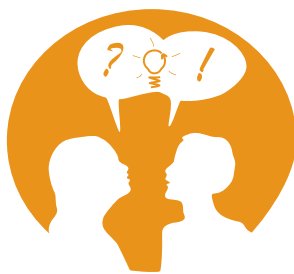

*metode poticanja uključivanja učenika
service-learning-povezivanje učenja s društvenim angažmanom
održiva učenička poduzeća-poslovanje u skladu s ekološkim i socijalnim principima
edukacijski programi Udruge Sunce*

Sudjeluj u održivom razvoju- shvati-provedi-oblikuj

Priručnik za školski i izvanškolski rad s
djecom i mladima

UDRUGA ZA PRIRODU, OKOLIŠ I ODRŽIVI RAZVOJ

sunce

IMPRESUM

Izdavač:

Udruga za prirodu, okoliš i održivi razvoj Sunce, Obala hrvatskog narodnog preporoda 7/III, 21000 Split (www.sunce-st.org), Hrvatska

Deutsche Gesellschaft für Umwelterziehung (DGU), Hagenower 73, 19061 Schwerin (www.umwelterziehung.de), Njemačka

Urednički tim: Stephanie Pröpsting, Gabrijela Medunić-Orlić, Margita Radman

Autorice: Stephanie Pröpsting, Gabrijela Medunić-Orlić, Margita Radman, Dada Lerotić, Josipa Banić

Lektorica: Ivana Jakl

Grafičko oblikovanje: Siniša Nosil

Tisak: Jafra print d.o.o., otisnuto na recikliranom papiru

Naklada: 200 komada

Priručnik na njemačkom, engleskom i hrvatskom jeziku dostupan je u elektroničkom obliku na web stranicama izdavača.

ISBN: 978-953-7810-00-9

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Sveučilišne knjižnice u Splitu pod brojem 151221027

Split (Hrvatska), Schwerin (Njemačka), 2015.

Slike i grafike u priručniku:

Udruga Sunce (str.13: sl. 1.1, 1.2./ str.15: sl. 1.3.,1.4./str.16: sl. 1.5a,1.5b, 1.6a,1.6b/ str.17: sl. 1.8/ str.18: sl. 1.9/ str.19: sl. 1.10/ str.20: sl. 1.11/ str.22: sl. 1.12/ str. 23: sl. 1.13/ str. 31: sl. 2.1/ str.32: sl. 2.2, 2.3/ str.42: sl. 3.1/ str. 44: sl. 3.2/ str.50: sl. 4.1/ str.51: sl. 4.2, 4.3/ str.52: sl. 4.4/ str.53: sl. 4.5/ str.54: sl. 4.6/ str.55: sl. 4.7/ str.57: sl. 4.8), Irene Mutschler (str.33: sl. 2.4/ str.34: sl. 2.5/ str.35: sl.2.6), Ulrike Weyrauther (str.35: sl. 2.7, str.36 sl. 2.8), Gertrud Trieb (str. 45: sl. 3.3/ str.46: sl. 3.4), Iris Potttek (str. 47: sl. 3.5/ str. 48: sl. 3.6), Programm Transfer-21 (str.17: sl. 1.7).

Priručnik je izrađen u okviru projekta osposobljavanja i uključivanja djece i mladih u Hrvatskoj „Sudjeluj u održivom razvoju“ (2013.-2015.) kojeg je financirala njemačka zaklada Deutsche Bundesstiftung Umwelt (DBU). Tisak priručnika sufinanciralo je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

Vlasnik publikacije može koristiti ovaj materijal za neprofitnu upotrebu u obrazovne svrhe, uz navođenje točnog izvora. Nijedan dio ove publikacije ne smije se reproducirati, učiniti na bilo koji način dostupnim, digitalizirati, prevoditi, uključivati u kompilacije ili prenositi bez pisane suglasnosti Udruge za prirodu, okoliš i održivi razvoj Sunce ili Deutsche Gesellschaft für Umwelterziehung (DGU).

Sudjeluj u održivom razvoju – shvati-provedi-oblikuj

Priručnik za školski i izvanškolski rad s djecom i mladima

service-learning – povezivanje učenja s društvenim angažmanom
metode poticanja uključivanja učenika
održiva učenička poduzeća – poslovanje u skladu s ekološkim i socijalnim principima
edukacijski programi Udruge Sunce

SADRŽAJ

POP RATNA RIJEČ	6
PREDGOVOR	7
UVOD	8
POGLAVLJE 1: Metode poticanja uključivanja učenika	12
1.1. Jednostavne metode	12
Intervjuiranje partnera	12
Zapisivanje misli	13
Oluja ideja	14
Odlučivanje bodovanjem	14
Grupni intervju	15
Rad u malim grupama	16
World Café	16
Idealna predodžba/Put u budućnost	18
Moje mišljenje	19
Akcije anketiranja	20
Ophodnja i promatranje/istraživanje	21
Plakat „Ako..., onda...“	21
Naš put	23
1.2. Igre za opuštanje i poticanje kreativnosti	24
Gimnastika za mozak	24
Razveži čvor	24
Tajni prijatelj	24
Igra za podizanje energije	24
POGLAVLJE 2: <i>Service-Learning</i> – povezivanje učenja s društvenim angažmanom	25
2.1. <i>Service-Learning</i> – povezivanje građanskog angažmana i učenja u praksi	25
2.2. Povezanost <i>Service-Learninga</i> s kurikulumom	25
2.3. Provođenje projekata <i>Service-Learninga</i>	26
2.4. Standardi kvalitete projekata <i>Service-Learninga</i>	27
2.5. <i>Service-Learning</i> u praksi	30
Znanje za sudjelovanje – <i>Service-Learning</i> u partnerstvu Udruge Sunce i Prirodoslovno-tehničke škole iz Splita	30
Znanje i imanje – zajednički projekt škole Eduard Spranger iz Reutlingena i Centra za okolišno obrazovanje Listhof	33
Veliki pokusi za male ljude – zajednički projekt gimnazije Werner-Heisenberg iz Weinheima i vrtića Pustebäume.	35
POGLAVLJE 3: Održiva učenička poduzeća – poslovanje u skladu s ekološkim i socijalnim principima	37
3.1. Što su učenička poduzeća?	37
3.2. Participativno učenje u učeničkim poduzećima	37
3.3. Što održiva učenička poduzeća čini posebnima?	38
3.4. Integriranje u nastavu	38
3.5. Deset koraka do učeničkog poduzeća	39
3.6. Plan poslovanja	41
3.7. Društveno poduzetništvo	41

3.8.	Održiva učenička poduzeća/zadruge u praksi	42
	Učenička zadruga „Lavanda“ osnovne škole Mejaši iz Splita – Proizvodi iz školskog vrta	42
	Održivo učeničko poduzeće „Suncokret“ srednje škole Hanstedt – Proizvodi za bolji svijet	45
	Održivo učeničko poduzeće „Kuhinjski miševi“ osnovne škole Bardowick – Zdrava prehrana u školi	47
POGLAVLJE 4: Edukacijski programi Udruge Sunce		50
4.1.	Radionica za nastavnike „Participativne metode učenja u zaštiti okoliša i održivom razvoju“	50
4.2.	Programi za djecu i mlade	51
	Edukacijski program „Kompostiranje“	51
	Edukacijski program „Zeleni reporteri“	52
	Edukacijski program „Održiva učenička poduzeća“	53
	Zeleni izleti	54
	Seminar za mlade „Aktivno sudjelovanje mladih u zaštiti prirode i okoliša te održivom razvoju“	55
	Program edukacije za volontere edukatore	56
MATERIJALI ZA PRAKTIČAN RAD I PRILOZI		58
LITERATURA I POVEZNICE		87
O AUTORICAMA I ORGANIZACIJAMA		90
ZAHVALE		92

POP RATNA RIJEČ

Zaštita prirode i okoliša veliki je izazov za cijeli svijet. Bioraznolikost, zaštita voda, klimatske promjene – ekološka su pitanja koja prekoračuju zemljopisne granice. Još od konferencije UN-a u Rio de Janeiru, održane 1992. godine, poznato je da rješavanje problema zaštite okoliša u duhu održivog razvoja uključuje također gospodarske i socijalne odnose.

Kako je istaknuto u Agendi 21 iz Ria, obrazovanje i sudjelovanje javnosti preduvjeti su za ostvarenje ciljeva održivog razvoja. Oblikovanje održivog društva, primjena postojećih zakona i propisa o zaštiti okoliša i prirode te ukazivanje na njihove manjkavosti, nužno ovise o širokoj uključenosti najrazličitijih dionika. Angažman civilnog društva u tomu ima centralnu ulogu.

Međutim, participacija ne podrazumijeva samo uključivanje stručnjaka i udruga već i mlade generacije kao posebno važne skupine. Djeca i mladi nisu tek budući donositelji odluka, nego u duhu međugeneracijske pravednosti već danas imaju pravo sudjelovati u oblikovanju budućeg društva, a time i u zaštiti okoliša i prirode.

Aktivna kultura sudjelovanja i odgovorno djelovanje mladih mogu se razvijati samo ako mladi ljudi steknu nužna znanja i sposobnosti te ako im se osigura okvir slobodnog odlučivanja kako bi svoja gledišta mogli unositi u realne situacije i odnose.

Upravo od te pretpostavke polazi projekt osposobljavanja i uključivanja djece i mladih u Hrvatskoj, „Sudjeluj u održivom razvoju“, koji je kao glavni cilj imao poticanje društveno aktivnog sudjelovanja mladih u kontekstu održivog razvoja, a poduprla ga je Njemačka savezna zaklada za okoliš (DBU).

Njemačka savezna zaklada za okoliš podupire Udrugu Sunce kao nevladinu organizaciju u području zaštite prirode i okoliša u nastojanju da ciljanim aktivnostima obrazovanja i osposobljavanja mlade generacije, ali i odgojno-obrazovnih djelatnika u Hrvatskoj, poveća civilni angažman u zaštiti prirode i okoliša.

Bliska suradnja Udruge Sunce i njemačke Udruge za ekološki odgoj (DGU) omogućila je da se uspješne njemačke metode predstave u Hrvatskoj, ali jednako tako i da se iskustva i spoznaje stečene u Hrvatskoj prenesu u Njemačku. Međusobna razmjena i ravnopravni dijalog čine ovaj projekt posebno vrijednim.

Dr. Ulrich Witte, Njemačka savezna zaklada za okoliš (DBU)

Voditelj odjela za okolišnu komunikaciju, zaštitu kulturnih dobara i međunarodne kontakte

PREDGOVOR

Veseli nas što Vam u priručniku „Sudjeluj u održivom razvoju–shvati-provedi-oblikuj” možemo prenijeti vrijedna iskustva i poticaje za obrazovni rad s djecom i mladima.

Priručnik sadrži glavne rezultate projekta „Sudjeluj u održivom razvoju” kojeg su uz znatnu potporu Njemačke zaklade za okoliš – Deutsche Bundesstiftung Umwelt (DBU) od 2013. do 2015. godine zajednički provele Udruga za prirodu, okoliš i održivi razvoj Sunce i Njemačko društvo za okolišni odgoj –Deutsche Gesellschaft für Umwelterziehung (DGU).

Cilj projekta bio je zajednički potaknuti u Hrvatskoj (još) nedovoljno razvijeno aktivno sudjelovanje djece i mladih u društvu i u oblikovanju održivog razvoja, a osobito u području zaštite prirode i okoliša.

U tu svrhu osmišljene su i provedene različite edukacijske aktivnosti s posebnim naglaskom na primjeni participativnih metoda učenja i poučavanja. Dragocjen poticaj u osmišljavanju i provedbi tih aktivnosti bila su, među ostalim, njemačka iskustva i znanja na području obrazovanja za održivi razvoj.

Pisanju priručnika prethodio je cijeli niz projektnih aktivnosti s ciljem povećanja znanja o participativnim metodama učenja, poticanja i poboljšanja sudjelovanja nastavnika i učenika u zaštiti okoliša i prirode te educiranja i motiviranja mladih za aktivno građanstvo i volonterski rad u području zaštite okoliša.

U tu svrhu Udruga Sunce je uz pomoć nastavnika koji su sudjelovali u projektu identificirala poteškoće vezane uz obrazovanje za održivi razvoj u hrvatskom školstvu - s naglaskom na školama na području grada Splita i Trilja. K tomu, Udruga Sunce potaknula je i pratila praktičnu primjenu znanja i iskustva stečenih u projektu te njihovu prilagodbu potrebama i mogućnostima hrvatskih škola. Nadalje, važna sastavnica projekta bili su seminari za mlade/studente s ciljem poticanja mladih na ekološki odgovorno ponašanje i društveni angažman u vidu volonterskog rada u području zaštite okoliša i prirode. Zahvaljujući intenzivnoj suradnji i zajedničkoj provedbi projektnih aktivnosti, obje organizacije u projektu proširile su svoja iskustva i znanja na ovom području.

Ovaj priručnik, nastao kao rezultat zajedničkog projekta, obrađuje veliki dio projektnih aktivnosti objedinjujući teorijske osnove, iskustva i praktične poticaje. Namijenjen je prvenstveno nastavnicima osnovnih i srednjih škola te svima koji rade s djecom i mladima, a žele unaprijediti način rada, pridonijeti odgoju i obrazovanju za održivi razvoj, osobito razvoju aktivnog građanstva te odgovornog odnosa spram prirode i okoliša.

Pozivamo Vas da ga koristite kao poticaj kako u profesionalnom tako i u privatnom životu (u školi i/ili u lokalnoj zajednici) te da s djecom i mladima shvatite i provodite principe održivog razvoja u zaštiti prirode i okoliša te tako makar malo oblikujete društvo u duhu održivog razvoja.

Priručnik je napisan na hrvatskom i njemačkom, a bit će izdan i na engleskom jeziku. To bi trebalo omogućiti da se znanja i iskustava stečena u projektu prošire preko državnih granica obaju partnera kako bi obrazovni radnici u drugim zemljama također dobili poticaj i podršku.

Svima koji rade u području obrazovanja želimo mnogo zadovoljstva i uspjeha u radu!

Gabrijela Medunić-Orlić (Udruga Sunce) & Stephanie Pröpsting (DGU)

UVOD

Današnje društvo se ubrzano mijenja te nas stavlja pred sve složenije izazove održavanja kvalitete života na Zemlji, uređenja zajedničkog života te opstanka u brzim gospodarskim mijenama. Da bismo se mogli nositi s tim zadaćama moramo raspolagati znanjem i kompetencijama koji nas osposobljavaju za pronalaženje kreativnih, inovativnih i fleksibilnih rješenja za postojeće i buduće izazove.

Ovladati globalnim izazovima

Na konferenciji Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju (UNCED), održanoj u lipnju 1992. godine u Rio de Janeiru, više od 170 zemalja svijeta dogovorilo se o nizu aktivnosti za 21. stoljeće. U Agendi 21 formulirane su mjere potrebne za održivi razvoj društva. Održivi razvoj traži da naš svijet koji se mijenja velikom brzinom i koji je obilježen rastućim ekološkim rizicima, gospodarskom neravnotežom i socijalnim nejednakostima odgovorno oblikujemo u ekološkom, gospodarskom i socijalnom pogledu. Agenda 21 temeljno značenje pridaje poticanju obrazovanja i javne svijesti o pitanjima održivog razvoja. Osim toga, središnje načelo Agende 21 zagovara uključivanje u društveni razvoj što je moguće više ljudi, odnosno društvenih skupina, a jedno poglavlje Agende govori o ključnoj ulozi djece i mladih te naglašava: „Nužno je da mladi iz svih dijelova svijeta aktivno sudjeluju u procesima odlučivanja na svim razinama koje su za njih važne jer to utječe na njihov današnji život te će se odraziti i na njihovu budućnost. Osim intelektualnog doprinosa i sposobnosti da mobiliziraju snage za podršku, mladi imaju i jedinstvene poglede koje se mora uzeti u obzir.“¹

Kako bi se principe održivog razvoja integriralo u sva obrazovna područja i što bolje poticalo obrazovanje za održivi razvoj, Ujedinjeni narodi su razdoblje od 2005. do 2014. godine proglasili Desetljećem obrazovanja za održivi razvoj.² Hrvatska i Njemačka sudjelovale su u provedbi aktivnosti Desetljeća.³ U svrhu nastavka globalnih aktivnosti po završetku Desetljeća, objavljen je akcijski plan (*Roadmap*) provedbe globalnog programa obrazovanja za održivi razvoj koji se obraća vladama, međunarodnim institucijama, organizacijama civilnog društva, poučavateljima i svakom pojedinom učeniku. U akcijskom planu navedeno je pet prioritetnih akcijskih područja značajnih za integraciju obrazovanja za održivi razvoj u obrazovni sustav. Jedno akcijsko područje posvećeno je mladima, a zalaže se da se mlade potiče na preuzimanje uloge „posrednika promjena“ (*Change Agents*).⁴ Smatra se da mladi imaju poseban interes za što bolje oblikovanje svoje budućnosti i budućnosti dolazećih generacija kao i pokretačku snagu za obrazovne procese, a posebno za izvanškolske i neformalne oblike učenja.⁵ Sljedeće područje djelovanja odnosi se na poučavatelje. Od njih se traži da svoje sposobnosti i kompetencije ojačaju i prošire na važne teme održivog razvoja i na odgovarajuće metode učenja i poučavanja. Posebno se ukazuje na mogućnost izvanškolskog i neformalnog učenja, samoregulirajućeg učenja i razvijanja prezentacijskih sposobnosti čime bi se mlade osposobilo za ulogu „posrednika promjena“.⁶

Obrazovanje za održivi razvoj

Sukladno zahtjevima Agende 21, djecu i mlade treba osposobiti za aktivno sudjelovanje u društvenim procesima, tj. za rješavanje problema važnih za budućnost te im omogućiti stjecanje specifičnih vještina potrebnih za djelovanje. Pedagoški koncept obrazovanja za održivi razvoj (OOR) nudi sadržaje koji omogućuju da djeca i mladi razvijaju znanja, vrijednosti, stavove i akcijske sposobnosti nužne za perspektivno oblikovanje društva. Pritom se u obrazovanju za održivi razvoj polazi od životnog okruženja i iskustava djece i mladih, koriste se inovativne, a naročito participativne metode učenja te se razmatraju ekološka, ekonomska i socijalna pitanja, kako lokalna tako i globalna.

Za školski i izvanškolski obrazovni rad s djecom i mladima trebalo bi vrijediti sljedeće:

- učenici sudjeluju u izboru i oblikovanju tema,
- učenici uče zajednički razvijati rješenja u duhu održivog razvoja,
- pristup radu je interdisciplinaran tj. naglasak je na međupredmetnoj suradnji,
- u prvom planu je projektni rad,
- potiče se samoregulirajuće učenje, rad u timovima i samoinicijativa.⁷

8 ¹ Njemačko savezno ministarstvo za okoliš, zaštitu prirode i reaktorsku sigurnost BMU (s.a.); ² Usp. www.bne-portal.de/un-dekade/un-dekade-deutschland/ i www.desd.org (pristup 4.2.2015.); ³ Usp. www.odraz.hr/media/96820/akcijski_plan_za_odrzivi_razvitak.pdf i www.azoo.hr/images/izdanja/OOR_2011_web.pdf (pristup 4.2.2015.); ⁴ „Change Agents” – „Posrednici promjena” su pojedinci ili skupine koji se aktivno angažiraju oko promjena te ih ubrzavaju. Usp. WBGU (2011), str. 265 i dalje; ⁵ Usp. UNESCO (2014), str. 22 i dalje, str. 36; ⁶ Usp. UNESCO (2014), str.20 i dalje, str. 35 i dalje; ⁷ Usp. Programm Transfer-21(s.a.) a, str. 6

Bitan princip odgoja za održivi razvoj je participacija. Riječ participacija latinskog je podrijetla i znači sudjelovanje, sudionništvo, učešće, udio, suodlučivanje, uključenost. Danas se često koristi, a u govornom jeziku pod participacijom se podrazumijeva sudjelovanje u donošenju odluka koje se tiču osobnog života i života šire zajednice. Škola može pružiti zaštićeni prostor u kojemu se participativnim aranžmanima učenja uvježbava sudjelovanje te izgrađuju nužne kompetencije, poput komunikacijskih vještina, suradnje, kompleksnog razmišljanja, planiranja i kritičkog promišljanja. Uključivanje učenika u rad putem participativnih oblika i metoda učenja trebalo bi uvijek povezati s važnim područjima djelovanja za održivi razvoj (npr. klima, energija, voda, pravedna trgovina, bioraznolikost, zdrava prehrana) jer je to prijeko potrebno za stjecanje kompetencija za odgovorno oblikovanje budućnosti.

Uključivanje učenika

Pri uključivanju učenika u suodlučivanje i suoblikovanje nastave i života u školi, naročita pomoć potrebna je školama koje djeluju na pretežno tradicionalan način. Učenici trebaju naučiti sudjelovati u donošenju odluka u odabranim područjima, raditi na njihovu ostvarivanju te zajednički snositi posljedice odluka. Učitelji zauzvrat moraju učiti ustrajati u procesu te dati prostora učeničkom sudjelovanju. U tu svrhu potrebne su promjene u organizacijskoj strukturi nastave i života u školi te u samorazumijevanju škole u pogledu uloga nastavnika (poučavanje) i učenika (suodlučivanje i suoblikovanje). Važne su jasne, obvezujuće strukture, pravila, očekivanja i obveze, utvrđene u suradnji s učenicima, za koje učenici preuzimaju odgovornost.⁸

U raspravama oko promjena u kulturi učenja i poučavanja u kojima su sudjelovali i učenici formulirano je sljedeće:

Pod „uključivanjem učenika“ podrazumijevaju se aktivnosti učenika kojima oni sustavno utječu na planiranje, oblikovanje i razmišljanje o kulturi učenja i školovanja.

Uvjeti za uspjeh u tomu su:

- didaktičko oblikovanje aranžmana učenja i poučavanja koji će omogućiti i podupirati učeničko sudjelovanje,
- opredjeljenje nastavnika da učenike prihvate kao stručnjake za nastavu i školu,
- iskustvo učenika da se njihovo sudjelovanje uzima ozbiljno i da ima određene posljedice.

Ciljevi učeničkog sudjelovanja jesu razvijanje i primjena samoregulirajućeg učenja i demokratskog djelovanja.⁹

Sudjelovanje učenika u donošenju odluka nužno znači i preuzimanje suodgovornosti za posljedice, ali i prenošenje odgovornosti s nastavnika na učenike. Ovisno o situaciji i mogućnostima, učenike bi trebalo saslušati, uključiti u odlučivanje te im omogućiti sudjelovanje u provođenju odluka.

Povećanjem učeničkog sudjelovanja u planiranju i oblikovanju nastave i života u školi mijenjaju se također i oblici nastave te ponašanje i uloga nastavnika. Nastavnici trebaju razviti kompetencije koje im omogućuju da osim prenošenja stručnog znanja prate učenike u procesu učenja, te organiziraju i moderiraju procese učenja. Njihov stav prema učenicima mora se mijenjati; moraju biti spremni prenositi odgovornost na učenike i od učenika očekivati da preuzmu odgovornost. Učenici time uče preuzimati odgovornost za vlastiti proces učenja kao i za proces učenja u grupi. Tako razvijaju sposobnost suradnje, kritičkog razmišljanja i komunikacijske vještine nužne za sudjelovanje. Dokazano je da participativna nastava značajno podiže razinu zadovoljstva učenika, njihovu motiviranost i spremnost na preuzimanje suodgovornosti. Osim toga, istraživačke studije nastave pokazuju da se uključivanjem u nastavu potiče uspješnost učenika.¹⁰

⁸ Usp. Programm Transfer-21 (s.a.) b, str. 22 i dalje; ⁹ Bastian (2009), str. 8, ¹⁰ Usp. Programm Demokratie lernen und leben, www.demokratielernenundleben.rlp.de (pristup 19.1.2015.) 9

Tematsko područje „Održivi grad“ kao predmet poučavanja

U odgoju za održivi razvoj, tematsko područje „Održivi grad“ nudi mnoštvo povoljnih polazišta za poučavanje i učenje u smislu preuzimanja odgovornosti za okoliš i vlastito okruženje. Grad je naročito prikladan i kao mjesto učenja i kao predmet proučavanja budući da učenici imaju neposredan odnos prema sadržajima učenja vezanima uz grad: ophođenje s prirodnim resursima (npr. zbrinjavanje otpada), mobilnost (npr. korištenje bicikla), održivo gospodarenje (npr. recikliranje/ponovno korištenje rabljenih stvari). Budući da se tematsko područje „Održivi grad“ može dobro iskoristiti za provođenje participativnih metoda, upravo su teme iz ovog područja, poput zbrinjavanja biootpada kompostiranjem, korištene za osmišljavanje edukacijskih programa i aktivnosti provedenih u okviru projekta „Sudjeluj u održivom razvoju“.

Sadržaj i primjena priručnika

Priručnik **Sudjeluj u održivom razvoju–shvati-provedi-oblikuj** sadrži izabrane edukacijske aktivnosti provedene u okviru projekta „Sudjeluj u održivom razvoju“. Opis participativnih metoda učenja i poučavanja upotpunjen je primjerima praktičnog obrazovnog rada s djecom i mladima u Hrvatskoj i Njemačkoj. Tako čitatelj stječe uvid u različitost pristupa u objema zemljama te je pozvan da mijenjanjem perspektive unaprijedi svoj rad.

Teoretski i praktični dio priručnika, uključujući radne listove i druge materijale, prvenstveno je namijenjen i osmišljen za primjenu u osnovnim i srednjim školama. Opisane metode i aranžmani učenja mogu se didaktičko-metodičkim izmjenama primijeniti i na druge skupine. Tako priručnik nudi vrijedne praktične poticaje za primjenu participativnih metoda pedagoškim radnicima u izvanškolskom području i sveučilišnim nastavnicima u njihovom obrazovnom radu.

Prvo poglavlje „Metode poticanja uključivanja učenika“ donosi izbor jednostavnih metoda uključivanja učenika u svrhu poticanja suodlučivanja i suoblikovanja u školskim i izvanškolskim procesima učenja. Predstavljene metode mogu se lako i bez velikih ulaganja integrirati u radne procese i ne zahtijevaju posebne strukturne uvjete, a pomažu u prikupljanju zajedničkih ideja i vizija, donošenju odluka, izražavanju mišljenja i planiranju projekata. Uz metode opisani su i primjeri praktičnog obrazovnog rada hrvatske Udruge Sunce u okviru projekta u kojemu je priručnik nastao.

U drugom poglavlju „Service-Learning – povezivanje učenja s društvenim angažmanom“ i u **trećem poglavlju „Održiva učenička poduzeća – poslovanje u skladu s ekološkim i socijalnim principima“** predstavljeni su inovativni aranžmani učenja kojima se potiče uključivanje učenika. Oni zahtijevaju nešto više vremena te više utječu na strukturu nastave i na školski život. Tako npr. bitna odrednica *Service-Learninga* njegova je povezanost s nastavom, dok npr. osnivanje održivog učeničkog poduzeća zahtijeva mijenjanje određenih struktura u nastavi i u školskom životu. Najprije su predstavljeni pedagoški koncepti, ciljevi i mogućnosti realizacije obaju aranžmana učenja, a zatim su opisani praktični primjeri primjene u njemačkim i hrvatskim osnovnim i srednjim školama.

Četvrto poglavlje „Edukacijske aktivnosti Udruge Sunce“ zauzima posebno mjesto jer pruža dodatni uvid u obrazovne aktivnosti Udruge Sunce koje su se provodile u okviru projekta „Sudjeluj u održivom razvoju“. Radionice, edukacijski programi i seminari namijenjeni su učenicima, učiteljima i drugim pedagoškim radnicima kao i mladima koji žele aktivno sudjelovati u budućem oblikovanju društva. Ovom ponudom edukacijskih aktivnosti, uz korištenje inovativnih metoda učenja i poučavanja, Udruga Sunce želi izoštriti pogled na (okolišne) probleme društva te razviti vještine rješavanja tih problema u suradnji s drugima.

Dodatak „Materijali za praktičan rad i prilozi“ sadrži zbirku radnih listova i drugih materijala za praktično korištenje. Zamisljeni su kao pomoć u obrazovnom radu u osnovnim i srednjim školama, a ovisno o potrebama, didaktičko-metodičkim izmjenama mogu se prilagoditi i drugim skupinama učenika.

Priručnik sadrži i dodatak **„Literatura i internetske poveznice“** koji objedinjuje literaturu korištenu pri sastavljanju ovog priručnika kao i internetske poveznice namijenjene daljnjem informiranju i

produbljanju sadržaja. Na kraju priručnika nalaze se kratke informacije o organizacijama koje su bile nositeljice projekta i izrade priručnika (Udruga Sunce i DGU) te o autoricama tekstova kao i zahvale svima uključenima u provedbu projekta.

Zbog lakše čitljivosti teksta autorice većinom koriste jedan gramatički rod. Gramatički rod ne izražava preferenciju jednog spola u odnosu na drugi. Riječi koje se odnose na grupe ljudi (npr. sudionici, učenici) ili na neku profesionalnu skupinu (npr. nastavnici) u tekstu uvijek uključuju osobe muškog i ženskog spola.

1. Metode poticanja uključivanja učenika

U nastavku su opisane različite metode kojima se može potaknuti i ostvariti uključivanje i suodlučivanje učenika. Riječ je o jednostavnim metodama koje se lako mogu integrirati u radni proces i ne zahtijevaju nikakve posebne strukturne preduvjete, a mogu se koristiti ovisno o potrebi i sadržaju nastave ili projekta. Najprije je ukratko predstavljen cilj i način izvođenja pojedine metode, a zatim slijedi primjer praktične primjene u kojem je dotična metoda korištena u radu s nastavnicima, učenicima, studentima i obrazovnim radnicima, a u okviru edukacijskih aktivnosti Udruge Sunce.

1.1. Jednostavne metode

Intervjuiranje partnera

Igra upoznavanja u kojoj se sudionici razvrstaju u parove i uzajamno intervjuiraju.¹¹ Trajanje intervjua određuje se unaprijed. Teme intervjua mogu biti osobna pitanja, ali i mišljenja, razgovor o postavljenim zadacima, referatima, tekstovima... Po završetku svatko ukratko grupi predstavi svog partnera/partnere, odnosno rezultat intervjua.

Najprije se grupa razvrsta u parove. Ako je broj sudionika neparan, dopušta se jedna tročlana grupa. Trebalo bi paziti na to da se parovi što slabije poznaju. Parovi dobiju konkretna pitanja (radne liste i sl.) kao i obavijest o vremenu koje imaju na raspolaganju.

Ako se radi o intervjuu o osobnim pitanjima dovoljno je desetak minuta. Partneri postavljaju osobna pitanja i bilježe odgovore s tim što anketar i sugovornik na „poluvremenu“ zamjenjuju uloge (anketar postaje sugovornik). Ako je riječ o složenijim zadacima treba planirati duže trajanje intervjua.

Po završetku parovi sjedaju u krug te započinje predstavljanje. Sudionici se ne predstavljaju sami nego ih predstavlja partner. Sudionik koji predstavlja partnera ne iznosi cijeli sadržaj intervjua nego samo ono što mu se čini važnim i što bi ostali sudionici trebali svakako saznati (2 minute po paru). Kod složenijih zadataka u plenumu treba iznijeti sve bitne izjave i stavove iz intervjua.

Trajanje: 30-45 minuta.

Materijal: papir za zabilješke, olovke, podloge za pisanje.

Primjer: Upoznavanje sudionika Service-Learning programa s Udrugom Sunce

U hrvatskom jeziku koriste se različiti prijevodi termina *Service-Learning*, među ostalim društveno korisno učenje (Mikelić Preradović, 2009.) i učenje zalaganjem u zajednici (Čulum i Ledić, 2010.)

Metoda *Intervjuiranje partnera* primijenjena je na početku suradnje Udruge Sunce s Prirodoslovno-tehničkom školom iz Splita u okviru *Service-Learning* programa (vidi poglavlje 2). Metoda je korištena na prvom susretu kako bi se sedam maturanata i njihova nastavnica upoznali s četiri mentorice Udruge Sunce. Ukupno dvanaest sudionika podijeljeno je u šest parova. Sudionici su dobili unaprijed pripremljene radne listove s različitim pitanjima (slika 1.1 i 1.2), a za intervju su imali na raspolaganju 10 minuta (5 minuta po partneru). Po završetku intervjuiranja svaki sudionik je cijeloj grupi predstavio svog partnera pazeći da iznese samo najvažnije izjave.

Intervjuiranje partnera (za mentore)

Ime i prezime:

Imate li hobije, ako da, nabrojite ih:

Što ste studirali, gdje i zašto ste baš to odabrali ?

Koliko već radite u Udruzi Sunce/Prirodoslovno-tehničkoj školi?

Kakve učenike očekujete, koje osobine bi voljeli da posjeduju ?

Slika 1.1 Primjer radnog listića za metodu *Intervjuiranje partnera* (mentori)**Intervjuiranje partnera (za učenike)**

Ime i prezime:

Imaš li hobije? Ako da, nabroji ih:

Što bi volio studirati? Gdje i zašto ?

Što ti je bilo najzabavnije što si naučio/la u 4. razredu iz predmeta Ekologija?

Koliko vremena u tjednu si voljan izdvojiti za aktivnosti svoje stručne prakse ?

Kako „stojiš“ s radom u Microsoft Wordu ?

Jesi li za vrijeme srednje škole ikad bio/la na nekom izletu koji nije bio u sklopu školskog programa?
Ako da - gdje i kojim povodom?**Slika 1.2** Primjer radnog listića za metodu *Intervjuiranje partnera* (učenici)**Zapisivanje misli****Metoda Zapisivanja misli izvorno se naziva i poznatija je pod nazivom *Brainwriting* metoda.**

Zapisivanje misli je metoda kojom se prikupljaju ideje, poticaji, očekivanja, želje itd. vezane za neko pitanje.¹² Sudionici dobiju prazne kartice na koje zapisuju odgovore na određeno pitanje. Na raspolaganju imaju 5 min. Važno je da se na svaku karticu zapiše samo jedna ideja. Po završetku svatko pričvrsti svoje kartice s odgovorima na zid te ih objasni ostalim sudionicima. Zatim se odgovori grupiraju prema srodnosti tako da se postigne preglednost. Ova se metoda, ovisno o postavljenom pitanju, može koristiti u različite svrhe. Ona može npr. potaknuti na razmišljanje, može pomoći u pronalaženju zajedničkih tema, pri sastavljanju pravila rada i sl.

Trajanje: 45 minuta.**Materijal:** kartice, olovke, ljepljiva traka ili pribadače.**Primjer: Odabir okolišnih tema za završne radove**

U okviru programa „*Service-Learninga* – Znanje za sudjelovanje“ Udruge Sunce i Prirodoslovno-tehničke škole iz Splita (vidi poglavlje 2) metoda *Zapisivanje misli* korištena je u svrhu odabira tema završnih radova za sedam maturanata, a vezanih uz okolišne probleme u gradu. Maturantima je postavljeno sljedeće pitanje: *Koje okolišne probleme uočavaš u svome gradu?* Maturanti su svoja individualna razmišljanja zapisivali na kartice te identificirali probleme vezane uz otpad, ilegalna odlagališta, nedovoljan broj spremnika za odvojeno prikupljanje, neuređenu biciklističku infrastrukturu, zagađenje voda i mora, smanjivanje i neodržavanje zelenih površina i dr. Zatim su ih predstavili ostalim sudionicima. Pritom su odgovori grupirani prema temama. Potom je grupa raspravljala o različitim odgovorima i prijedlozima rješenja kao i o tomu kako se učenici mogu aktivno uključiti u njihovo ostvarivanje.

¹² Deutsche Kinder- und Jugendstiftung (2009), str. 23, 32

Oluja ideja

Metoda *Oluja ideja* izvorno se naziva i poznatija je pod nazivom *Brainstorming* metoda.

Oluja ideja služi istoj svrsi kao *Zapisivanje misli*.¹³ Za razliku od *Zapisivanja misli*, sudionici svoje prijedloge, razmišljanja, ideje, itd. iznose usmeno. Moderator ih zapisuje na tablu ili na list papira. Na kraju se rezultat pročita, a zatim svatko može dodati još neku ideju. Kad više nema nadopuna, *Oluja ideja* je završena.

Trajanje: 20 minuta.

Materijal: najmanje 2 velika lista papira, ljepljiva traka, tabla ili ploča s pribadačama; 1 do 2 debela flomastera.

Primjer: Radionica za nastavnike „Participativne metode učenja u zaštiti okoliša i održivom razvoju“

Na radionici o temi „Participativne metode učenja“ sudionici su raspravljali o tematskim područjima prikladnima za uključivanje učenika u školi i o ciljevima uključivanja.

Metodom *Oluje ideja* nastavnici, volonteri i djelatnici Udruge Sunce prikupljali su ideje i odgovore na sljedeća pitanja: *Koji su važni ciljevi participacije učenika u školi?, Koje se teme iz tematskog područja „održivi grad“ osobito tiču životnog okruženja učenika? i Zašto su te teme naročito pogodne za provođenje obrazovnih projekata?* Moderator je bilježio odgovore na plakat te se potom o njima raspravljalo u grupi.

Odlučivanje bodovanjem

Metoda *Odlučivanje bodovanjem* može se primijeniti u svim situacijama u kojima neku odluku treba donijeti brzo i participativno, kao npr. kada se odlučuje za jedan od ponuđenih prijedloga rješenja ili se bira među predloženim temama ili idejama.¹⁴

Već prikupljeni prijedlozi (npr. metodama *Oluja ideja/Zapisivanje misli*) pregledno su složeni i ispisani u natuknicama na karticama ili na velikom komadu papira. Svi sudionici dobivaju samoljepljive točkice. Kod višestrukog odabira, svatko dobiva najmanje tri točkice, a najviše onoliko točkica koliko iznosi polovina broja ponuđenih mogućnosti izbora (npr. kod deset prijedloga sudionici dobivaju po pet samoljepljivih točkica). Ako se radi o jednom pitanju/prijedlogu sudionici dobivaju samo po jednu točkicu koju mogu zalijepiti na prijedlog kojega podržavaju. Na konkretno pitanje, npr. *Koje teme smatram najvažnijima?* sudionici odgovaraju bodovanjem. Moguće je samo jednom prijedlogu dati više bodova. Nakon što su svi sudionici podijelili bodove (točkice), bodovi za svaki pojedini prijedlog se zbrajaju i bilježe, zatim slijedi vrednovanje i rasprava.

Trajanje: 10 do 20 minuta.

Materijal: samoljepljive točkice (o potrebnoj količini vidi gore), alternativno: umjesto točkica bodovi se mogu ucrtati olovkom, jedan veliki list papira (ili više njih).

Primjer: Radionica „Upravljanje projektnim ciklusom i izrada projektnih prijedloga“

U okviru seminara za mlade „Aktivno sudjelovanje mladih u zaštiti prirode i okoliša te održivom razvoju“ (vidi poglavlje 4) na radionici „Upravljanje projektnim ciklusom i izrada projektnih prijedloga“, najuspješniji projektni prijedlog izrađen tijekom radionice odabran je metodom bodovanja.

U tu svrhu evaluacijski kolač podijeljen je na 4 dijela te je na svaku četvrtinu upisan po jedan projektni prijedlog: „MORE“ – Mljet – Održivi razvoj i edukacija, „ZOC ZA ROGOC! - Očuvajmo tradiciju uzgoja rogača na otoku Visu“, „Jedi zdravo, jedi krstašice“ i „OTPad nije smeće“.

Svaki sudionik dobio je po 3 samoljepljive točkice od kojih je samo jednu mogao dodijeliti projektu svoje grupe. Preostale dvije točkice mogao je dodijeliti jednom ili ih raspodijeliti na dva druga projekta. Nakon što svi sudionici dodijelili svoje bodove, moglo se vrlo jednostavno iščitati koji je projekt dobio

14 ¹³ www.kinderpolitik.de – pristupljeno 08.05.2014.; ¹⁴ www.kinderpolitik.de – pristupljeno 08.05.2014.

najveći broj glasova. Kao rezultat radionice, na natječaj OTP banke prijavljen je projekt „ZOC ZA ROGOČ! - Očuvajmo tradiciju uzgoja rogača na otoku Visu“ kojega su mladi zajednički izabrali metodom *Odlučivanje bodovanjem* (slika 1.3).

Grupni intervju

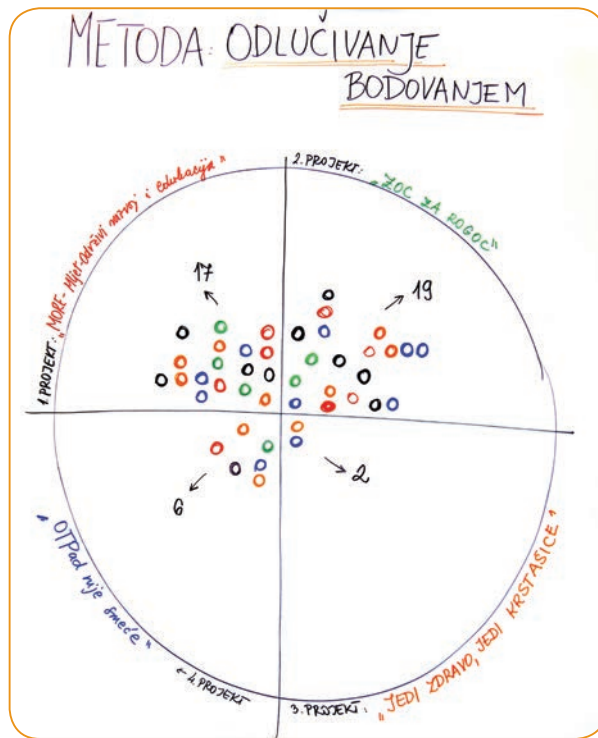
Grupni intervju je metoda pomoću koje se na određeno pitanje ne odgovara samo individualno nego i u dogovoru s drugim članovima grupe.¹⁵ Sastavi se više grupa od 4-5 članova. Svaka grupa dobije veliki list papira na čijoj sredini je ograđeno polje. Vanjski rub oko ovog polja podijeli se ravnomjerno na onoliko polja koliko ima sudionika u grupi. Najprije svatko za sebe odgovori na postavljeno pitanje i odgovor upiše u jedno od vanjskih polja (cca 5 minuta). Pitanje može glasiti, npr.: *Kako ostvariti uključivanje učenika?* ili *Kako može izgledati suradnja s izvanškolskim partnerom?* ili *Koje točke bi trebale biti dio naše misije?* Zatim članovi grupe raspravljaju o individualnim odgovorima, dogovore se i odaberu tri najvažnija te ih upišu u srednje polje (cca 30 minuta). Ove odgovore zatim predstave na plenumu (cca 10 minuta).

Trajanje: 45 minuta.

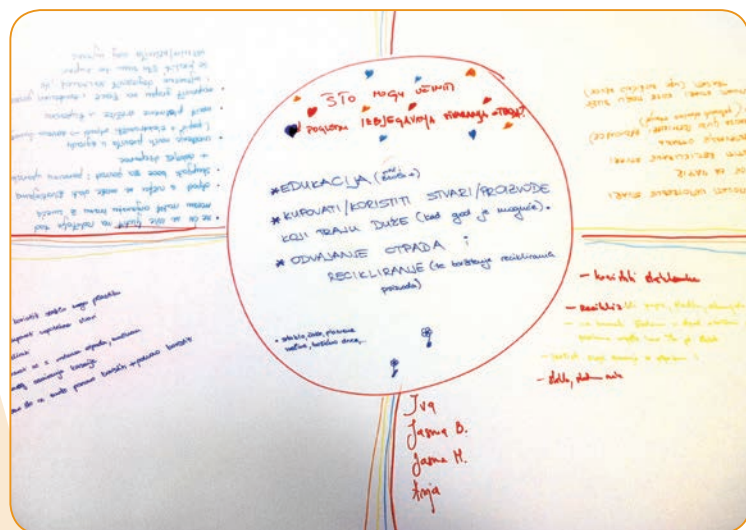
Materijal: veliki listovi papira (sukladno broju grupa), olovke.

Primjer: Radionica „Otpad i kompostiranje - aktivno sudjelovanje“

Na radionici „Otpad i kompostiranje-aktivno sudjelovanje“ održanoj u okviru Seminara za mlade (vidi poglavlje 4) korištena je metoda *Grupni intervju*. Sudionici su podijeljeni u grupe od 4 do 5 osoba. Svaka grupa dobila je veliki list papira. Na sredini papira trebalo je ostaviti slobodno polje, a prostor oko tog polja podijeliti prema broju sudionika u grupi. Najprije je svatko za sebe odgovorio na pitanje: *Što ja osobno mogu učiniti u pogledu izbjegavanja stvaranja otpada, a što u zajedništvu s drugim građanima?* te odgovor zapisao na svoj dio prostora na papiru. Zatim su sudionici raspravljali o različitim idejama, dogovorili se koje odgovore smatraju najvažnijima te ih upisali u polje na sredini (slika 1.4).

Slika 1.3 Metoda Odlučivanje bodovanjem

Slika 1.4 Grupni intervju

¹⁵ www.demokratielernenundleben.rlp.de - pristupljeno 28.07.2014.

Rad u malim grupama

Ova metoda pridonosi zajedničkom rješavanju nekog zadatka i pronalaženju ideja.¹⁶ Male grupe (od 3 - 5 osoba) bave se pitanjima, odnosno zadacima poput ovih: *Kako oblikovati naš projekt?*, *Kako u našoj školi ostvariti bolju zaštitu okoliša i održivost?* ili *Kako bismo ovo gledište formulirali u našoj misiji?* Na raspolaganju imaju 20-tak minuta. Svaka grupa dobije olovke i kartice na koje zapisuju svoja razmišljanja o zadanoj temi. Potom se rezultati rada u malim grupama predstavljaju cijeloj grupi. Sudionici aktivno sudjeluju i iznose svoja iskustva. Pritom postaje jasno da i učenici imaju svoje ideje.

Trajanje: 40 do 60 minuta.

Materijal: kartice, olovke, ljepljiva traka.

Primjer: Radionica edukacijskog programa „Kompostiranje“

Za grupu od 12 učenika 7. razreda OŠ Trilj iz Trilja u sklopu 4. radionice edukacijskog programa „Kompostiranje“ (vidi poglavlje 4) „Kompostiraj i ti!“ provedena je metoda *Rad u malim grupama*. Učenice su bile podjeljene u 4 grupe po 3 sudionice, te su uz pomoć „Obrasca za plan koraka provedbe projekta“ (vidi radni materijal 1.1) planirale promociju kompostiranja u školi i odgovarale na pitanje *Što želite posebno predstaviti vezano uz kompostiranje i održavanje kompostišta?* Nakon razrade prijedloga iste su predstavile ostalim grupama (slike 1.5a i 1.5b). Najvažnije ideje koje su odlučile promovirati bile su „kompostiranje je korisno za okoliš“ i „program je zabavan i poučan“.

Slika 1.5a i 1.5b Rad u malim grupama i predstavljanje prijedloga ostalim sudionicima

World Café

Metoda je prikladna za razmjenu znanja i ideja među sudionicima.¹⁷ U opuštenoj atmosferi, sličnoj onoj u kafiću (slika 1.6a i 1.6b) kroz nekoliko ciklusa razgovora potiče se kreativni proces s ciljem razvijanja novih ideja, stjecanja novih spoznaja i pronalaženja mogućnosti djelovanja.

Slika 1.6.a i 1.6b Stvaranje ugodne atmosfere kao dio metode *World Café*.

U tri ciklusa razgovora od po 20-30 minuta, u neusiljenoj atmosferi za stolovima se okupi 4-6 osoba. Na svakom stolu nalaze se „Pravila ponašanja u kafiću“ (slika 1.7), veliki plakat ili papirnati stolnjak i olovke.

Pravila ponašanja u „kafiću“

- Usredotočite se na ono što je važno.
- Iznesite svoje mišljenje i svoj stav.
- Govorite i slušajte srcem i razumom.
- Slušajte pažljivo kako biste stvarno razumjeli.
- Povežite ideje.
- Usmjerite pažnju na otkrivanje novih spoznaja i temeljnih pitanja.
- Dopušteno je igranje, pisanje, skiciranje i crtanje po stolnjaku!!!!

Slika 1.7 Pravila ponašanja u „kafiću“

Sudionici raspravljaju o nekoj konkretnoj temi ili o postavljenom pitanju, npr. *Koje osobine ima dobra škola?* Na plakatu ili na stolnjaku bilježe se ideje, misli i spoznaje s okruglog stola. Nakon prvog ciklusa razgovora sudionici napuštaju svoj stol i pojedinačno se priključuju nekom drugom stolu. Jedan sudionik okruglog stola ostaje za stolom te kao domaćin dočekuje nove „putnike“ i upoznaje ih s najvažnijim mislima iz prethodnog razgovora. „Putnici“ iznose svoja razmišljanja na drugim stolovima. Tako se potiče dinamična razmjena među svim sudionicima te se u kratkom roku prenose znanje i iskustvo svakog pojedinca, stvaraju poticaji i nastaju nove kreativne ideje. Nakon više ciklusa razgovora (ako imamo do 20 sudionika, poželjno je da sudionici obiđu sve stolove), na svakom stolu se sabiru najvažniji rezultati koji se zatim predstavljaju cijeloj grupi (npr. tako da ih se ispiše na kartice i izloži). Potom se u plenumu raspravlja o rezultatima i o daljnjem postupanju. Ova metoda je prikladna za grupe do 100 osoba, a minimalni broj sudionika je 15.

Trajanje: 1,5 do 2 sata.

Materijal: papirnati stolnjaci ili veliki plakati, „Pravila ponašanja u kafiću“ (vidi radni materijal 1.2) za svaki stol, atmosfera kafića (kava/čaj, kolačići na stolu, cvijeće...), olovke, kartice, stolovi i stolice sukladno broju sudionika.

Primjer: Radionica „Zdrava hrana – kemijsko onečišćenje hrane i aktivno sudjelovanje mladih“

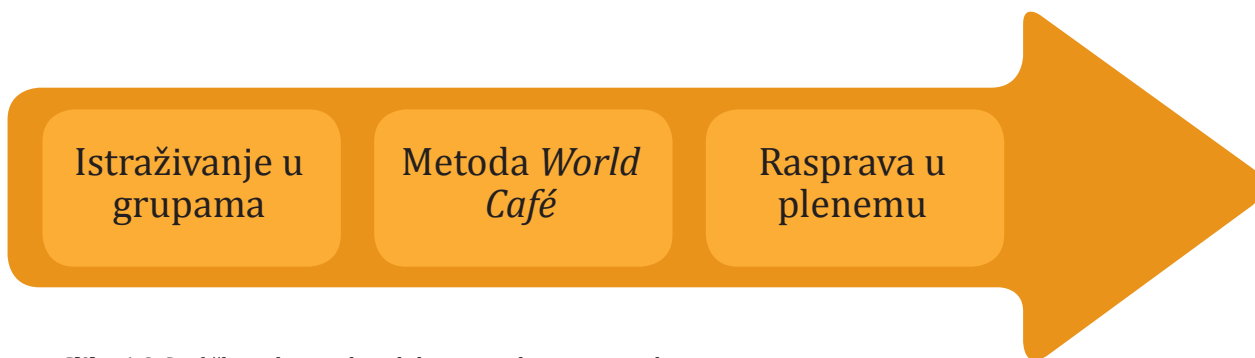
U ovoj radionici održanoj u okviru seminara za mlade „Aktivno sudjelovanje mladih u zaštiti prirode i okoliša te održivom razvoju“ (vidi poglavlje 4) korištena je metoda *World Café*. Prije rada u *World Caféu* sudionici su pomoću promatračkih listića proveli istraživanje u trgovinama. U tu svrhu sudionici su bili podijeljeni u 4 grupe od po 4-5 osoba pri čemu je svakoj grupi dodijeljena određena grupa prehrambenih proizvoda (mliječni proizvodi, suhomesnati proizvodi i gotova jela, kruh i drugi pekarski proizvodi, osvježavajući napitci i slatkiši). Grupe su u trgovinama istraživale deklaracije proizvoda, pronalazile informacije o sastavu proizvoda i uočavali eventualne poteškoće ili nejasnoće u deklariranju sastava proizvoda. Nakon povratka s „terena“ grupe su imale zadatak u 20 minuta razvrstati prehrambene proizvode prema kriterijima problematičan i bezopasan, a pomoću knjige „Aditivi u hrani: Vodič kroz E-brojeve“¹⁸ i pomoću priložene kartice s e-brojevima¹⁹.

Slika 1.8 Rad u *World Caféu*

¹⁸ Vinković Vrček/ Lerotić (2010).; ¹⁹ www.e-brojevi.udd.hr – pristupljeno 16.7.2014.

Nakon razvrstavanja proizvoda po zadanim kriterijima sudionici su u *World Café* tražili odgovore na pitanja *Jeste li imali problema s identificiranjem aditiva u sastavu proizvoda?, Obraćate li prilikom kupovine pažnju na etiketu proizvoda s obzirom na sastav proizvoda?, Obraćate li pažnju na etiketu proizvoda s obzirom na sadržaj aditiva?, Je li vam poznat primjer štetnog utjecaja na zdravlje nekog aditiva?, Navedite aditiv(e) koje poznajete.* Na plakatima su odgovarali na pitanja, bilježili ideje, misli i spoznaje (slika 1.8). Umjesto tri kruga razgovora kako je predviđeno metodom, zbog broja pitanja na koja smo htjeli dobiti odgovore, napravljeno je ukupno 5 krugova u trajanju od po 10 minuta. Pritom bi za stolom ostajao domaćin koji bi novopridošle sudionike upoznao s razmišljanjima i idejama koje je prethodna grupa zabilježila na plakat. Na kraju je svaka grupa (u početnom sastavu) prezentirala svoje rezultate te moguće načine rješavanja problema korištenja loših prehrambenih proizvoda.

Slika 1.9 Grafički prikaz tijeka edukacije o aditivima u prehrani

Idealna predodžba/Put u budućnost

Učenici crtaju ili zapisuju svoje ideje, vizije, želje i snove na velika stopala.²⁰ Stopala se izlažu na podu kao „Put u budućnost“. Ova se metoda može primijeniti u mnogim situacijama.

1. Nastavnik dijeli svim sudionicima listove papira na kojima su nacrtana stopala (Pažnja! Jednak broj lijevih i desnih stopala) .
2. Učenici dobiju zadatak da na stopala zapišu sve svoje ideje, vizije, želje i snove vezano za određenu temu (npr. „Škola mojih snova“, „Moja ekološka škola budućnosti ima...“) Učenici mogu pisati, crtati, slikati.
3. Kad svi završe, radovi se polože na pod i tvore dugačak put u budućnost. Zatim slijedi analiza radova.

Trajanje: cca 15 minuta.

Materijal: po jedno veliko stopalo veličine papira A3 za svakog sudionika (vidi radni materijal 1.3), dovoljno bojica i flomastera.

Primjer: Uvodna radionica u okviru „Programa edukacije za volontere edukatore Udruge Sunce“

Uspješno uključivanje volontera u rad Udruge Sunce uvelike ovisi o usklađenosti aktivnosti i potreba Udruge sa željama, interesima i sposobnostima volontera. U okviru programa osposobljavanja za volontere edukatore (vidi poglavlje 4), edukatori Udruge Sunce proveli su uvodnu radionicu s volonterima-budućim edukatorima na području edukacije za zaštitu okoliša i održivi razvoj. Kako bi sudionici radionice razvili zajedničku viziju buduće suradnje korištena je metoda *Put u budućnost*. Sudionici su dobili zadatak da na papire oblika otiska stopala zapišu svoja očekivanja i želje vezana uz program edukacije za zaštitu okoliša i održivi razvoj. Ispisana stopala položili su zatim jedno za drugim na pod te tako oblikovali put u budućnost. Potom su svi sudionici raspravljali o pojedinim koracima u budućnost. Na temelju rezultata radionice, za svakog volontera osmišljen je individualni plan uključivanja u program edukacije Udruge Sunce te osobnog usavršavanja u okviru volonterskog rada.

Moje mišljenje

Učenici bilježe svoje želje, kritike i probleme vezano za neku određenu temu u školi.²¹

U tu svrhu dobiju listić i zadatak u obliku pitanja/impulsa, kao npr. *Što želiš?*, *Što ti se sviđa?*, *Što ti se uopće ne sviđa?*, *Što bi trebalo biti drugačije?*

Na vrhu listića učenici napišu pitanja, a zatim upisuju svoje želje, kritike itd. u balon (kao u stripu) kojeg nacrtaju na listiću. Potom učenici iznose svoja mišljenja, a zatim osmišljavaju "Izložbu mišljenja" tako što radove pričvrste na zidni pano ili objese na razapeto užu. O rezultatima se razgovara, a može ih se i javno izložiti, eventualno s fotografijom učenika.

Trajanje: cca 30 minuta.

Materijal: listić „Moje mišljenje“ za sve sudionike (vidi radni materijal 1.4), olovke, materijal za izložbu, eventualno digitalna kamera.

Primjer: Radionica evaluacije „Programa edukacije za volontere edukatore Udruge Sunce“

Kako bi dobili povratno mišljenje volontera edukatora o programu edukacije, pri završetku prve polovice programa održana je evaluacijska radionica. Među ostalim, korištena je metoda *Moje mišljenje*. Sudionicima su podijeljeni listići u boji s pitanjima: *Što ti se sviđelo u programu edukacije za volontere edukatore?*, *Što je moglo biti drugačije?*, *Imaš li ideje za program?*. Svoja razmišljanja o postavljenim pitanjima volonteri su zapisivali na listiće te ih izložili na panou (slika 1.10). Zatim su sudionici raspravljali o rezultatima.

Slika 1.10 Prezentacija mišljenja

²¹ www.kinderpolitik.de – pristupljeno 27.05.2014.

Akcije anketiranja

Ova metoda je prikladna za prikupljanje informacija ili snimanje stanja.²² U suradnji s učenicima osmišljavaju se smjernice za intervjuiranje. Smjernice sadrže pitanja koja će učenici postaviti svojim kolegama, nastavnicima, kućnom majstoru, roditeljima, građanima ili koje će uputiti na adrese odgovarajućih važnih institucija. Osim toga sadrže i podatke kada i gdje je anketa provedena i tko je bio anketiran. Sastave se male grupe od 2-5 učenika. Svaka grupa dobije smjernice za anketiranje, blok za zabilješke i olovke. Zatim se odredi koji će član grupe biti anketar. Ostali mogu također postavljati pitanja, ali su u prvom redu zaduženi za zabilješke.

Odredi se i vrijeme kad će se grupe ponovno naći na mjestu odakle su krenule (nakon cca 60 do 90 minuta). Zatim se grupe razidu i provedu anketiranje. U dogovoreno vrijeme nađu se na polazištu i u razgovoru razmijene rezultate. Za vrednovanje rezultata s učenicima treba dogovoriti poseban termin.

Trajanje: 60 do 90 minuta za anketiranje, jedan sat za pripremne i zaključne radnje.

Materijal: blok za bilješke, eventualno čvrste podloge za pisanje, olovke.

Primjer: Anketiranje o korištenju jednokratnih plastičnih čaša u dječjim vrtićima

Problem nepoštivanja jednog od osnovnih principa odgovornog gospodarenja otpadom „Smanji i ponovno koristi“ vidljiv je i na primjeru korištenja jednokratnih plastičnih čaša u dječjim vrtićima. U okviru *Service-Learning* programa provedeno je anketiranje roditelja koji za svoju djecu moraju u vrtić mjesečno donijeti plastične čaše za jednokratnu upotrebu. Cilj anketiranja bio je utvrditi zašto se u vrtićima ne poštuje načelo „Smanji i ponovno koristi“. U osmišljavanju anketnog lista (slika 1.11 i radni materijal 1.5) i provedbi ankete sudjelovale su dvije maturantice. Ankete su naknadno obrađene, a rezultati iskorišteni u završnim radovima te kao osnova predavanja „Odgovorno postupanje s otpadom - smanji, ponovno koristi i recikliraj u dječjim vrtićima“ koje je održala Udruga Sunce za odgajateljice iz splitskih dječjih vrtića.

Petra Juričić i Dora Žurić
Prirodoslovna tehnička škola Split
Stručna praksa i izrada maturalnog rada
Udruga za prirodu, okoliš i održivi razvoj Sunce

ANKETA ZA RODITELJE O KORIŠTENJU JEDNOKRATNIH PLASTIČNIH ČAŠA U PREDŠKOLSKIM USTANOVAMA

Vrtić i grad: _____

Dob (zaokružiti): a) < 25 b) 25-30 c) 30-40 d) 40-50

Spol (zaokružiti): Ž M

Zaposlen (zaokružiti): DA/NE

Stručna sprema (zaokružiti): NKV, SSS, VŠS, VSS, ostalo

1. Jeste li upoznati koju vrstu čaša Vaše dijete u vrtiću koristi za potrebe konzumiranja vode i ostalih napitaka?

a) DA
b) NE

Ukoliko ste upoznati molim o navedite: _____

2. Ukoliko se u vrtiću Vašeg djeteta koriste jednokratne plastične čaše, možete li procijeniti koliko dnevno Vaše dijete potroši takvih čaša?

a) 0-1
b) 2-3
c) 4-5

Slika 1.11 Dio ankete o korištenju jednokratnih plastičnih čaša u vrtićima

Ophodnja i promatranje/istraživanje

Ophodnja i promatranje, odnosno izviđanje pružaju mogućnost snimanja stanja.²³ Primjerice, ophodnjom školske zgrade i školskog dvorišta učenici mogu ovisno o zadatku promatranja uočiti određene osobine ili probleme. To može biti npr. način na koji se koristi energija.

Grupa najprije zajednički osmišljava promatrački listić u kojem navodi koji aspekti će se promatrati odnosno istraživati. Zatim se učenici udružuju u male grupe od 3-5 učenika. Svaka grupa odlazi na svoje područje i pritom u promatrački listić unosi svoja zapažanja.

Potom grupe u plenumu razgovaraju o svojim rezultatima. Učenici mogu i fotografijama dokumentirati neke rezultate istraživanja. Pritom se mora paziti na to da se fotografije uvrste uz zabilješke.

Trajanje: cca 2 sata.

Materijal: papir za bilješke, promatrački listić, olovke, eventualno podloga za pisanje i digitalna kamera.

Primjer: Zelena patrola Marjana

U okviru međuprograma edukacije i informiranja Udruge Sunce u rujnu 2013. godine provedena je „Zelena patrola“ u Park šumi Marjan u kojoj su sudjelovale učenice Ženskog đlačkog doma Split. Jedan od ciljeva „Zelene patrole“ bio je kod učenica potaknuti uočavanje problema u okolišu. Prije početka ophodnje s učenicama je prokomentiran tijek „Zelene patrole“. Zadatak je obuhvaćao 2 područja: „Čistoća i održavanje Park šume Marjan“ i „Infrastruktura i korištenje Park šume Marjan“. Svoja zapažanja/prikupljene informacije učenice su trebale zapisati na unaprijed pripremljene obrasce. Učenice su se podijelile u 4 grupe od 4 do 5 članova. Svaka grupa dobila je svoju kategoriju pitanja na koja je trebalo odgovoriti zapisivanjem zapažanja i prikupljenih informacija te dokumentiranjem stanja fotografiranjem (npr. otpad uz put, razbijena kanta za otpatke i slično). Po završetku 2-satne ophodnje organiziran je plenum na kojemu je svaka grupa predstavila svoje rezultate, te smo ih na kraju zajednički prokomentirali.

Plakat Ako..., onda...

Pomoću ove metode može se još prije konačnog odabira teme/projekta saznati na koji se način pojedini sudionici mogu i žele uključiti u neki projekt.²⁴

U tu svrhu voditeljica pripremi plakate za svaku od predloženih tema/projekata. U zaglavlju plakata napiše naslov teme/projekta, a zatim rečenicu „Ako ovaj projekt bude izabran, onda ____.“ Zatim svaki sudionik dobije nekoliko kartica i olovku. Voditeljica postavi najviše 4 pitanja, a sudionici napišu odgovor na svojim karticama. Voditeljica pitanja napiše na plakat. Pitanja moraju biti formulirana jasno i nedvosmisleno tako da su mogući konkretni odgovori. Npr.: *Što ću ja raditi, ako budem sudjelovala/o u ovoj radnoj grupi?*, *Kako ću pridonijeti našem projektu?*, *Što će se promijeniti u našoj školi?*, *Koliko sam vremena spreman/na uložiti u projekt?*, itd. Važno je da sudionici na svaku karticu upišu samo jedan kratki odgovor/natuknicu. Kad su svi završili, svaki sudionik kratko predstavi svoj odgovor i zalijepi ga na plakat pored odgovarajućeg pitanja. Zatim se grupa pokušava odlučiti za jednu temu/projekt. Pritom npr. treba odvagnuti koja tema/projekt ima najpozitivniji odnosno najdugoročniji učinak, koji projekt je dobio najveću potporu grupe, u koji projekt se mogu uključiti svi, koje kompetencije su najbrojnije, koja tema ima najbolje izgleda za uspjeh.

Trajanje: cca 20 minuta.

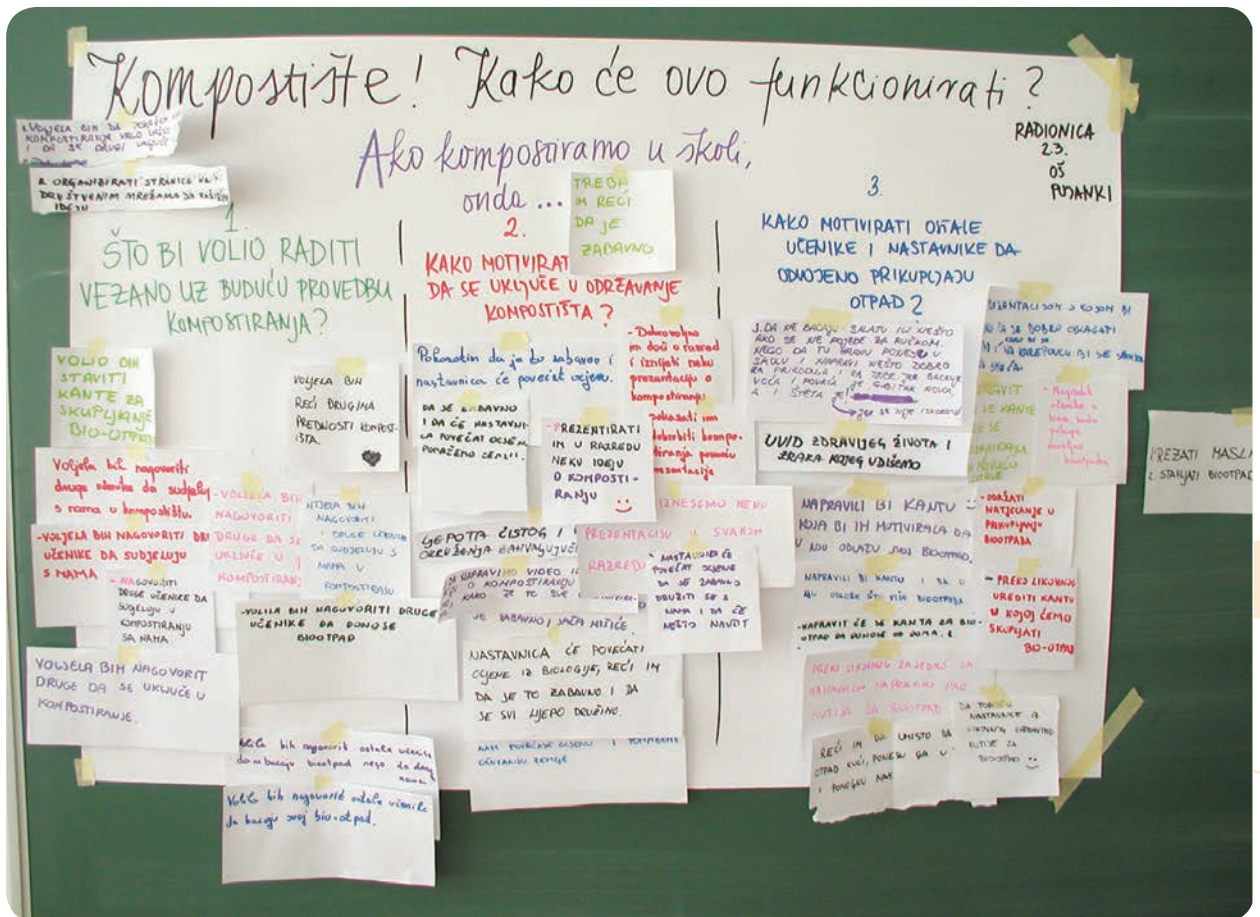
Materijal: za svaku temu/projekt po jedan pripremljeni plakat (veliki list papira), papirići ili kartice u dovoljnoj količini, flomasteri, ljepljiva traka ili pribadače.

Primjer: Radionica edukacijskog programa „Kompostiranje“

Za grupu od 20 učenika 8. razreda OŠ Pujanki iz Splita u sklopu 3. radionice edukacijskog programa „Kompostiranje“ (vidi poglavlje 4) „Kompostište! Kako će ovo funkcionirati?“ provedena je metoda *Ako..., onda....* Voditeljica radionice pripremila je plakat u čijem zaglavlju je bilo napisano: *Kompostište! Kako će ovo funkcionirati?*, a zatim rečenicu *Ako kompostiramo u školi, onda... .* Učenici su dobili

²³ www.kinderpolitik.de - pristupljeno 27.05.2014.; ²⁴ www.kinderpolitik.de - pristupljeno 27.05.2014.

nekoliko kartica i flomastere. Potom je voditeljica postavila pitanja: *Što bi ti volio raditi vezano uz buduću provedbu kompostiranja? Trebamo imati dovoljno zainteresiranih; kako motivirati ostale učenike i nastavnike da se uključe u održavanje kompostišta? Kako motivirati ostale učenike i nastavnike da odvojeno prikupljaju otpad?*, a sudionici su odgovore zapisivali na dane im kartice (slika 1.12). Uz pomoć metode doznali smo što bi učenici voljeli raditi i koliko su se voljni uključiti u provedbu kompostiranja u školi. Na pitanje *Što bi ti volio raditi vezano uz buduću provedbu kompostiranja?* učenici i učenice su se podijelili na one koji bi voljeli sudjelovati u sakupljanju biootpada, prevrtanju hrpe i zalijevanju kompostne hrpe. Kako bi motivirali ostale sudionike, dogovorili su se da će na satu likovne grupe napraviti koševе za prikupljanje biootpada koje će rasporediti po školi, a odlučili su i usmenom predajom proširiti dobar glas o kompostištu u školi do ostalih učenika i nastavnika, prijatelja i roditelja.

Slika 1.12 Plakat nastao korištenjem metode *Ako..., onda...*

Naš put

Ova metoda je prikladna za brzo osmišljavanje strategije provedbe nekog projekta.²⁵ Voditeljica pripremi velike zidne novine. Na vrhu je zapisan cilj projekta. Ispod naslova zalijepljeni (pričvršćeni) su odozdo prema gore *otisci* stopala koji simboliziraju put.

Primjeri tema: *Kako postići veću participaciju?, Što možemo učiniti kako bismo postigli bolju zaštitu okoliša u našoj školi?* Grupa se podijeli u više manjih grupa od po 3-4 osobe. „Ekspertni timovi“ dobiju zadatak da traže rješenja i da prijedloge u natuknicama zapišu na kartice. Vrijeme je ograničeno na oko 30 minuta. Zatim se sve male grupe okupe i iznose svoje prijedloge. Kartice se zalijepu (pričvrste) na zid pored zidnih novina. Slični prijedlozi se objedinjuju, a zatim se svi prijedlozi razvrstaju po temama. U sljedećem koraku, grupa se usredotočuje na zidne novine *Naš put*. Kako iznesene prijedloge objediniti u radnu strategiju kojom bi se mogao postići cilj? Preporučuje se da se prijedlozi s kartica prepisu na „otiske stopala“. To je prilika da se poduzmu i neki manji ispravci. Na kraju se koraci svrhovito poredaju, obično prema vremenskom kriteriju (*Što ćemo učiniti najprije?, Što zatim?*).

Tako dobivena strategija provedbe projekta služi kao polazište za konkretno planiranje: *Što moramo učiniti da bismo ostvarili prvi korak?, Tko preuzima što?, Od koga možemo dobiti podršku ?, itd.*

Trajanje: oko 2 sata.

Materijal: velike zidne novine, „otisci stopala“ lijeve i desne noge (vidi radni materijal 1.3), kartice, pribadače, flomasteri, obrazac za izradu plana koraka u provedbi projekta (vidi radni materijal 1.1).

Primjer: Radionica „Participativne metode učenja u zaštiti okoliša i održivom razvoju“

U okviru radionice o participativnim metodama poučavanja (vidi poglavlje 4), nastavnici, sudionici radionice, razmatrali su različite okolišne teme prikladne za obrazovni rad u školi. Zatim su pomoću metode *Naš put* osmislili radnu strategiju i konkretne korake za provedbu svojih ideja. Sudionici su bili podijeljeni u grupe od po 4 osobe. Grupe su dobile zadatak da izaberu jednu od tema o kojoj se prethodno raspravljalo te da zapišu prijedloge na koji način bi se odabranu temu moglo integrirati u rad u školi. Nakon toga svaka grupa je u plenumu predstavila svoje prijedloge, a zatim radila na osmišljavanju radne strategije. Ideje su zapisali na stopala koja su poredali organizacijski i vremenski logičnim slijedom. Na kraju je svaka grupa konkretizirala svoje ideje uz pomoć Plana konkretnih koraka za provedbu projekta koji je sadržavao sljedeća pitanja: *Što ćemo raditi?, Kako ćemo to uraditi?, Tko je odgovoran?, Što nam je potrebno?, Tko nam može pomoći?* (slika 1.13 i radni materijal 1.1). Rezultati su zatim preneseni na zidne novine te prezentirani ostalim grupama.

Plan grupe: RADIONICA: ISPITIVANJE KVALITETE ZRAKA U BЛИZINI RADA AUTOMOBILA		
Što ćemo raditi?	Kako ćemo to uraditi?	Tko je odgovoran?
Uzeti uzorke: 1. Zraka u blizini škol. zgrade 2. Zraka prometnog (u blizini autoputa automobila)	kemijskim metodama ispitivanje zraka	Voditelj grupe učenici
Što nam je potrebno?		
Uzorci zraka, laboratorijski pribor i kemikalije		
Tko nam može pomoći?		
HZJZ - laboratorij za ispitivanje kvalitete zraka kolege - profesori biologije i kemije		

Slika 1.13 Plan koraka za provedbu projekta

²⁵ www.kinderpolitik.de – pristupljeno 27.05.2014.

1.2. Igre za opuštanje i poticanje kreativnosti

Gimnastika za mozak

Cilj ove tjelovježbe je aktiviranje lijeve i desne polovice mozga.²⁶ U tu svrhu sudionici stanu u krug tako da imaju dovoljno mjesta oko sebe. Voditeljica daje upute: lijevom rukom dotaknuti desno uho i istovremeno desnom rukom dotaknuti nos, zatim prekrižiti ruke i dotaknuti koljena! Zatim obrnuto: desnom rukom lijevo uho, lijevom rukom vrh nosa, prekriženim rukama koljena. Vježbu nastaviti stalnim mijenjanjem ruku. Križni pokreti aktiviraju lijevu i desnu polovicu mozga i povezuju njihov rad.

Trajanje: 5 do 10 minuta.

Razveži čvor

Cilj ove vježbe je opuštanje sudionika i zajedničko rješavanje problema.²⁷ Sudionici stoje u krugu s rukama ispruženima prema naprijed. Na znak svi zatvore oči i naprave korak-dva prema sredini kruga hvatajući pritom svojim rukama neke tuđe ruke. Pritom treba paziti da se ne uhvate obje ruke iste osobe. Nastali čvor treba razvezati ne ispuštajući ruke. Vježba je završena kada svi sudionici ponovno stanu u krug. Vježba se provodi s 12 do 15 sudionika.

Trajanje: cca 5 do 10 minuta.

Tajni prijatelj

Cilj je ove vježbe poticanje grupne kohezije dodatnim intenzivnijim upoznavanjem sudionika, te stvaranje pozitivne atmosfere.²⁸ Osim toga, ovu vježbu se može koristiti kao završni ritual susreta/radionice. Na početku svaki sudionik na papirić zapiše svoje ime i prezime. Potom svatko izvlači jedno ime i toj osobi priprema dar za kraj susreta. Ta je osoba njegov tajni prijatelj jer se do kraja susreta nikome ne smije reći njegovo ime. Tijekom susreta/radionice svatko pokušava na što diskretniji način što bolje upoznati svog tajnog prijatelja i pripremiti mu dar za rastanak. Dar ne bi smio biti materijalne prirode, nego npr. zahvala na nečemu što je osoba tijekom radionice naučila od svog tajnog prijatelja ili isticanje neke njegove pozitivne osobine. Podjela darova predviđena je kao završni ritual susreta.

Trajanje: za vrijeme cijelog susreta/radionice.

Igra za podizanje energije

Ovom vježbom potiče se kohezija grupe i razvija pozitivna energija.²⁹ Voditeljica objasni sudionicima kako dočarati zvukove kiše, dolazak oluje, zatim smirivanje nevremena te daje upute kako proizvesti odgovarajuće zvukove: vjetar - puhanje iz usta, lagana kiša - pucketanje prstima, jača kiša - pljeskanje rukama, grmljavina i jaka kiša - lupanje nogama o pod. Potom svi sudionici zatvore oči i slušaju upute voditeljice koja simulira lagani dolazak kiše, oluju te potom smirivanje vremena.

Trajanje: cca 10 min.

2. Service-Learning – povezivanje učenja s društvenim angažmanom

Učenici viših razreda osnovne škole u nastavi biologije uče o ekosustavima i o zavičajnim biljkama te u suradnji s udrugom za zaštitu prirode u svojoj općini uređuju u prirodi poučnu stazu i postavljaju informativne ploče.

Service-Learning je metoda učenja i poučavanja koja povezuje društveni angažman učenika s učenjem u školi.³⁰

U hrvatskom jeziku postoje dva prijevoda za pojam Service-Learning (Društveno korisno učenje, Mikelić Preradović, 2009, i Učenje zalaganjem u zajednici, Čulum i Ledić, 2010). Međutim, upravo zbog nedostatka jedinstvenog prijevoda ove, u Hrvatskoj, još uvijek relativno nove metoda učenja, autorice priručnika su se odlučile zadržati izvorni naziv na engleskom jeziku.

U projektima *Service-Learninga* učenici se angažiraju u svom gradu, gradskoj četvrti i društvu općenito, na socijalnom, kulturnom, političkom ili ekološkom području i tako pridonose općem dobru (*Service*). Bitno je da učenici rade za druge ljude i za društvo te da pritom skupljaju demokratska iskustva. Osim toga, projekt kojeg provode usko je povezan s nastavom u školi tako da učenici stečeno znanje provjeravaju u praksi. Projekt *Service-Learninga* planira se za vrijeme nastave, a iskustva učenika razmatraju se i povezuju s nastavnim gradivom (*Learning*)³¹.

Metoda *Service-Learning* potječe iz Sjeverne Amerike i Velike Britanije, a veže se uz odgoj za demokratsko djelovanje i aktivno građanstvo (*Civic Education*). Cilj tog odgoja je građankama i građanima pružiti potrebna znanja i praktične vještine nužne za građanski angažman te izgraditi demokratske stavove i uvjerenja. Škola pritom ima važnu posredničku ulogu.³² Odgoj za demokratsko djelovanje i aktivno građanstvo polazi od temeljne ideje da učenice i učenici putem socijalnog učenja i društvenog angažiranja uče razmišljati i djelovati demokratski, pri čemu *Service-Learning* predstavlja praktičnu metodu učenja. Kako je već spomenuto, aktivno građanstvo može se prakticirati na socijalnom, kulturnom, političkom i ekološkom području. Praksa međutim pokazuje da se projekti *Service-Learninga* uglavnom odvijaju na socijalnom području, vjerojatno zbog uske povezanosti *Service-Learninga* sa socijalnim učenjem. U posljednje vrijeme i područje ekologije postaje sve atraktivnije jer također pruža raznovrsne mogućnosti za *Service-Learning*. Naime, potreba zaštite okoliša i prirode u uskoj je vezi s unapređenjem općeg dobra i stvaranjem uvjeta za kvalitetniji život u prirodi i okolišu. To zorno pokazuju i projekti *Service-Learninga* navedeni pod točkom 2.5.

2.1. Service-Learning - povezivanje građanskog angažmana i učenja u praksi

Projekte *Service-Learninga* obilježava uska povezanost građanskog angažiranja i učenja u praksi. Građanski angažman podrazumijeva da učenici u gradu/općini dobrovoljno podupiru rad osoba, organizacija ili javnih ustanova. Učenje kroz praksu znači da učenici u nastavu unose praktična iskustva. Projekti se većinom odvijaju izvan škole te učenici tako dobivaju mogućnost isprobavanja građanskog djelovanja u društvu. Povezivanje građanskog zalaganja i praktičnog učenja omogućuje učenicima da se upoznaju s građanskim angažmanom i pritom steknu demokratske i socijalne kompetencije, te razvijaju svoju osobnost. Osim toga, učenici uče kako praktično primijeniti znanja i vještine što pridonosi cjelovitijem razumijevanju nastavnog gradiva.³³

2.2. Povezanost Service-Learninga s kurikulumom

Service-Learning se može provoditi u okviru različitih predmeta, kako u osnovnim tako i u srednjim školama. Navodimo primjere koje donose autori Seifert, Zentner i Nagy (2012).

³⁰ Seifert, Zentner, Nagy (2012), str.13; ³¹ Seifert, Zentner, Nagy (2012), str.12; ³² Frank, str. 2; ³³ Seifert, Zentner, Nagy (2012), str. 13

Primjeri *Service-Learninga*

Priroda i društvo

Na nastavi prirode i društva učenici nižih razreda osnovne škole uče o životinjama i biljkama svoga zavičaja i za djecu iz cjelodnevnog vrtića organiziraju izlet u gradsku šumu s prigodnim igrama, istraživanjem u prirodi i ručkom.

Geografija

U nastavi zemljopisa u srednjoj školi učenici se bave pitanjima razvoja svoje gradske četvrti, povijesnim promjenama kao i mogućnostima aktivnog sudjelovanja građana te rezultate svojih istraživanja prezentiraju na javnoj izložbi.

Građanski odgoj i obrazovanje

U nastavi građanskog odgoja učenici obrađuju temu jednakih mogućnosti i diskriminacije u našem društvu te se različitim projektima angažiraju u socijalnim ustanovama svojega grada/kotara.

Prirodoslovni predmeti

Učenici srednje škole bave se složenim prirodoslovnim temama tijekom više tjedana i pritom razvijaju jednostavne eksperimente koje u popodnevним satima izvode u vrtiću s djecom predškolske dobi.

Informatika

Na nastavi informatike učenici srednje škole osmišljavaju tečaj upoznavanja rada na računalu za starije osobe i redovito ga provode u obližnjem domu za starije i nemoćne osobe.

U navedenim primjerima jasno je vidljiva veza društvenog angažmana i učenja u školi. To konkretno znači da su ciljevi učenja formulirani u skladu s nastavnim planovima. Učenici svoja znanja i vještine primjenjuju u realnom kontekstu. Na nastavi se razgovara i razmišlja o praktičnim iskustvima, povezuje ih se s gradivom, a postignuća učenika se dokumentiraju. Osim sadržajne, važna je i strukturna povezanost s kurikulumom jer angažman učenika nije nekakva dodatna slobodna aktivnost nego obvezatni dio nastave pojedinih predmeta.³⁴ Budući da je dio nastave, *Service-Learning* može svoj djeci približiti društveni angažman. Središnji cilj je „da sva djeca i mladi steknu to iskustvo - također (ili baš) i oni koji ne prihvaćaju dobrovoljno izvanškolsko angažiranje, ili ne nalaze načina za angažiranje bilo zbog toga što im nedostaju uzori, ili nemaju vremena, spremnosti, znanja ili vještina“.³⁵

2.3. Provođenje projekata *Service-Learninga*

Vremenski okvir

Neki projekti *Service-Learninga* provode se samo određeno vrijeme, kao npr. desetotjedni projekt u nastavi prirodoslovnih predmeta, dok drugi, poput projekata u nekom izbornom predmetu, mogu trajati cijelu školsku godinu. Trajanje projekta ovisi o školskom kontekstu (predmeti, nastavno gradivo), o situaciji na terenu (postojeći kontakti ili suradnja, postojeće potrebe u školskom okruženju) kao i o pedagoškim ciljevima. Iskustvo pokazuje da je za provođenje projekata *Service-Learninga* potrebno najmanje 6-7 tjedana.³⁶

Preduvjeti u školi

Važno je da je nastavnik motiviran za drugačiji pristup nastavi te da je spreman ponuditi učenicima mogućnost učenja uz društveni angažman. Također je veoma korisno da za svoj projekt pridobije rukovodstvo škole.³⁷

Osiguranje učenika

Budući da se radi o nastavnoj aktivnosti, učenici su za vrijeme provođenja projekta *Service-Learninga* izvan škole osigurani slično kao na izletima ili ekskurzijama. U Njemačkoj, Zakon o školstvu regulira pitanja vezana za osiguranje za slučaj nesreće te osiguranja osobne odgovornosti.

26 ³⁴ Seifert, Zentner, Nagy (2012), str. 74; ³⁵ Seifert, Zentner, Nagy (2012), str. 20; ³⁶ Seifert, Zentner, Nagy (2012), str. 18; ³⁷ Seifert, Zentner, Nagy (2012), str. 19

2.4. Standardi kvalitete projekata *Service-Learninga*

Ovisno o tipu škole, uzrastu učenika ili o nastavnom predmetu, projekti *Service-Learninga* mogu se međusobno veoma razlikovati. Međutim, za sve vrijedi šest kriterija, tj. standarda kvalitete koji bi trebali pridonijeti uspjehu projekata.³⁸

- 1. Realna potreba:** Učenici svojim angažmanom reagiraju na realnu potrebu, a svi sudionici smatraju projekt smislenim i važnim.
- 2. Povezanost angažmana s kurikulumom:** Projekt *Service-Learninga* je dio nastave i povezan je s nastavnim sadržajima.
- 3. Razmišljanje o projektu:** Na nastavi se redovito promišljaju iskustva učenika i o njima se razgovara.
- 4. Učeničko sudjelovanje:** Učenici aktivno sudjeluju u planiranju, pripremi i izvođenju projekta.
- 5. Izvanškolski angažman:** Praktični angažman odvija se izvan škole u suradnji s izvanškolskim partnerima na projektu.
- 6. Priznanje i završetak:** Priznanje za angažman učenici doživljavaju tijekom projekta kroz kontinuirane povratne informacije o svom radu te prikladnim obilježavanjem završetka projekta.

Slijedi detaljan opis ovih šest kriterija.

Uočavanje potreba

Realna potreba za angažmanom preduvjet je planiranju i provedbi projekata *Service-Learninga*. Učenici se trebaju angažirati oko nekog stvarnog problema i tako preuzeti odgovoran i važan zadatak. Njihov angažman mora biti odgovor na postojeće potrebe partnera na projektu (npr. mjesne zajednice, vrtića, udruge za zaštitu okoliša) kojima treba stvarna pomoć. To kod učenika povećava motivaciju i želju za angažiranjem. Pritom treba paziti na uravnotežen odnos između interesa partnera i interesa učenika i učitelja. Osim toga, važno je da se na učenike ne gleda kao na „jeftinu pomoćnu radnu snagu“, nego da se njihov angažman prizna i cijeni.

Na početku projekta istražuju se potrebe zajednice. Istraživanje treba provesti i u slučaju kad je partner poznat i kad već postoji konkretna ideja.

Da bi mogli iznositi svoje ideje i prijedloge te se tako identificirati s planiranim aktivnostima i biti motivirani, učenici neizostavno moraju biti uključeni u istraživanje potreba kao i u proces planiranja projekta. Važno je da je projekt koristan svima koji su u njega uključeni te da se ne planira mimo potreba ciljane skupine/partnera.³⁹

Pitanja o potrebi angažiranja

*Koje ideje za angažiranje imamo? Gdje postoji potreba i kakva je ta potreba? Koja vrsta angažmana je stvarno potrebna? Kako se možemo dobro pripremiti za angažman? Kako ga osmisliti da bi bio koristan svima? Što pritom možemo naučiti?*⁴⁰

Metode za pronalaženje ideja

Sljedeće metode mogu pomoći u pronalaženju ideja za angažman: *Oluja ideja*, *Akcije anketiranja/intervjuiranja kao i Ophodnja i promatranje /istraživanje*. Metoda *Odlučivanje bodovanjem* može se primijeniti kada treba odabrati samo jednu od nekoliko ideja.⁴¹ Pomoću metode *SMART* može se provjeriti je li projekt specifičan, mjerljiv, atraktivan, realističan i izvediv u zadanom terminu. Zatim se pristupa zajedničkom planiranju projekta (vidi radni materijal 2.1).

Povezanost projekta *Service-Learninga* s kurikulumom

Projekt *Service-Learninga* je dio nastave. U usporedbi sa sličnim konceptima za poticanje angažmana, *Service-Learning* je poseban po svojoj povezanosti s kurikulumom. Bilo da se radi o višetjednom projektu u jednom predmetu ili se projektom povezuje više predmeta, bilo da je riječ o izbornom predmetu, *Service-Learning* je strukturno uvijek uklopljen u nastavu. K tomu, *Service-Learning* je i sadržajno vezan uz nastavu. Ako se npr. provodi projekt za djecu u dječjem vrtiću, na nastavi se obrađuje tema dječjeg razvoja u ranoj dobi. Starenje i demencija obrađuju se kad je riječ o projektu za starije sugrađane, a o lokalnim ekosustavima uči se npr. kad se provodi projekt zaštite prirode.

³⁸ Seifert, Zentner, Nagy (2012), str.14; ³⁹ Seifert, Zentner, Nagy (2012), str. 55 i dalje; ⁴⁰ Seifert, Zentner, Nagy (2012), str. 59; ⁴¹ Ove metode opisane su u poglavlju 1

Time se omogućuje izravna primjena znanja i kompetencija u realnom kontekstu. Stručno znanje stečeno na nastavi omogućuje učenicima da se osjećaju kompetentno i sigurno, da mogu bolje procijeniti situacije i na njih primjereno reagirati te da se što bolje zadovolje potrebe partnera u projektu. Pritom posebnu ulogu ima redovito promišljanje i razgovor o iskustvima koje učenici stječu za vrijeme angažmana.⁴²

Razmišljanje o projektu

Razmišljanje o projektu u *Service-Learningu* predstavlja poveznicu između angažmana i nastave te se poput niti provlači kroz cijeli projekt. Razmišljanje o vlastitom djelovanju ciljano se planira i strukturira tako da prati provođenje projekta i njegov završetak. Cilj je da učenici razmišljaju o tome što su radili i što su pritom naučili. Tako uspjesi postaju vidljivi, učenici otkrivaju vlastite sposobnosti i kompetencije, a probleme se uočava i rješava. Osim toga, razmišljanje pomaže planiranju i upravljanju tijekom projekta. Bitno je da se projekt postavi u širi društveni kontekst kako bi se u tom kontekstu moglo promatrati vlastita iskustva te tako bolje razumjeti utjecaj svojega djelovanja na društvo i okoliš.⁴³

Razmišljanje obuhvaća četiri tematska područja⁴⁴:

- **Razmišljanje o sebi:** razumijevanje vlastitih sposobnosti, stavova i osobnog razvoja.
- **Razmišljanje o projektu:** rješavanje problema, vidljivost uspjeha.
- **Razmišljanje o povezanosti učenja i angažmana:** primjena znanja i kompetencija, razumijevanje smisla školskog učenja, koristi od praktičnih iskustava za učenje u školi.
- **Razmišljanje o društvenom kontekstu angažmana:** vlastita uloga u društvu, promatranje iskustava u širem kontekstu, svijest o vlastitim vrijednostima.

Razmišljanje o projektu trebalo bi prakticirati prije, za vrijeme i nakon angažmana.

U nastavku je dano po nekoliko primjera pitanja za tri tematska područja razmišljanja. Opširnije informacije o pitanjima za razmišljanje sadrži radni list „Razmišljanje o projektu *Service-Learninga*“ (vidi radni materijal 2.2).

Primjeri pitanja za razmišljanje⁴⁵

Razmišljanje o sebi:

- *U čemu bih želio/željela sudjelovati? Što partner u projektu očekuje od mene?*
- *Što mi se posebno dopalo? Što nije bilo tako dobro?*
- *Što sam naučio/la? Što mi je značio angažman za druge?*

Razmišljanja o tijeku projekta:

- *Što želimo postići? Kako možemo najbolje pomoći partneru u projektu?*
- *Što je ovog tjedna bilo naročito uspješno? Što bismo sljedeći put napravili drugačije?*
- *Kako partner u projektu doživljava naš angažman? Kako smo se nosili s poteškoćama / izazovima?*

Razmišljanja o društvenom kontekstu angažmana:

- *Što je građanski angažman i koju korist društvo ima od njega? Što znam o socijalnim i ekološkim problemima i njihovim uzrocima u svojem gradu/okruženju?*
- *Kako svojim angažmanom pomažem društvu? Zašto postoje ekološki/socijalni problemi oko kojih se angažiram?*
- *Što se po mom mišljenju promijenilo mojim angažmanom? Što bi se bilo dogodilo da se nismo angažirali?*

Metode razmišljanja

Kako bismo odgovorili na gore navedena pitanja možemo se npr. poslužiti metodom *Oluja ideja* ili *Zapisivanje misli*, a zatim o rezultatima raspravljati u grupi. O odabranim pitanjima (npr. razmišljanje o društvenom kontekstu) može se raspravljati u malim grupama ili se može primijeniti metoda *Moje mišljenje*. Metoda *Bljesak* prikladna je u svim fazama razmišljanja jer omogućuje iznošenje kratkih povratnih informacija o projektu.⁴⁶ Dodatne metode sadrži radni list „Metode razmišljanja o projektu“ (vidi radni materijal 2.3)

Uključivanje učenika

Participacija u *Service-Learningu* znači da su učenici uključeni u donošenje odluka kako u školi i na nastavi tako i u društvu. Učenici daju svoje ideje tijekom planiranja i izvođenja projekta, traže rješenja za probleme/izazove te razmišljaju o tijeku projekta. Izvanškolskim angažmanom daju svoj doprinos općem dobru i uče kako suoblikovati društvo. Bitno je da učenici mogu donositi odluke i preuzimati odgovornost te da tako na primjeru *Service-Learninga* iskuse društveni angažman.

Uključivanje učenika u praksi se ostvaruje tako što:

- se stvara radna atmosfera u kojoj vlada povjerenje,
- učenici sudjeluju u izboru i planiranju angažmana,
- učenici sudjeluju u izvođenju projekta i njegovu završetku.

Radna atmosfera u kojoj vlada međusobno povjerenje gradi se npr. zajedničkim donošenjem pravila o suradnji, provođenjem aktivnosti u svrhu osnaživanja tima (*teambuilding*) te primjerenim nastojanjem učitelja da se svi sudionici međusobno cijene i poštuju.

Učeničko uključivanje u izbor i planiranje angažmana ovisi o tome koliko je elemenata projekta već zadano. Važno je da i u projektima u kojima su neki nužni okvirni uvjeti zadani ne bude već unaprijed sve određeno. Trebala bi uvijek postojati mogućnost da učenici mogu sudjelovati sa svojim idejama i prijedlozima. Ako je npr. poznat partner i njegove potrebe, učenici mogu sudjelovati u planiranju i oblikovanju projekta. Pritom naročito treba paziti na to da je učenicima dopušteno stvarno suodlučivanje, a ne samo verbalno sudjelovanje. Tijekom izvođenja projekta učenici moraju djelovati samostalno te stoje pred izazovom pronalaženja samostalnih rješenja za probleme koji se pojave usvajajući pritom potrebna znanja i vještine. Nastavnik ima ulogu pratitelja koji pomaže i podržava učenike.⁴⁷

Izvanškolski angažman

Suradnja s izvanškolskim partnerom na projektu iz gradske četvrti ili općine dio je svakog projekta *Service-Learninga*. Škola se otvara prema svom okruženju i omogućuje učenicima da otkriju nova mjesta učenja kako bi svoja znanja i vještine mogli primijeniti u autentičnom kontekstu. Učenici pomažu u rješavanju konkretnih problema, daju društvu stvaran doprinos, sebe doživljavaju na nov način, doživljavaju svoju učinkovitost te stječu bolju motivaciju za učenje na nastavi.⁴⁸

Priznanja i završetak angažmana

Kultura međusobnog uvažavanja i stav kojim pokazujemo da cijenimo druge provlače se kroz cijeli projekt i neizostavno prate *Service-Learning*. Angažman svakog pojedinca od samog početka projekta zavređuje poštovanje te primjerenom priznanje na kraju angažmana.

Učenici doživljavaju priznanje time što preuzimaju odgovorni zadatak i time što im je ukazano povjerenje da ga svojim znanjem i sposobnostima mogu riješiti. Nadalje, učenici tijekom cijelog projekta dobivaju priznanje kroz povratne informacije i razmišljanja o angažmanu jer tako uspjesi i napredci svakog pojedinog učenika postaju vidljivi. Upoznavanje javnosti s aktivnostima *Service-Learninga* za vrijeme i na kraju projekta također su dio kulture davanja priznanja. Osim toga, motivirajući učinak imaju priznanje i zahvala svakom sudioniku osobno. Zajedničko slavlje i podjela individualnih potvrda o sudjelovanju dolično će zaokružiti priznanje učeničkom angažmanu (vidi radni materijal 2.4)⁴⁹

Projekti *Service-Learninga* načelno se mogu podijeliti u tri faze. Prva faza je faza identificiranja potreba i konkretiziranja ideje. U drugoj fazi ideje se realiziraju te se razmatra tijekom projekta. U trećoj fazi projekt se evaluira i zaključuje. Radni list „Tri faze *Service-Learninga*“ (vidi radni materijal 2.5) pruža pregled aktivnosti tih triju faza.

⁴⁶ Ove metode su opisane u poglavlju 1; ⁴⁷ Seifert, Zentner, Nagy (2012), str. 118 i dalje; ⁴⁸ Seifert, Zentner, Nagy (2012), str. 142 i dalje;

⁴⁹ Seifert, Zentner, Nagy (2012), str.154 i dalje

Njemačka mreža *Service-Learninga* je udruženje škola koje provode *Service-Learning* i regionalnih partnera (volonterski centri ili zaklade građana), a financira je zaklada Freudenberg. U Mrežu je uključeno oko 140 njemačkih škola različitih tipova. Cilj Mreže je razmjena praktičnih iskustava, uzajamno učenje, zajednički rad na unapređenju *Service-Learninga* te njegova promocija. Više informacija o *Service-Learningu* u Njemačkoj dostupno je na www.freudenbergstiftung.de/en/key-tasks/learning-through-civic-engagement/learning-through-civic-engagement.html.

Lokalni partner ovoj Mreži za provedbu *Service-Learninga* u našoj regiji je Međunarodno udruženje interaktivne otvorene škole (MIOS) iz Bosne i Hercegovine (Tuzla) koje također surađuje sa školama iz Hrvatske (Osijek) i Srbije (Novi Sad). Više informacija na: www.ioskole.net

2.5 *Service-Learning* u praksi

U nastavku su opisani primjeri praktičnog provođenja projekata *Service-Learninga* u Hrvatskoj i Njemačkoj. Najprije je predstavljen projekt *Service-Learninga* kojeg je Udruga Sunce provela u suradnji s Prirodoslovno-tehničkom školom u Splitu. Slijede dva njemačka primjera: jedan projekt provela je škola Eduard-Spranger u suradnji s Centrom za okolišno obrazovanje Listhof iz Reutlingena, a drugi gimnazija Werner Heisenberg u suradnji s vrtićem Pustebelme iz Weinheima.

Znanje za sudjelovanje – *Service-Learning* u partnerstvu Udruge Sunce i Prirodoslovno-tehničke škole iz Splita

Tijekom školske godine učenici u sklopu stručne prakse i izrade završnog rada iz predmeta Zaštita prirode i okoliša Republike Hrvatske obrađuju različite okolišne teme poput onečišćenja mora i zbrinjavanja otpada

te
sudjelujući u raznim aktivnostima Udruge Sunce rade na praktičnom dijelu svojega završnog rada.

Izvanškolski angažman

Udruga Sunce bavi se okolišnim temama, poput zbrinjavanja otpada, onečišćenja mora, upravljanja zaštićenim područjima i dr.

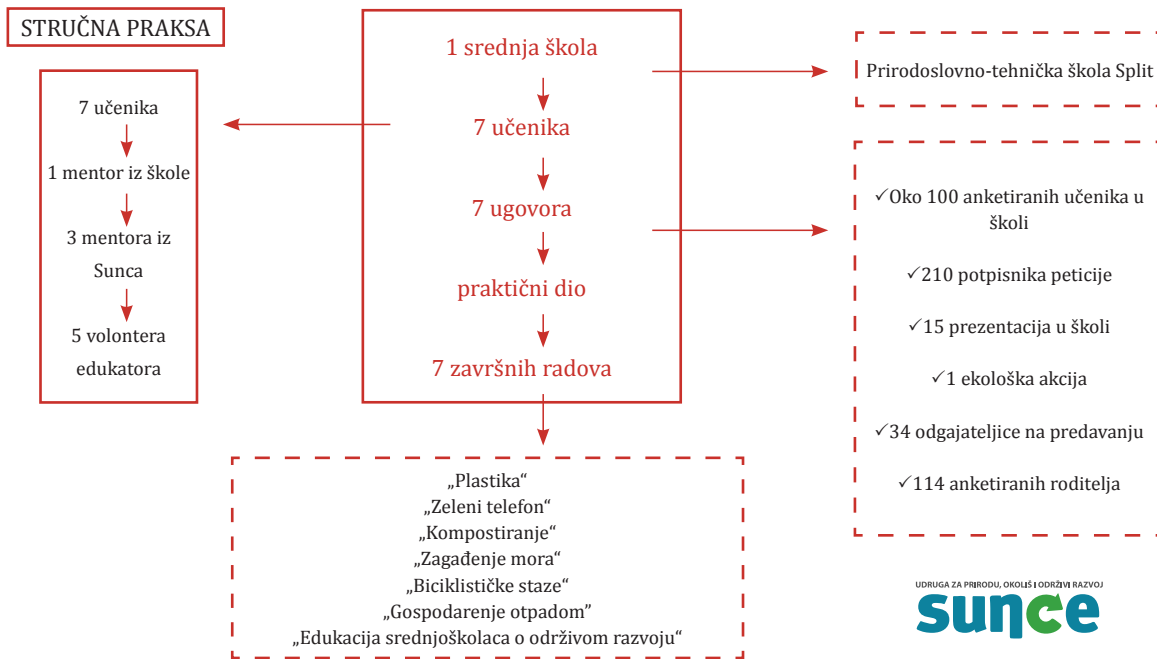
Service-Learning program provodi se svake školske godine za grupu od 5-8 učenika završnih razreda Prirodoslovno-tehničke škole iz Splita. Dosad je u Udruzi Sunce program proveden za 5 generacija učenika, pri čemu se tijekom školske godine 2013./2014. značajna pažnja usmjerila na unapređenje programa kako bi se postigli standardi kvalitete za ovakve programe. U okviru *Service-Learning* programa Udruga Sunce organizira pet radionica u kojima sudjeluju svi uključeni učenici (vidi radni materijal 2.6).

Unapređenje i provedbu programa Service-Learning omogućio je projekt „Sudjeluj u održivom razvoju“. Prethodna suradnja škole i Udruge Sunce financirana je dijelom sredstvima Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, Grada Splita i Splitsko-dalmatinske županije, a dijelom se provodila uz potporu same Udruge Sunce.

Osim toga, mentori i ko-mentori Udruge Sunce rade individualno s učenicima jer praktični dio svojega završnog rada učenici ostvaruju sudjelujući u različitim aktivnostima Udruge. Tijekom angažmana u Udruzi učenici se upoznaju s ulogom civilnoga društva, zakonodavnim aspektom vezanim uz pojedine okolišne probleme, uzrocima i posljedicama različitih okolišnih problema na koje nailaze u svojem okruženju, tj. u gradu Splitu. Praktični dio aktivnosti i radionice počinju s početkom školske godine (rujan-listopad) te traju sve do kraja školske godine, što je za maturante svibanj. Ovisno o vrsti praktičnog rada, angažman pojedinog učenika može trajati i kraće. Praktične aktivnosti uglavnom se odvijaju izvan škole, u prostorijama Udruge Sunce te na različitim lokacijama u gradu Splitu, ovisno o pojedinim aktivnostima u koje su učenici uključeni (npr. anketiranje roditelja ispred dječjih vrtića, obilazak slučajeva Zelenog telefona i dr.). Ponekad učenici u okviru praktičnog dijela organiziraju vršnjačku edukaciju ili anketiranje učenika i tada se ovaj angažman odvija u školi.

U nastavku dajemo pregled praktičnog dijela završnih radova koji su šk.god. 2013./2014. realizirani u suradnji s Udrugom Sunce.

Generacija 2013./2014.

Slika 2.1 Prikaz praktičnog dijela završnih radova generacije maturanata 2013./2014.

Stvarna potreba

Uoči svake školske godine Udruga Sunce održava kratku radionicu čiji je cilj identificirati projekte i aktivnosti pogodne za uključivanje maturanata, moguće načine uključivanja maturanata te buduće mentore.

Potom Udruga organizira radionicu „Okolišni problemi u gradu Splitu i odabir završnih radova“ na kojoj sudjeluju svi uključeni mentori iz Udruge Sunce i učenici. Učenici se pritom intenzivno bave okolišnim problemima u gradu Splitu i bližoj okolici te razmišljaju o potrebama zajednice. Zatim biraju teme koje ih interesiraju i koje su prikladne za završni rad te istodobno pružaju mogućnost da učenici svojim angažmanom pridonese rješavanju problema. Tijekom rada u Udruzi Sunce učenici stječu uvid u smisao i djelotvornost vlastitog angažmana kao aktivnih građana.

Povezanost sa školskim kurikulumom

Service-Learning program dio je stručne prakse koja se provodi po nastavnom planu škole u 4. razredu za učenike smjera ekološki tehničar u trajanju od 40 školskih sati tijekom školske godine.

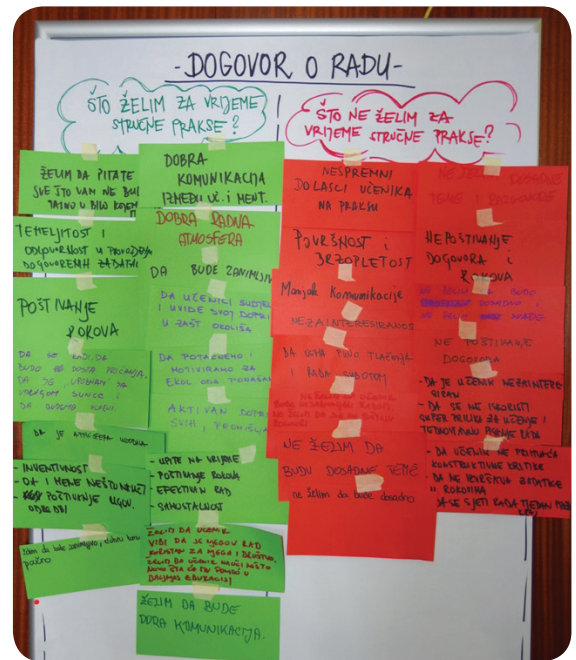
Ekološki tehničar obavlja ispitivanje, provođenje, motrenje i nadzor procesa u industrijskim, obrtnim, uslužnim i komunalnim djelatnostima, javnim ustanovama za zaštitu okoliša te znanstveno-istraživačkim, kontrolnim, ispitnim i mjernim laboratorijima, s posebnim naglaskom na uvjete zaštite okoliša i prirode.

Kroz sudjelovanje u aktivnostima Udruge Sunce učenici dobivaju uvid u okolišne probleme grada Splita, moguće načine rješavanja odnosno sprječavanja problema, nadležne institucije, ulogu civilnoga društva i sl.

Program *Service-Learning* osmišljen je tako da učenici rezultate rada na praktičnim aktivnostima u Udruzi Sunce koriste za izradu obveznih završnih radova koji se izrađuju u okviru stručnih predmeta, uključujući i predmet Zaštita prirode i okoliša Republike Hrvatske. Sukladno kurikulumu Prirodoslovno-tehničke škole, na kraju školske godine održava se obrana završnih radova na kojoj uz mentore iz škole sudjeluju i mentori iz Udruge Sunce.

Razmišljanje o projektu

Na prvoj zajedničkoj radionici za učenike „Upoznajmo se i razjasnimo očekivanja“ identificiraju se očekivanja učenika i mentora te se utvrdi zajednički dogovor o radu (slika 2.2). Susreti s mentorima iz Udruge Sunce odvijaju se svaki tjedan do dva, u trajanju jedan do dva školska sata. Ovisno o aktivnostima koje se provode u okviru određene teme, učenici se tijekom stručne prakse sretnu s mentorima 15-30 puta, uključujući i susrete tijekom zajedničkih radionica. Prilikom svakog susreta razmišlja se o iskustvima učenika. Radionica „I kako je bilo?“ održava se kao posljednja zajednička radionica u okviru koje maturanti i uključeni mentori provode evaluaciju *Service-Learning* programa odnosno provedenih aktivnosti. Svi imaju priliku izraziti svoje mišljenje i ukazati na eventualne probleme prilikom izvođenja programa putem participativne metode *Moje mišljenje* (vidi poglavlje 1) i individualnih upitnika. Uvažavanjem rezultata obiju evaluacija unaprijeđuje se *Service-Learning* program za narednu generaciju.

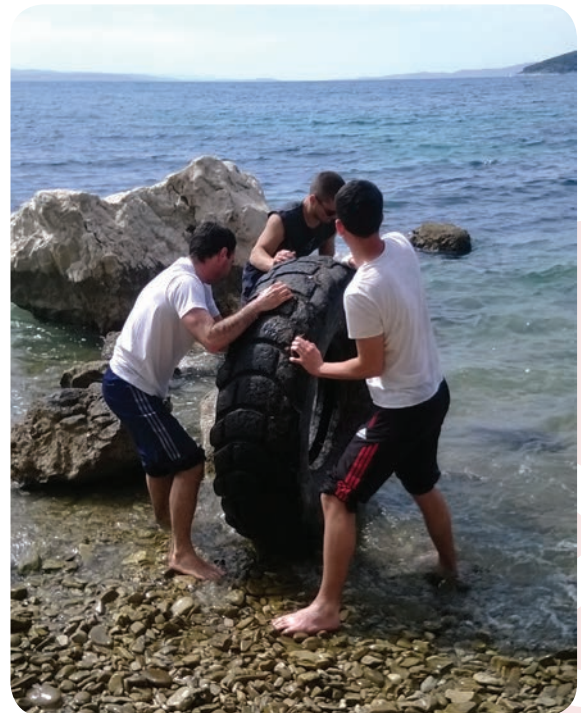

Slika 2.2 Dogovor o radu za vrijeme trajanja stručne prakse

Učeničko sudjelovanje i provedba projekta

Učeničko sudjelovanje, odnosno praktičan dio aktivnosti razlikuje se u svakoj školskoj godini jer ovisi o trenutnim aktivnostima i projektima Udruge Sunce, ali i idejama i interesima samih učenika uključenih u program. U školskoj godini 2013./2014. sedam je učenika izradilo završne radove na sljedeće teme: „Plastika u današnjem društvu“, „Zeleni telefon“, „Kompostiranje“, „Zagađenje mora“, „Gospodarenje otpadom“, „Biciklističke staze“ i „Edukacija srednjoškolaca o održivom razvoju“.

Zeleni telefon (072 123 456) je linija otvorena za pozive građana vezane uz problematiku zaštite okoliša, a djeluje od 1999. godine kao dio Mreže zelenih telefona Republike Hrvatske, u koju je trenutno uključeno 10 udruga. Udruga Sunce pokriva pozive građana s područja Splitsko-dalmatinske i Dubrovačko-neretvanske županije. Ciljevi rada Zelenog telefona su podizanje svijesti javnosti o problematici zaštite okoliša, direktno uključivanje lokalne zajednice u rješavanje problema kao i skretanje pažnje predstavnika lokalne vlasti i medija na pitanja okoliša. Ujedno se problemi određene sredine lakše detektiraju i brže rješavaju. Ovisno o težini problema, građanima se pomaže u rješavanju slučaja na način da ih se uputi službi nadležnoj za rješavanje određenog problema ili Udruga šalje dopis i uređuje na odgovorne aktere (institucije ili pojedince), po potrebi odlazi u terenski obilazak, kontaktira medije ili organizira direktne akcije.

Slika 2.3 "Plava čistka" na splitskoj plaži

Praktični dio aktivnosti odvijao se u suradnji s Udrugom Sunce i obuhvaćao je anketiranje roditelja, korisnika usluga dječjih vrtića o korištenju jednokratnih plastičnih čaša u dječjim vrtićima, oko 100 anketiranih učenika u školi o kompostiranju, prikupljanje peticije učenika za očuvanje Park šume Marjan, sudjelovanje u „Zelenoj“ i „Plavoj čistki“ (slika 2.3), provođenje vršnjačke edukacije kroz 15 prezentacija učenicima Prirodoslovno-tehničke škole o Zelenom telefonu i kompostiranju.

Priznanje i završetak projekta

Učenici doživljavaju priznanje time što preuzimaju odgovorni zadatak i time što im je ukazano povjerenje da ga svojim znanjem i sposobnostima mogu riješiti. Tijekom cijelog programa učenicima se pružaju povratne informacije i razmišljanja o angažmanu i tako uspjesi i napredci svakog pojedinog učenika postaju vidljivi i priznati. Priznanje za svoj angažman učenici doživljavaju u prikladnom obilježavanju završetka projekta u okviru radionice „I kako je bilo?“ sa završnom evaluacijom cijelog projekta *Service-Learninga* te nakon obrane završnih radova. Za vrijeme i na kraju programa *Service-Learninga* potrebno je upoznati javnost s aktivnostima programa putem Web i Facebook stranice Udruge Sunce, a po mogućnosti i putem Web stranice Prirodoslovno-tehničke škole. Čest je slučaj da su aktivnosti u koje su učenici uključeni zanimljive i medijima. Objavu pojedinih učeničkih rezultata u medijima i mogućnost sudjelovanja u radijskim i TV emisijama te intervjuima za tisak učenici također doživljaju kao priznanje. Osim toga, motivirajući učinak imaju priznanje i zahvala svakom sudioniku osobno. Učenici svoje završne radove izlažu i brane pred komisijom u kojoj su uz nastavnike i mentori Udruge Sunce. Uspješna obrana radova također su jedan od vidova završetka programa *Service-Learninga*.

Podjela individualnih potvrda kao priznanja za njihov osobni angažman i/ili malih darova zahvalnosti za sudjelovanja (npr. besplatno članstvo u Udruzi, majica Udruge Sunce ili sl.) dolično zaokružuju priznanje učeničkom angažmanu, a održava se nakon obrane završnih radova u školi.

Znanje i imanje – zajednički projekt škole Eduard Spranger iz Reutlingena i Centra za okolišno obrazovanje Listhof

U jednomjesečnom projektu⁵⁰ koji je povezan s prirodoslovnim nastavom, a korelira i s geografijom, gospodarstvom te građanskim odgojem i obrazovanjem, učenici se bave uzgojem životinja, regionalnom i globalnom proizvodnjom hrane

te
stečeno znanje izravno primjenjuju u Centru za okolišno obrazovanje Listhof prakticirajući održivo ratarstvo i ekološki uzgoj životinja.

Izvanškolski angažman

Projekt *Service-Learninga* „Znanje i imanje“ škola Eduard Spranger iz Reutlingena provodi u suradnji s neprofitnim Centrom za okolišno obrazovanje Listhof. U tom projektu učenici se upoznaju sa složenošću uzgoja domaćih životinja te uče o mnogostrukim međuovisnostima okoliša i gospodarstva. Tijekom cijele godine u Centru Listhof učenici se brinu o životinjama, grade staje i održavaju okoliš. Centar predstavlja vrlo interesantno mjesto izvanškolskog učenja. Grupa od 10 učenika petih i šestih razreda

dva puta godišnje po mjesec dana svakodnevno djeluje u Centru. U tom razdoblju učenici samostalno planiraju i izvode projekte; od polaganja staza preko uređivanja „zelene učionice“ do njege životinja i gradnje staja, a prati ih po jedan učitelj iz škole, suradnici Centra Listhof i volonteri- suradnici na projektu. Projekt je moguće realizirati jer Centar Listhof osigurava materijalnu i personalnu potporu (npr. rad volontera) u poslovima od kojih i sam Centar ima koristi. Osim toga, projekt se financira sredstvima različitih donatora i prihodima ostvarenim sudjelovanjem na raznim natjecanjima.

Slika 2.4 Učenici s kozlicima

⁵⁰ Eduard-Spranger-Schule (2012): www.servicelearning.de/fileadmin/user_upload/dokumente/Jahrestagung_2012/LdE-Schulbeispiel_SchulHof_LdE-JT_2012.pdf, pristupljeno 07.08.2014.

Stvarna potreba

Već duže od šest godina Centar za okolišno obrazovanje Listhof nudi učenicima petih i šestih razreda jednom tjedno mogućnost izvanškolskog učenja u radnim grupama.

U jesen 2010. godine škola Eduard Spranger i Centar Listhof odlučili su unaprijediti i proširiti postojeću dobru suradnju kako bi ovo mjesto izvanškolskog učenja učenici upoznali još prije ulaska u naporno razdoblje puberteta.

Projektom Znanje i imanje Centar Listhof stavlja na raspolaganje i unaprjeđuje bogato stručno znanje

u području okolišnog obrazovanja i svoje prostrano imanje. Škola Eduard Spranger u Centru Listhof ima izvrsnog partnera za izvanškolsko učenje čija je zadaća potkrijepiti i ojačati znanja i kompetencije stečene na nastavi. Radi planiranja zajedničkog projekta, u šk. god. 2010./2011. održano je više sastanaka ravnateljstva škole i tima učitelja sa suradnicima i upravom Centra Listhof i drugim stručnjacima iz područja pedagogije i obrtništva.

Prije početka jednomjesečnog projekta *Service-Learninga* zajednički se utvrđuju stvarne potrebe i planira provođenje aktivnosti svake grupe učenika. Učenici npr. održavaju štale, brinu se za životinje, rade u vrtu, voćnjaku ili u zaštićenom području prirode.

Slika 2.5 Učenici presađuju salatu

Povezanost sa školskim kurikulumom

Projekti *Service-Learninga* povezuju izvanškolsko praktično učenje sa sadržajem nastavnog plana. Škola Eduard Spranger od takvih projekata očekuje izravno poboljšanje učenja i povećanje motivacije kod učenika. U prirodosnanstvenim predmetima obrađuju se teme poput anatomije i prehrane životinja, gradnje staja, ljubavi prema životinjama, zaštite životinja te regionalne i globalne proizvodnje hrane. U nastavi geografije, gospodarstva te građanskog odgoja i obrazovanja uči se o održivom razvoju i prometu poljoprivrednih proizvoda. Nastava njemačkog jezika uključuje rad učenika na dokumentiranju projekta, vođenje dnevnika učenja i prezentacijske tehnike.

Teoretski sadržaji školskih predmeta u Centru se nadopunjuju praktičnim iskustvima. Tako npr. učenici u Centru upoznaju prehranu različitih domaćih životinja, a zatim to znanje produbljuju na nastavi u školi. Osim spomenute povezanosti s klasičnom nastavom, u projekt „Znanje i imanje“ integriran je i prometni odgoj. Naime, Centar je od škole udaljen 10tak minuta vožnje biciklom. Učenici u Centar dolaze biciklima koje za vrijeme projekta moraju sami servisirati.

Razmišljanje o projektu

Razmišljanje o projektu odvija se u vidu dnevnog osvrt na aktivnosti proteklog dana, zatim na kraju radnog tjedna, na satu razredne zajednice kao i na redovitoj nastavi.

Tako npr. za vrijeme trajanja projekta u Centru Listhof, svakog dana u 15:30 sati učenici se okupe i razgovaraju o proteklom danu i o aktivnostima sutrašnjeg dana.

Na kraju jednomjesečnog projekta učenici u školi razmatraju iskustva koja su stekli radom u Centru Listhof. Napredovanje u radu i učenju sudionici projekta na različite načine predstavljaju svojim vršnjacima; npr. priređuju prezentaciju alata i materijala koje su koristili za polaganje staze, izvode priredbu o susretu konja i magarca, izrađuju prezentaciju u *PowerPointu* o nekoj važnoj temi i sl.

Učeničko sudjelovanje i provedba projekta

Učenici su uključeni u sve neophodne radnje i po mogućnosti u sve procese odlučivanja o projektu. Na početku jednomjesečnog rada u Centru Listhof učenici npr. iznose svoje želje i ideje te zajednički razmatraju što je od toga ostvarivo.

Ovako u pravilu izgleda dnevni raspored aktivnosti:

Raspored dnevnih aktivnosti u Centru Listhof		
Vrijeme	Aktivnosti	Primjedbe
11:35 - 11:50 (15 min)	Dolazak.	
11:50 - 12:15 (25 min)	Dogovor o radnim aktivnostima i presvlačenje.	Napismeno utvrđivanje dnevnih radnih aktivnosti.
12:15 - 12:45 (30 min)	Hranjenje životinja/priprema ručka.	Razvrstavanje u grupe, promjenjiv sastav grupa, (servisiranje bicikli moguće četvrtkom).
12:50 -13:25 (35 min) Srijeda završetak u 14:15	Zajednički ručak i dogovor o daljnjem tijeku.	Zajednički početak i završetak!
13:25- 13:50 (25 min)	Pranje posuđa/ opuštanje/ igra.	Učenici ne napuštaju Centar, na raspolaganju imaju zbirku igara (promjenjiv sastav grupa).
13:50- 15:15 (1h i 15 min)	Obavljanje dogovorenih dnevnih aktivnosti (u grupama).	Izbor sadržaja prezentacije petkom te fotodokumentacija (između ostalog).
15:15 - 15:45 (30 min)	Presvlačenje/ pospremanje, razmišljanje o proteklom danu, stanje radnih grupa, pogled na sutrašnji dan.	Napismeni izvještaj o dnevnim aktivnostima / razmjena iskustava iz dnevnih aktivnosti.
15:45 - 16:00 (15 min)	Povratak u školu.	

Slika 2.6 Dnevni raspored aktivnosti u Centru Listhof

Priznanje i završetak projekta

Na kraju svakog radnog dana u Centru Listhof učenici razmatraju rezultate rada tog dana te pritom od svojih kolega i od odraslih zaposlenika Centra dobivaju priznanje za svoj rad. Povratne informacije koje učenici dobivaju za vrijeme projekta bilo od suradnika i posjetitelja Centra, bilo od svojih nastavnika također predstavljaju oblik priznanja. Rezultati jednomjesečnog projekta predstavljaju se zadnjeg petka u mjesecu ostalim učenicima škole, a njihov iskazani interes ujedno je i priznanje sudionicima projekta. Osim toga, sudionici projekta dobivaju i pismenu potvrdu u kojoj su opisane sposobnosti i postignuća svakog učenika. Na kraju školske godine Centar Listhof poziva roditelje na obilazak imanja i na roštiljanje. Tom prilikom roditelji se mogu upoznati s učeničkim aktivnostima tijekom godine.

Veliki pokusi za male ljude - zajednički projekt gimnazije Werner-Heisenberg iz Weinheima i vrtića Pustebume.

U višetjednom projektu na nastavi prirodoslovnih predmeta⁵¹ obrađuju se kompleksni prirodni fenomeni

i

osmišljavaju jednostavni pokusi koje učenici izvode s djecom predškolskog uzrasta.

Izvanškolski angažman

Gimnazija u Weinheimu provodi projekt *Service-Learninga* u suradnji s vrtićem Pustebume. Znanje o prirodnim fenomenima koje su stekli na nastavi predmeta Prirodne znanosti i tehnika učenici primjenjuju izvođeci pokuse u vrtiću. Uz pripremu i osmišljavanje pokusa, učenici se suočavaju s izazovom kako pokuse prilagoditi i objasniti djeci predškolskog uzrasta da bi ih ona mogla razumjeti.

Ovaj projekt *Service-Learninga* traje 10 tjedana, vezan je uz predmet Prirodne znanosti i tehnika, a tjedna satnica nastave je 4 sata. Prvih pet tjedana učenici pripremaju

Slika 2.7 Eksperiment na temu voda

⁵¹ Seifert, Zentner, Nagy (2012), str. 24 i dalje.

pokuse, te ih kroz sljedećih pet tjedana izvode u vrtiću. Na kraju učenici i djeca zajednički proslave završetak projekta.

Stvarna potreba

Nastavničko vijeće gimnazije odlučilo je da se u novoj školskoj godini nastava prirodoslovnih predmeta 4. razreda realizira u obliku projektne nastave. Ravnatelj i nekoliko nastavnika na stručnom su skupu čuli za *Service-Learning* te tako došli na ideju da tu metodu učenja i poučavanja primijene u nastavi predmeta Prirodne znanosti i tehnika. Ravnatelj je saznao da uprava dječjeg vrtića traži pomoć u prirodoslovnom obrazovanju predškolaca sukladno novim smjernicama obrazovanja u ranoj dječjoj dobi. Tako je u školi začeta ideja da učenici četvrtog razreda organiziraju satove eksperimentiranja za predškolsku djecu. Prijedlog je u vrtiću oduševljeno prihvaćen. Na više zajedničkih sastanaka raspravljalo se o tome na koji način satove eksperimentiranja uvrstiti u raspored škole i vrtića, te o tome što oba partnera smatraju važnim.

Povezanost sa školskim kurikulumom

Projekt *Service-Learninga* povezan je s predmetom Prirodne znanosti i tehnika. Na nastavi učenici stječu stručno znanje i odabiru pokuse koje će izvoditi s djecom u vrtiću. Pokusi moraju biti primjereni predškolskom uzrastu, što znači da se složene prirodoslovne fenomene mora objasniti jednostavnim riječima. Od ukupno 4 sata nastave jedan sat je namijenjen eksperimentiranju u vrtiću. Druga dva sata učenici koriste za pripremu pokusa, za osvrt na aktivnosti u vrtiću te za razmišljanje i razgovor o stečenim iskustvima.

Razmišljanje o projektu

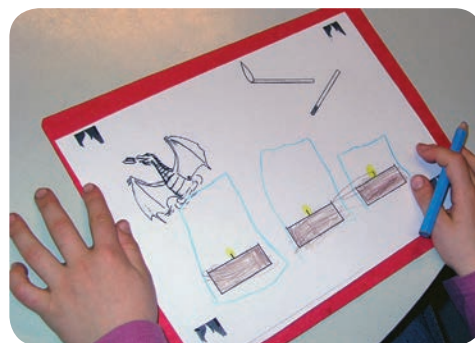
Paralelno s izvođenjem pokusa u vrtiću, učenici na nastavi prirodnih znanosti i tehnike razmatraju iskustva rada u vrtiću te dorađuju i poboljšavaju pokuse. Učenici i učenice sudionici projekta tijekom projekta izrađuju portfolio učenja.

Portfolio učenja je dnevnik učenja u kojem učenici koji sudjeluju u projektu dokumentiraju obavljene zadatke i postignuća u učenju.

Učeničko sudjelovanje i provedba projekta

Na početku projekta rukovodstvo vrtića posjetilo je školu i učenicima predstavilo svoje potrebe. Uslijedio je posjet učenika vrtiću. Kako bi dobili informacije potrebne za planiranje sadržaja i provedbe projekta, učenici su na temelju pripremljenih pitanja promatrali ponašanje djece. Informacije su im poslužile kao osnova daljnjeg planiranja. Na kraju su se učenici odlučili za sljedeće teme: voda, zrak, vatra i osjetila. Zatim su se podijelili u četiri manje grupe. Svaka grupa dobila je zadatak pronaći pokuse na jednu od odabranih tema. Učenici su samostalno razvili pokuse te ih uz odgovarajuća objašnjenja izveli na nastavi pred svojim razredom.

Poslije pet tjedana priprema dogovoreno je deset termina u vrtiću. Pokuse su izvodile dvije ili četiri grupe učenika dva puta tjedno. Svaka grupa je tijekom projekta u vrtiću radila ukupno 5 sati.

Slika 2.8 Radni listić na temu vatra

Priznanje i završetak projekta

Učenici su odlučili da će po završetku projekta *Service-Learninga* za djecu iz vrtića u školi organizirati malu proslavu uz igre, napitke i jelo. Tom prilikom ravnateljstvo škole podijelilo je učenicima potvrde o sudjelovanju u projektu, a djeca iz vrtića u znak zahvale svojim „učiteljima eksperimentiranja” predala su pisma koja su samostalno ukrasila crtežima.

3. Održiva učenička poduzeća – poslovanje u skladu s ekološkim i socijalnim principima

Učenička poduzeća predstavljaju izvanredno mjesto na kojemu učenici u zaštićenim uvjetima mogu stjecati i praktično primjenjivati poduzetničke kompetencije. Osim prilike da upoznaju svijet privrede, učenici u održivim učeničkim poduzećima razvijaju i ekološku i socijalnu odgovornost u poslovanju. Prva učenička poduzeća u Njemačkoj osnovana su još u 1980tim godinama. U prvim dvama desetljećima novog stoljeća ovaj oblik učenja i podučavanja stalno se usavršava i širi kroz različite obrazovne programe i projekte.⁵² Za razliku od Njemačke, u Hrvatskoj se ne koristi termin učeničko poduzeće, a najbližnji oblik učenja i podučavanja odnosi se na učeničke zadruge. Učeničke zadruge u hrvatskim školama imaju dugu tradiciju. Prva takva zadruga u Hrvatskoj registrirana je još 1880. god.⁵³ Osim toga, postoji i tijesna povezanost s tradicijom školskih vrtova tako da oni sredinom prošlog stoljeća postaju sastavni dio učeničkih zadruga. I danas u mnogim školama školski vrt ima značajnu ulogu u odgojno-obrazovnom radu. Današnje učeničke zadruge svoju zadaću vide i u očuvanju identiteta biološkog i kulturnog nasljeđa te u njegovanju tradicije i kulturne baštine kraja.⁵⁴

Za prikaz temeljnih informacija o školskim poduzećima u ovom poglavlju koristit će se prvenstveno iskustva njemačkih učeničkih poduzeća te njemačka literatura. Valja naglasiti da u radu njemačkih učeničkih poduzeća i hrvatskih zadruga pored sličnosti postoje i razlike. Razlike će stoga biti objašnjene u odgovarajućim točkama ovog poglavlja.

3.1. Što su učenička poduzeća?

Učenička poduzeća nude proizvode ili usluge i ostvaruju realnu dobit, a vode ih učenici i učenice. Ona uvelike nalikuju pravim poduzećima jer imaju strukture slične strukturama pravih poduzeća i tržišno su orijentirana. U idealnom slučaju učenička poduzeća imaju plan poslovanja i knjigovodstvo, te provode analizu tržišta i promidžbu svojih proizvoda ili usluga.

Učenici u poduzeću trebaju što samostalnije preuzeti različite zadatke i odgovornosti, npr. rukovođenje, planiranje, proizvodnju, prodaju, financije. Iako postoji velika sličnost sa stvarnim poduzećima, ipak ovdje je riječ o školskom pedagoškom projektu. Prema tomu, učeničko poduzeće je projekt koji slijedi pedagoške ciljeve, a odvija se u okviru škole. U njemu učenici imaju priliku učiti za život jer iz neposredne blizine doživljavaju međuovisnosti u gospodarstvu, stječu znanja i sposobnosti te razvijaju ključne osobne, socijalne i metodičke kompetencije. Osim toga, ova poduzeća potiču motivaciju za učenje, pridonose boljim ocjenama, omogućuju iskustvo osobne djelatnosti i samoorganiziranog učenja, potiču osobnu inicijativu, samoodgovornost i poduzetnički duh te tako pridonose poboljšanju sposobnosti za zapošljavanje.⁵⁵

3.2. Participativno učenje u učeničkim poduzećima

Učenje u učeničkim poduzećima ravna se prema zahtjevima koje pred učenike stavljaju život i svijet u kojemu žive. Znanje se stječe u suočavanju sa stvarnim situacijama te može poslužiti rješavanju problema i izazova u poduzeću. Učenici su uključeni, preuzimaju aktivnu i odgovornu ulogu i sudjeluju u zajedničkim procesima odlučivanja. Oni stoje u središtu procesa učenja, sami preuzimaju odgovornost za učenje i imaju mogućnost samostalnog organiziranja i upravljanja svojim učenjem, npr. kao članovi uprave ili rukovoditelji odjela. Svaka učenica i svaki učenik uključuje se prema vlastitim sposobnostima. Osim toga, u učeničkom poduzeću mijenja se i klasično shvaćanje uloga nastavnika i učenika. U optimalnom slučaju učenici su ravnopravni s nastavnikom koji ih prati. Nastavnik prati i podržava učenike, on je moderator i pomagač u učenju, suzdržan je i potiče samoorganiziranje učenika. Rad u poduzećima potiče motivaciju i povećava osjećaj vlastite vrijednosti učenika. Oni doživljavaju razvoj svojih kompetencija te stječu iskustvo da mogu samostalno i kompetentno djelovati. Učenici se identificiraju se s onim što rade, rastu sa zadacima i stječu samostalnost i samopouzdanje. Upravo u tom iskustvu samodjelotvornosti leži glavni potencijal učenja u učeničkim poduzećima.⁵⁶

⁵² Haan de/ Grundmann/ Plesse (2009), str.6; ⁵³ Na stranicama Hrvatske udruge učeničkog zadrugarstva 2014. god. popisano je 380 članica www.huuz.hr/POPIS-UCENICKIH-ZADRUGA-S8392, pristupljeno 12.11. 2014.; ⁵⁴ www.huuz.hr/Ucenicke-zadruge-S7857 pristupljeno 12.11. 2014.; ⁵⁵ de Haan (2009), str. 6 i dalje; ⁵⁶ Henze (2013), poglavlje 4

3.3. Što održiva učenička poduzeća čini posebnima?

Učeničko poduzeće načelno predstavlja dobru metodu posredovanja obrazovnih sadržaja kroz praktično djelovanje. Osim toga, kako je već spomenuto, učenici produbljuju važne kompetencije poput pouzdanosti, sposobnosti za rad u timu i samostalnosti. Međutim, rad održivih učeničkih poduzeća više je od svega toga. Održiva učenička poduzeća ne žele samo biti uspješna u gospodarskom pogledu, nego slijede i ekološke i socijalne ciljeve. Stoga se njihovo gospodarsko djelovanje temelji na principima održivog razvoja. Poduzetničke odluke preispituju se u pogledu ekoloških, socijalnih, lokalnih i globalnih posljedica tj. s aspekta utjecaja na okoliš, socijalno zajedništvo i gospodarsko poduzetništvo.

Ekološki gospodariti u duhu održivog razvoja znači npr. da učenici razmišljaju kako štedjeti (radni) materijal i energiju te mogu li koristiti regionalne, biološke proizvode. Neka poduzeća paze npr. na globalne i socijalne aspekte i trguju s proizvodima proizvedenima sukladno načelima pravedne trgovine (*Fair trade*) te tako podupiru dobrotvorne projekte u zemljama u razvoju.

Učenici preispituju i radne uvjete, npr. koristi li se u proizvodnji nekog (polu)proizvoda dječji rad i poštuju li se mjere zaštite okoliša i zaštite na radu. Svoje kreativne ideje ostvaruju vodeći računa o načelima zaštite okoliša i socijalne osjetljivosti.

U učeničkom poduzeću stari proizvodi privode se ponovnom korištenju ili im se daje nova upotrebna vrijednost, npr. učenici popravljaju bicikle, izrađuju sportske torbe od isluženih strunjača ili privjeske za ključeve od starih guma za bicikle. Također, učenici reagiraju na socijalne potrebe u neposrednom okruženju te npr. nude tečajeve rada na računalu ili usluge odlaska u kupovinu za starije sugrađane.⁵⁷ Kontrolna lista "Na putu do održivog školskog poduzeća" (vidi radni materijal 3.1) pruža dobar uvid u način kako u učeničkom poduzeću provesti i unaprjediti održivo poslovanje.

3.4. Integriranje u nastavu

Učenička poduzeća u Njemačkoj djeluju uglavnom pri osnovnim, srednjim i specijalnim školama, većinom u dobnim skupinama učenika sedmih do desetih razreda te često imaju ulogu pripremanja i osposobljavanja učenika za strukovnu izobrazbu. Poduzeća se na različite načine mogu povezati s nastavom: npr. kao izvannastavna aktivnost, tj. kao dobrovoljna radna grupa, ili mogu biti integrirana u kurikulum, u predmetima poput matematike, tehničkog odgoja, gospodarstva, domaćinstva, jezika.⁵⁸

Ovisno o djelatnosti poduzeća, postoje mnogostruke mogućnosti povezivanja s predmetnom nastavom. U grupi predmeta poput gospodarstva, domaćinstva, tehničkog odgoja mogu se obrađivati sadržaji ekonomske struke, npr. osnovni pojmovi u gospodarstvu i proizvodnji, poduzetničke perspektive od osnovne poslovne ideje do proizvodnje i prodaje, knjigovodstvo i sl.

I predmeti poput jezika, matematike, likovnog odgoja, informatike, vjeronauka kao i prirodoslovni predmeti mogu se smisleno povezati s učeničkim poduzećima. Na nastavi jezika može se vježbati sastavljanje poslovnih dopisa ili natječajne dokumentacije. Kalkulacije i izračun dobiti mogu se obrađivati na nastavi matematike, a u nastavi prirodoslovnih predmeta može se razmatrati utjecaj čovjeka na okoliš te tematizirati pitanje štedljivog korištenja prirodnih resursa. Plakati i promotivni letci za učeničko poduzeće mogu se osmisliti i oblikovati na nastavi likovnog odgoja i/ili informatike, a na nastavi vjeronauka ili etike može se raspravljati o socijalnoj pravdi i pravednim uvjetima za život.⁵⁹ Učeničke zadruge u Hrvatskoj djeluju pri osnovnim školama, a u njihov rad pretežno su uključeni učenici 6.-8. razreda. Rad u zadrugama odvija se uglavnom kao izvannastavna aktivnost i predstavlja jedinu školsku aktivnost koja učenicima omogućuje razvijanje poduzetničkih kompetencija. Budući da zadruge imaju važnu ulogu u odgoju i obrazovanju učenika, bilo bi poželjno ovaj oblik učenja i poučavanja integrirati u obvezni školski kurikulum, tim više što Nacionalni okvirni kurikulum (NOK) predviđa razvijanje poduzetničkih kompetencija i integraciju poduzetništva u nastavu putem učeničkih zadruga. Stoga je u pojedinim školama u Hrvatskoj međupredmetna tema poduzetništvo već integrirana kroz rad zadruga.

Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, propisuje osam temeljnih kompetencija koje je potrebno razvijati tijekom obrazovanja. Jedna od njih je i poduzetnička kompetencija koja među ostalim obuhvaća i sljedeće sposobnosti: razvijanje ideja, razmišljanje kako ostvariti ideje, inicijativnost, poduzetnost, donošenje odluke, radoznalost, entuzijizam, samostalnost, samoostvarenje, smisao za rizik, samopouzdanje, ustrajnost, povjerenje, timski rad, solidarnost, dijeljenje ideja i znanja, suradnja, istraživanje, posvećenost cilju.

Osim osam temeljnih kompetencija, NOK propisuje i šest međupredmetnih tema, a jedna od njih je i poduzetništvo.

3.5. Deset koraka do učeničkog poduzeća

1. Priprema

Ideja za osnivanje učeničkog poduzeća već postoji! Osnivački tim od pet do sedam učenika i jednog nastavnika ima zadatak pokrenuti poslovanje. Važno je da pritom dobiju podršku drugih članova škole te da su svi složni. To se prije svega odnosi na ravnateljstvo, na nastavnički kolegij, ali i na druge djelatnike, poput kućnog majstora te na roditelje i izvanškolskog suradničkog partnera. Također je vrlo važno da ravnateljstvo škole učeničko poduzeće od samog početka prizna školskim projektom.

Tada će se s ravnateljem moći razgovarati o sljedećim koracima, npr. o organizaciji prostora, integriranju rada poduzeća u kurikulum, tj. povezivanju s određenim predmetima. Osim toga preporučuje se da učeničko poduzeće s upravom škole odnosno s njezinim osnivačem sklopi ugovor o suradnji u kojem će biti pobliže opisan oblik poduzeća. Njemački primjer Ugovora o suradnji nalazi se u prilogu (vidi radni materijal 3.2).

Ostale točke koje je nužno razjasniti, raspraviti ili zaključiti prikazane su u sljedećim koracima.

2. Poslovna ideja

U fazi osnivanja poduzeća kreće potraga za poslovnom idejom. Ona se može nalaziti posvuda. To može biti određena potreba u školi (npr. zdrava užina) ili u kotaru odnosno gradskoj četvrti (npr. tečaj rada na računalu za starije osobe). Stoga treba u svim pravcima načuliti uši i dobro otvoriti oči te međusobno razmjenjivati ideje. U tu svrhu može se provesti *Oluja ideja* (vidi poglavlje 1) te raspravljati o tomu koju se ideju može najbolje ostvariti. Pritom može biti koristan radni list s pitanjima koja potiču razvijanje poslovne ideje (vidi radni materijal 3.3).

Važno je dogovoriti se što točno treba raditi i ispitati je li ideja realistična i je li uistinu ostvariva. Radni list s pitanjima o ostvarivosti poslovne ideje (vidi radni materijal 3.4) može olakšati donošenje odluke. Kad je ideja pronađena, učeničkom poduzeću treba dati ime koje će biti kratko i jezgrovito, te npr. upućivati na djelatnost poduzeća (Pažnja! Ne smiju se koristiti zaštićena imena robnih marki).

Za rad s javnošću bilo bi korisno oblikovati logo poduzeća koji bi na simboličkoj razini upućivao na vrstu djelatnosti učeničkog poduzeća.

Posebno je važno da se pri izboru poslovne ideje, imena i loga poduzeća ne povrijede ničija autorska ili patentna prava. Treba također izbjegavati konkurenciju sa sličnim poduzećima u susjedstvu te prema potrebi s njima ostvariti suradnju.

3. Pravna forma učeničkog poduzeća

Kako je već spomenuto, treba nastojati da ravnateljstvo škole odnosno njezin osnivač priznaju učeničko poduzeće školskim projektom. U Njemačkoj je učeničko poduzeće u pravnom pogledu izjednačeno s ostalim školskim projektima. Za njega kao i za ostale školske projekte vrijede određena pravila, npr. nadzor mora obavljati punoljetna osoba, odnosno pedagoško stručno osoblje čime je među ostalim zagarantirano zakonsko osiguranje za slučaj nesreće, roditelji maloljetnih učenika trebaju dati svoju suglasnost za rad u poduzeću i sl. Učenička poduzeća kao školski projekt nemaju doduše određenu pravnu formu, ali kao što oponašaju organizacijsku strukturu i način rada stvarnih poduzeća, tako oponašaju i uobičajenu pravnu formu pravih poduzeća (npr. Učeničko poduzeće, d.o.o – društvo s ograničenom odgovornošću ili Učenička zadruga). Načelno treba paziti da prihod i dobit ne podliježu oporezivanju. Zato je važno da učeničko poduzeće ima uredno knjigovodstvo. Informacije o pravnim pitanjima u Njemačkoj daje npr. mjesna Porezna uprava. Korisno je da poduzeće ima vlastiti žiro račun. Što se osiguranja za slučaj nesreće tiče, učenici su za vrijeme izvođenja školskog projekta osigurani kao za vrijeme nastave. Nadalje, za učeničko poduzeće vrijede propisi o zaštiti na radu, o zaštiti mladih, o protupožarnim mjerama te, ovisno o vrsti djelatnosti poduzeća, i propisi o higijenskom minimumu i propisi o licencama.

Učenička poduzeća u Hrvatskoj zasad se osnivaju kao zadruge te pritom trebaju imati potporu ravnateljstva škole. Novoosnovana zadruga registrira se pri Hrvatskoj udruzi učeničkog zadrugarstva. Slično kao i u Njemačkoj, prilikom osnivanja zadruga donosi se odluka o osnivanju te statut kojim se definiraju ciljevi i zadaće zadruge, djelatnosti, članovi, način upravljanja i raspolaganja novčanim sredstvima, mjere za poticaj i potporu učenika.

4. Organizacija učeničkog poduzeća

Ovisno o poslovnoj ideji, pred suradnike učeničkog poduzeća postavljaju se različiti zadatci koji se rješavaju u različitim poslovnim odjelima. U gotovo svakom poduzeću postoje odjeli posloводства, proizvodnje, financija i marketinga te kadrovska i administrativna služba. Zadatke različitih odjela trebalo bi rasporediti sukladno interesima i talentima suradnika. Svaki bi odjel trebao imati voditelja koji preuzima odgovornost za svoje područje. Korisno je da suradnici u poduzeću mijenjaju radna mjesta, tj. da imaju mogućnost prelaska iz jednog odjela u drugi.

5. Timski rad

Za razliku od poduzeća u stvarnom gospodarstvu, u učeničkom poduzeću odluke donose zajednički svi suradnici. Stoga je važno održavati redovite sastanke suradnika. Na njima se razgovara o novim narudžbama, predstojećim nabavkama ili o radnim planovima.

Također je važno da suradnici redovito imaju priliku za razgovore i razjašnjavanje eventualnih konflikata, npr. ljutnje zbog nepouzdanosti nekog suradnika.

Korisno je postaviti pravila o suradnji unutar učeničkog poduzeća kako bi se spriječili mogući konflikti. U svrhu osiguranja dugoročnog i uspješnog poslovanja poduzeća, treba paziti na to da se stečena znanja i najvažnije funkcije prenesu na sljedeću generaciju učenika.

6. Ponuda proizvoda/usluga učeničkog poduzeća

Suradnici u učeničkom poduzeću zajedno odlučuju o vrsti i kvaliteti proizvoda, eventualno i o ambalaži proizvoda, odnosno o usluzi koju će ponuditi. Pritom se npr. bave pitanjima kako će proizvod izgledati, koje regionalne i ekološke sirovine će se koristiti u proizvodnji, te koja ambalaža proizvoda je ekološki prihvatljiva.

Zatim se izračuna cijena proizvoda/usluge. Pritom se uzimaju u obzir svi troškovi koji će nastati u proizvodnji proizvoda te mali prihod koji bi učeničko poduzeće željelo ostvariti. Važno je voditi računa i o tome koliko je kupac spreman platiti za određeni proizvod ili uslugu. Konačno, treba raspraviti i pitanje distribucije proizvoda: *Kako će proizvod doći do kupca? Hoće li se prodavati na školskom kiosku ili preko interneta?* Važno je svakako izbjegavati konkurenciju s pravim poduzećima u susjedstvu. To se postiže otkrivanjem niša na tržištu te usmjeravanjem poslovanja u tom pravcu. Osim toga, učeničko poduzeće može djelovati proaktivno te dogovoriti suradnju s realnim poduzećem koje ima sličnu poslovnu ideju, a posluje u neposrednoj blizini.

7. Komunikacija

Kako bi za proizvode ili usluge učeničkog poduzeća saznalo što više ljudi, nužno je provoditi promidžbu. To se može činiti na mnogo načina: letcima i plakatima, oglašavanjem u novinama, na info-štanovima i na promotivnim danima. Osim toga, korisno je o radu poduzeća redovno obavještavati lokalne medije poput novina, radija i televizije. Na neke zanimljive aktivnosti i događanja u učeničkom poduzeću može se pozvati novinare te održati tiskovnu konferenciju.

Učeničko poduzeće može svoju ponudu predstaviti i na vlastitoj web stranici, koja će npr. biti dostupna preko web stranice škole te zainteresiranima omogućiti kontakt putem e-maila.

8. Financije

Dobro vođenje financija važan je preduvjet za razvoj i dugoročan opstanak učeničkog poduzeća. Na prvom mjestu je uredno knjigovodstvo. Svaki prihod i svaki izdatak mora biti pažljivo dokumentiran, a dokumenti priloženi. Važno knjigovodstveno načelo glasi: *nema knjiženja bez knjigovodstvenog dokumenta.*

Osim toga, treba redovito kontrolirati stanje na računu, a izvode s računa mora se uredno pohranjivati. O stanju financija morao bi uvijek biti informiran i nastavnik koji prati rad učeničkog poduzeća jer je on s učenicima suodgovoran da računi budu u redu i da se poduzeće ne zaduži. Na kraju školske godine treba sastaviti izvješće o poslovanju. Ono sadrži općenite podatke o poduzeću, iznos dobitka u tekućoj poslovnoj godini, kratko izvješće pojedinih poslovnih odjela. U izvješću se također navode posebni događaji, eventualna suradnja s drugim poduzećima, rad s javnošću te planovi za sljedeću poslovnu godinu. Izvješće o poslovanju objavljuje se na godišnjoj skupštini učeničkog poduzeća. Ako je ostvaren dobitak, učenici zajednički razmišljaju kako će ga iskoristiti. Prihod se npr. može uložiti u nove nabavke za poduzeće, za školu ili se novcem mogu pomagati društveni projekti.

9. Edukacija

Kako bi se u učeničkom poduzeću umnožilo znanje i kako bi suradnici dobro obavili zadaće u različitim poslovnim odjelima, poduzeće treba tražiti pomoć. Nju može dobiti na redovitoj nastavi, npr. u predmetima poput gospodarstva, biologije, tehničkog i likovnog odgoja, ali i proučavanjem literature ili pretraživanjem interneta. Roditelji i poznanici s radnim iskustvom mogu pomoći dobrim savjetima i informacijama. Suradnja s pravim poduzećima također je dragocjena jer npr. stručnjaci za poduzetništvo mogu svojim znanjem i iskustvom iz prve ruke pomoći učeničkom poduzeću.

10. Budućnost

Rad u učeničkom poduzeću može učenicima pomoći pri odabiru zanimanja te utjecati na donošenje odluke o budućem zanimanju. U poduzeću učenice i učenici uče za život te stječu opsežno stručno znanje i mnogostruka iskustva i sposobnosti koja su, među ostalim, važna za ulazak u svijet rada. Poželjno je da po završetku rada u učeničkom poduzeću učenici dobiju radnu svjedodžbu ili potvrdu u kojoj je opisan djelokrug rada, individualne sposobnosti učenika i trajanje rada u poduzeću. U Njemačkoj, svjedodžba/potvrda ne predstavlja samo osobno priznanje učenicima, nego povećava njihove šanse za dobivanje mjesta za naukovanje.⁶⁰

3.6. Plan poslovanja

Kako bi učeničko poduzeće bilo uspješno i dugoročno opstalo, ostvarenje poslovne ideje potrebno je dobro planirati, tj. točno odrediti što će se konkretno poduzimati.

Upravo u fazi osnivanja poduzeća korisno je razmišljati o mogućim klijentima, o potrebnom prostoru, o integriranju učeničkog poduzeća u nastavu, o cijeni proizvoda/usluge, o načinu prodaje i marketingu. Iskustva iz realnog gospodarstva pokazuju da nepromišljeno osnivanje poduzeće većinom doživi neuspjeh. Sva razmišljanja vezana za planirane aktivnosti trebalo bi zapisati. Takva vrsta pisanog izvješća naziva se poduzetnički koncept ili plan poslovanja (*Business plan*).

Plan poslovanja nastaje korak po korak i postupno se puni sadržajima, a trebao bi sadržavati sljedeće točke:

- opći podatci o učeničkom poduzeću,
- poslovna ideja,
- tržište,
- marketing,
- organizacija/djelatnici,
- financiranje,
- pravna forma poduzeća,
- analiza rizika.

Osim spomenutih točaka, plan poslovanja bi trebao imati naslovnu stranicu, kao i dodatak na kraju. Prilikom sastavljanja plana poslovanja korisno je u timu s učenicima razmotriti sva važna pitanja (vidi radni materijal 3.5).⁶¹

3.7. Društveno poduzetništvo

Kako je u točki 3.3 spomenuto, učenice i učenici u održivom školskom poduzeću uče preispitati svoju gospodarsku djelatnost s aspekta njezina utjecaj na okoliš i socijalno zajedništvo te razvijati kreativne ideje i inovativne ponude. Poduzetnički duh u smislu održivog gospodarenja usko je povezan s duhom društvenog poduzetništva. Cilj društvenog poduzetništva je preuzimanje društvene odgovornosti i razvijanje kreativnih pristupa rješenjima koja bi trebala pridonijeti pozitivnim promjenama u društvu. Društveno poduzetništvo može se razvijati u području obrazovanja, ljudskih prava, zaštite okoliša, integracija, borbe protiv siromaštva. Temeljna svrha poslovanja društvenog poduzetništva nije stvaranje profita.

⁶⁰ DKJS (2014), str. 9-90 und Berger/Pröpsting (2013), str. 19-30; ⁶¹ Berger/Pröpsting (2013), str. 30 i dalje

Primjer društvenog poduzetništva: Zeleni izleti Udruge Sunce

Društveno poduzetništvo počiva na potpuno suprotnim ciljevima od današnje dominantne tržišne ekonomije jer u središtu njegova interesa nije profit nego društveni ciljevi. Društvenim poduzetništvom i njegovim razvojem danas se bavi sve veći broj poduzeća i organizacija u Hrvatskoj i svijetu. Udruga Sunce je tijekom 2011. i 2012. godine bila dio jednogodišnjeg NESST-ovog⁶² programa pružanja treninga i mentorstva za razvoj društvenog poduzetništva. U okviru programa napravljen je poslovni plan „Zeleni izleti - Radionice u prirodi pod edukativnim vodstvom Udruge Sunce“. Danas Udruga Sunce nudi školama Zelene izlete koji se organiziraju u suradnji s turističkim agencijama, pri čemu je Udruga Sunce odgovorna za edukativnu uslugu u okviru izleta. Zeleni izleti koncipirani su tako da potiču razvoj zdravih stilova življenja, navike i boravka u prirodi te istovremeno razvijaju ekološki odgovoran odnos djece prema prirodi i okolišu. Izleti omogućuju da se učenike educira u prirodi o prirodi i o njenim ekosustavima pomoću različitih edukativnih vježbi i cjelodnevnog boravka u prirodi. Financijska sredstva prikupljena pružanjem usluge Zelenih izleta, Udruga Sunce ulaže u razvoj edukativnih programa s ciljem daljnje edukacije i informiranja javnosti o važnosti očuvanja okoliša i primjene odrednica održivog razvoja. Uz edukatore iz Udruge Sunce, u organizaciji i održavanju Zelenih izleta sudjeluju i mladi koji sudjelovanjem u ovakvim programima (vidi poglavlje 4) razvijaju svoja znanja i vještine što doprinosi povećanju njihovih mogućnosti za zapošljavanje na tržištu rada.

3.8. Održiva učenička poduzeća/zadruge u praksi

U nastavku su opisani primjeri održivih učeničkih poduzeća u Njemačkoj odnosno učeničke zadruge u Hrvatskoj. Najprije je predstavljen rad učeničke zadruge „Lavanda“ u sklopu Eko škole Mejaši u Splitu, a uvid u rad učeničkih poduzeća u Njemačkoj pruža učeničko poduzeće „Suncokret“ koje djeluje pri srednjoj školi Hanstedt i učeničko poduzeće „Kuhinjski miševi“ osnovne škole Bardowick.

Učenička zadruga „Lavanda“ osnovne škole Mejaši iz Splita – Proizvodi iz školskog vrta

Učenička zadruga „Lavanda“ osnovana je 2001. godine u sklopu Eko škole Mejaši zahvaljujući postojanju mediteranskog vrta koji okružuje školu. Tu rastu brojne mediteranske biljke (lavanda, ružmarin, brnsitra, lemprika, oleandar, planika, masline, smokve...). Najveći dio materijala za rad dobiva se upravo iz školskog vrta. Radeći u učeničkoj zadruzi, učenici ovladavaju cijelim proizvodnim procesima-od sirovine do konačnog proizvoda. Zadruga ima sljedeće ciljeve: zadovoljavanje individualnih potreba učenika, njihovo profesionalno informiranje te razvijanje znanja, vještine i sposobnosti kroz samostalni, suradnički i praktični rad; razvijanje vizualnog i kritičkog mišljenja te pozitivnog odnosa prema estetskim vrijednostima; razvijanje poduzetničkog i stvaralačkog mišljenja te prepoznavanje i primjena tehničkih sadržaja u životnom okruženju; razumijevanje prirodnih procesa i njihove važnosti za život te razvijanje ekološke svijesti učenika. Osim razvoja poduzetničkih kompetencija, jedna od najvažnijih uloga učeničkih zadruga je i očuvanje kulturne baštine. Cilj je da učenici nauče i upoznaju stare zanate, običaje, recepte i nakit kraja iz kojeg dolaze. U zadruzi se izrađuje *trepečalo*-stari tradicijski nakit koje su Splitske nosile u kosi, a na svim sajmovima, smotrama i izložbama učenici prodaju svoje proizvode odjeveni u narodne nošnje.

Slika 3.1 Berba lavande u školskom vrtu

Proizvodi učeničke zadruge „Lavanda“

Učenici proizvode maslinovo i lavandino ulje, mirisne vrećice s lavandom, buhač, bombone od ljekovitog bilja, eterična ulja, mirisne svijeće, ekološke kozmetičke preparate, tradicijski nakit te ambalažu za svoje proizvode. Od lavande iz školskog vrta, postupkom destilacije dobiva se eterično ulje koje se poslije stavlja u ostale proizvode. Osim toga, cvjetovi lavande koriste se i za izradu vrećica s lavandom. Masline iz školskog vrta prerađuju se u maslinovo ulje za prodaju kao i za izradu mirisnih sapuna u koje se još dodaje i eterično ulje lavande.

Sekcije učeničke zadruge

Učenička zadruga ima 13 sekcija, a u svakoj sekciji radi 15-25 učenika.

- Maslinarska sekcija
- Sekcija ljekovitog bilja
- Cvjećarska sekcija
- Mladi vrtlari
- Ekološka sekcija
- Eko kozmetika
- Proizvodnja eteričnog ulja
- Likovna sekcija
- Izrada ambalaže
- Izrada svijeća
- Tekstilna sekcija
- Male vezilje
- Izrada tradicionalnog nakita

Sve sekcije nisu stalno podjednako aktivne. U školskom vrtu npr. tijekom zime nema previše posla, ali su u to vrijeme aktivne sekcije koje se bave proizvodnjom kozmetike i kreativnim radom. U proljeće su aktivnije sekcije koje se bave školskim vrtom.

U likovnoj sekciji, učenici osmišljavaju ambalažu za proizvode pri čemu svakako moraju misliti na to da bude biorazgradiva i u skladu s ekološkim principima. Zajednički se osmišljava i etiketa proizvoda te na taj način učenici uče o pravilnom označavanju proizvoda i pravima potrošača (Građanski odgoj i obrazovanje). Učenička zadruga nema zaseban odjel financija nego te zadatke preuzima nastavnik u suradnji s učenicima. Učenici npr. zajednički određuju cijene proizvoda. Pritom uče kako obavezno treba vratiti uloženi novac (npr. za materijale i sredstva za rad svih sekcija učeničke zadruge poput alata, pribora, ambalaže, platnenih materijala te za troškove sudjelovanja na izložbama, smotrama i natjecanjima), ali i ostvariti barem neku minimalnu zaradu. Za svaki proizvod procjenjuje se isplativost proizvodnje. Ako se neki proizvod loše prodaje, zajednički se odlučuje hoće li ostati u ponudi ili će se možda proizvesti nešto što će na tržištu biti traženije i atraktivnije.

Način upravljanja i organizacija učeničke zadruge

Projekti koje je učenička zadruga „Lavanda“ do sada provodila nisu bili u potpunosti dio plana i programa nekog nastavnog predmeta, ali svaki od tih projekata bio je direktno povezan s predmetima poput prirode, biologije, ekologije ili kemije tj. s gradivom koje učenici uče u školi, te s predmetima poput likovnog odgoja, matematike i hrvatskog jezika.

Učeničkom zadrugom upravlja Zadružni odbor. Zadružni odbor čini devet članova koje odabire Skupština učeničke zadruge (svi članovi Zadruge) iz redova učenika, roditelja, osoblja škole, predstavnika lokalne samouprave i sl. Ovisno o vrsti aktivnosti, u rad zadruge uključuju se zadružni odbor, voditelj učeničke zadruge, voditelji radionica i sekcija te učenici, a u organizaciji pojedinih aktivnosti sudjeluju i drugi zaposlenici škole, roditelji i vanjski suradnici.

Rad u učeničkoj zadruzi je dobrovoljan te se učenici na početku svake školske godine prema vlastitim interesima odlučuju i prijavljuju za pojedine sekcije. U zadruzi se radi svaki tjedan, a vrijeme se

dogovara ovisno o slobodnom vremenu učenika i voditelja zadruge. Općenito radno vrijeme zadruge je 4 sata tjedno ili 140 sati po školskoj godini.

Tri nastavnika su angažirana na radu u učeničkoj zadrugi te je njihov angažman dio njihove plaćene satnice. Međutim, pojedini nastavnici sudjeluju u radu zadruge kroz svoje izvannastavne aktivnosti (eko grupa, prirodnjaci).

Sve odluke važne za zadrugu (npr. određivanje cijene proizvoda, proizvodnja novih proizvoda, odlasci na sajmove i smotre, odabir učenika koji će predstavljati rad zadruge) donosi Zadružni odbor. Zadaća nastavnika je da nabave sve što je potrebno za provedbu planiranih aktivnosti. Učenicima se daje sloboda da predlože i osmisle novi proizvod, a prema svojim interesima učenici predlažu i nove sekcije zadruge radi provođenje određenog projekta te aktivno sudjeluju u njegovom planiranju i provođenju. Rad u učeničkim zadrugama je timski rad usmjeren na učenika. U učeničkoj zadrugi nema međusobnih natjecanja. Prati se napredak uspoređujući vlastite rezultate, analiziraju se pogreške da bi se moglo promijeniti ponašanje koje ne dovodi do željenih rezultata. Također, u zadrugi se mijenja tradicionalna uloga nastavnika. Nastavnik prati rad učenika i pomaže im svojim savjetima. Dobar odnos s nastavnicima, djelotvorna suradnja u školi, suradnja s roditeljima i sa zajednicom pomaže učenicima pri stjecanju novih znanja i vještina.

Sudjelovanjem na izložbama i natjecanjima te kroz potražnju za proizvodima učeničke zadruge, učenici dobivaju povratnu informaciju o svojem radu.

Suradnja s lokalnom zajednicom i vanjskim suradnicima

Suradnja koju zadruga ostvaruje izvan škole je raznolika. To je uglavnom suradnja s roditeljima koji pomažu u prijevozu djece i proizvoda na sajmove, ustupe prostor za prodaju ispred svoje trgovine itd. Također, često roditelji koji imaju svoje rasadnike doniraju sadnice za školski vrt, a na sličan način je ostvarena i suradnja s Institutom za jadranske kulture i melioraciju krša. Zadruga je surađivala i s Udrugom Sunce koja je provodila različite edukativne aktivnosti namijenjene učenicima. Suradnja s turističkom zajednicom ostvaruje se sudjelovanjem na različitim sajmovima, npr. na sajmu cvijeća prigodom blagdana Sv. Duje, manifestaciji „Vridne ruke obale, Zagore i škoja“, Međunarodnom sajmu strojeva alata i opreme SASO i sl. Suradnja s nekim obrtima, kompanijama i sl. dosad nije ostvarena, međutim u posljednje vrijeme planiraju se aktivnosti kojima se potiče suradnja s poduzetnicima.

Prezentacija rada učeničke zadruge i nagrade/priznanja

Zadruga dobiva pozive za sudjelovanje na različitim sajmovima. Budući da je veliki broj učenika uključen u rad zadruge, nastoji se svaki put za prodaju angažirati druge učenike jer je to ujedno učenicima i najdraži dio rada u zadrugi. Odlazak na sajam, prodajne izložbe i smotre za učenike predstavlja svojevrsnu nagradu.

Za provođenje projekata zadruge kao i za rad u učeničkoj zadrugi, učenici ne dobivaju posebne bodove (za upis u srednju školu i sl.) ili ocjene. Sudjelovanje u radu učeničke zadruge vidljivo je u svjedodžbi na kraju školske godine u kojoj se učenička zadruga navodi kao izvannastavna aktivnost u koju je učenik bio uključen. Također, učenici ponekad budu nagrađeni i simboličnim nagradama poput odlaska u kino ili na sladoled, a ponekad projekti zadruge pobjede i na različitim natjecanjima kao što je to bilo slučaj s projektom „STOP plastičnim vrećicama“ (vidi str. 45).

Slika 3.2 Učenice na 25. Smotri Učeničkih zadruga Splitsko-dalmatinske županije

Doprinos zaštiti prirode i okoliša

Učenička zadruga „Lavanda“ uzgaja autohtone biljke mediteranskog podneblja te ih prerađuje u proizvode vodeći računa kako o očuvanju tradicije tako i ekološkim principima, doprinoseći na taj način održivom razvoju. Ambalaža proizvoda najčešće se izrađuje od biorazgradivih materijala. Osim toga, učenička zadruga provodi različite projekte kao doprinos zaštiti prirode i okoliša, kao što je, primjerice, projekt „STOP plastičnim vrećicama!“ U okviru pripreme za taj projekt učenici su na nastavi učili o štetnim utjecajima jednog od najkorištenijih proizvoda današnjice, plastičnih vrećica. Zatim su u sklopu projekta osmislili upitnik kako bi procijenili koliko se plastičnih vrećica dnevno troši u njihovu kvartu te istražili znanje potrošača o plastičnim vrećicama. Rezultati ankete potaknuli su ih da osmisle letak s informacijama o plastičnim vrećicama i njihovim štetnim učincima na okoliš. Trgovine ispred kojih su učenici vršili anketiranja na svoja su vrata postavile letak „STOP plastičnim vrećicama“. Kako bi potaknuli izbjegavanje korištenja plastičnih vrećica, izradili su platnene vrećice. Platnene vrećice, izrađene u okviru projekta podijeljene su učenicima članovima zadruga, a građani su ih mogli kupiti po promotivnim cijenama na sajmu učeničkih zadruga.

Održivo učeničko poduzeće „Suncokret“ srednje škole Hanstedt – Proizvodi za bolji svijet

Učeničko poduzeće „Suncokret“⁶³ osnovano je 2006. god. s idejom da se nastava predmeta Tehnički odgoj/Tekstilno oblikovanje osuvremeni i uskladi s načelima održivosti.

Umjesto novih materijala, učenici su počeli koristiti praznu ambalažu voćnih sokova od koje su šivaćim strojem izrađivali torbe. Budući da su šarene torbe naišle na dobar odaziv, osnovano je poduzeće s ciljem prerade ambalažnih materijala koje učenici skupljaju u obitelji, krugu prijatelja i u okolnim poduzećima.

Proizvodi održivog poduzeća

Od pakiranja voćnih sokova i drugih vrsta folija, učenici proizvode šarene torbe, etuije za ključeve i novčanike. Prilikom preseljenja u novu školsku zgradu, izdvojene stare zemljopisne karte poslužile su kao nova vrsta materijala. Štoviše, nakon nekog vremena poduzeće je počelo nabavljati stare zemljopisne karte po cijeloj Njemačkoj tako da je imalo veliki izbor aktualnih i povijesnih karata. Učenici ih prerađuju u originalne torbe, privjeske za prtljagu i darovnu ambalažu. Kada su zatim u sportskoj dvorani izdvojene stare strunjače, poduzeće je ponovno dobilo nove vrste materijala. Punilo strunjača služi za izradu jastuka koji se presvlače navlakama sašivenim od tekstilnih ostataka, a od čvrste vanjske presvlake starih strunjača izrađuju se torbe, etuiji za ključeve ili pernice.

Slika 3.3 Članice školskog poduzeća „Suncokret“ prodaju torbe vlastite proizvodnje

⁶³ www.sunbags.de-pristupljeno 24.09.2014.

Odjeli u održivom učeničkom poduzeću

Tijekom izrade spomenutih proizvoda učenici upoznaju sva područja rada poduzeća te pritom skupljaju različita iskustva. Učeničko poduzeće „Suncokret“ ima sljedeće odjele:

- Nabava: osim materijala koji se reciklira, potrebni su ponekad i drugi materijali koje učenici traže i naručuju.
- Prodaja: proizvodi se prodaju između ostalog i putem interneta ili na sajmovima i drugim priredbama, te se vode poslovni razgovori.
- Marketing: učenici oblikuju web stranicu.
- Proizvodnja: učenici sami šivaju torbe, a u složenijim postupcima pomažu im izvanškolski suradnici.
- Razvoj novih proizvoda: ideje za nove proizvode razvijaju se u suradnji s odjelom proizvodnje i tekstilnim tehničarom.
- Knjigovodstvo: učenici kontroliraju vođenje bankovnog računa, izdaju i šalju račune.

Slika 3.4 Radionica za dizajniranje i šivanje

Organizacija održivog učeničkog poduzeća

Rad učeničkog poduzeća integriran je u izborni predmet Tehnički odgoj/Tekstilno oblikovanje za učenike 1. i 2. razreda srednje škole. Učenici koji odaberu ovaj predmet obvezni su nastavu pohađati jednu školsku godinu, ali je moguće i poželjno da nastavu pohađaju dvije uzastopne školske godine. Nastava se održava jedanput tjedno u trajanju od 2 školska sata. U njoj sudjeluje 29 učenika. Svakog tjedna, na početku sata održava se razgovor suradnika, razmjenjuju se informacije o aktualnoj potražnji, o mogućnostima prodaje, prikupljaju se pozitivne i negativne povratne informacije te demokratski odlučuje o sudjelovanjima na sajmovima ili drugim priredbama. Učenicima u poslovima šivanja pomaže nastavnik i izvanškolski suradnici. To posebno vrijedi u slučaju kompliciranog kroja nekog proizvoda ili porasta potražnje, npr. u predbožićno vrijeme, kada se mora odgovoriti na veću potražnju i povećati proizvodnju.

„Suncokret“ trenutno ima pravni oblik pojedinačnog poduzeća, ali se planira osnivanje učeničke zadruge.

Taj pravni oblik posebno je zanimljiv jer pruža mnoge mogućnosti uključivanja članova. Naglasak je na demokratskom odlučivanju, solidarnosti i ravnopravnosti svih članova. Zadrugne dionice mogu kupiti roditelji, učenici i nastavnici, što zadrugi donosi početni kapital koji joj omogućuje da se efikasno predstavi u javnosti. Nadalje, predstavnici Saveza zadruga mogu informirati učenike o ovoj temi. Učenici tako mogu upoznati ovaj pravni oblik poduzeća koji im je većinom poznat samo iz teorije. Osim toga, svi dioničari, uključujući i učenike, zainteresirani su za dobrobit učeničke zadruge, tim više što su u zadrugu uložili svoj novac.

U šk.god. 2013./2014. izdana su npr. 23 računa, pri čemu su kupci ponekad naručili više od jednog proizvoda. Tomu valja pridodati prodaju torbi na izložbama i sajmovima te proizvode plaćane gotovinom.

Suradnja s izvanškolskim partnerima

Učeničko poduzeće „Suncokret“ surađuje s različitim sportskim klubovima, tekstilnim trgovinama i izdavačkim kućama koje proizvode ili popravljaju zemljopisne karte te od tih partnera dobiva materijale za svoje proizvode. Učeničko poduzeće također sudjeluje u projektu *Startup@school* koji se provodi u suradnji s industrijskom i trgovačkom komorom i koji učenicima pomaže u profesionalnoj orijentaciji. Osim toga, učenici su imali priliku organizirati izložbu svojih proizvoda u velikom izlogu mjesne robne kuće.

Prezentacija projekta, nagrade i odličja

Učeničko poduzeće „Suncokret“ redovito sudjeluje na sajmovima, izložbama i drugim priredbama na kojima učenici predstavljaju svoj rad. To su npr. sajmovi učeničkih poduzeća, okolišni i razni drugi regionalni sajmovi te radionice na temu obrazovanja za održivi razvoj. Učeničko poduzeće „Suncokret“ nagrađeno je za najljepši sajamski štand i za proizvod godine, a njemačka UNESCO-va komisija proglasila ga je projektom UN-ovog Desetljeća „Obrazovanje za održivi razvoj“. To odlikovanje dodjeljuje se inicijativama koje se uzorno zalažu za provođenje UN-ovih globalnih obrazovnih principa te tako djeci i odraslima posreduju održivo razmišljanje i djelovanje.

Doprinos zaštiti okoliša i prirode

Učenici u učeničkom poduzeću „Suncokret“ doprinose zaštiti prirode jer za svoje proizvode najvećim dijelom koriste materijale koji bi inače završili na smetlištu (različite vrste folija, stare zemljopisne karte ili strunjače). Od njih učenici samostalno izrađuju lijepe i korisne predmete. Pritom uče da su to vrijedne sirovine od kojih se mogu proizvesti atraktivni proizvodi te se tako sprječava spaljivanje ili prerada ambalaže u manje vrijedne sintetičke materijale. Raznovrsne torbe upućuju na to da su korišteni materijali i sirovine koje ne bi trebalo tek tako olako bacati u smeće.

Održivo učeničke poduzeće „Kuhinjski miševi“ osnovne škole Bardowick – Zdrava prehrana u školi

Učeničko poduzeće „Kuhinjski miševi“⁶⁴ koje djeluje pri osnovnoj školi Bardowick iz Bardowicka svakog ponedjeljka za vrijeme velikog odmora prodaje zdravi doručak učenicima i djelatnicima škole. Ideja je potekla od učenika trećeg razreda u okviru projekta „Iskaznica za zdravu prehranu“. Budući da su neki učenici dolazili u školu bez doručka, ali s novcem za užinu, učenici, učiteljica i osobe starije životne dobi iz „Kuće međugeneracijskih susreta“ započeli su pripremati i prodavati tuljke s povrćem. Uskoro se pojavila ideja o osnivanju učeničkog poduzeća, a ponuda je obogaćena voćnim ražnjicima i kriškama kruha s namazima i povrćem. U planu je ponuda toplog obroka (npr. juha od krumpira) jednom tjedno.

Slika 3.5 Štand školskog poduzeća „Kuhinjski miševi“ na pokrajinskom sajmu školskih poduzeća u Donjoj Saskoj

Iskaznica za zdravu prehranu

U ovom projektu učenici trećih razreda na nastavi 6-7 blok sati usvajaju praktične vještine pripremanja obroka te rukovanja kuhinjskim priborom/ uređajima, pripremajući salate, deserte i druga jednostavna jela koja zajednički pojedu. Na kraju projekta polažu ispit koji se sastoji od pismenog i praktičnog dijela. U praktičnom dijelu učenici svojim roditeljima poslužuju jela koja su sami pripremili. Nakon uspješno položenog ispita, učenici dobiju Iskaznicu za zdravu prehranu sa svojom fotografijom i pečatom škole (www.aid.de/lernen/ernaehrungsfuehrerschein.php).

⁶⁴ www.grundschule-bardowick.de/index.php?option=com_content&view=article&id=498&Itemid=168 - pristupljeno 30.10.2014.

Kuće međugeneracijskih susreta

Od 2006. godine njemačka vlada provodi akcijski program „Kuće međugeneracijskih susreta“ koji u modernom društvu oživotvoruje princip povijesne velike obitelji: u 500 Kuća međugeneracijskih susreta koje sudjeluju u programu, potiče se samorazumljivo davanje i primanje među ljudima različite životne dobi. Mlado i staro susreće se u javnom prostoru u neposrednom susjedstvu te međusobno profitira od svojih različitih kompetencija, iskustva i interesa (www.mehrgenerationenhaeuser.de/923>www.mehrgenerationenhaeuser.de/923).

Proizvodi/ponuda održivog učeničkog poduzeća

Povrtni tuljak, standardni proizvod učeničkog poduzeća, puni se hrskavim povrćem koje doniraju poljoprivredna gospodarstva iz Bardowicka, a veliku potporu poduzeću pružaju i starije osobe iz „Kuće međugeneracijskih susreta“ koje čiste i režu povrće. Povrtni tuljak u kombinaciji s ukusnim umakom od svježeg sira i začinskih trava učenici oduševljeno prihvaćaju. Tuljke za povrće izrađuje učeničko poduzeće „ModaReMa“ pri srednjoj školi u Bardowicku. Za izradu tuljaka koriste se reciklabilni materijali. Osim povrtnih tuljaka, učeničko poduzeće nudi i voćne ražnjiće, ražnjiće od kruha, kriške kruha s namazima i povrćem, deserte od svježeg sira i voćne napitke.

Odjeli održivog učeničkog poduzeća

Održivo učeničko poduzeće „Kuhinjski miševi“ ima odjele proizvodnje, prodaje i obračuna. Organizacija rada pojedinih odjela opisana je u nastavku.

Organizacija održivog učeničkog poduzeća

Tijekom jedne školske godine svi treći razredi sudjeluju u radu učeničkog poduzeća. Doručak se priprema ponedjeljkom i prodaje za vrijeme velikog odmora.

U pripremi i prodaji doručka izmjenjuju se grupe od osmero djece. Djeca prethodnog tjedna biraju djecu za tekući tjedan – ravnopravno dječake i djevojčice. Rad poduzeća odvija se za vrijeme nastave prirode i društva (9:00-10:00h) i to tako da grupa učenika zadužena za pripremu doručka radi u kuhinji, a svi ostali imaju nastavu.

Učeničko poduzeće dobiva voće i povrće dijelom kao donaciju, a dijelom ga nabavlja kod lokalnog dobavljača kojega učenici poznaju.

Učenici na stolove polože čiste radne ploče, ljušte i režu voće i povrće, mažu kruh i rade voćne sokove. Pritom vode računa o mjerama higijene i zaštite od infekcija: obuku pregače, operu ruke, odlože nakit, a dugačku kosu svežu. Bolesna djeca ne sudjeluju u pripremi hrane, a u slučaju da se netko poreže, ranu se odmah zbrine te se obuku gumene rukavice.

Prodajni štand otvara se za vrijeme velikog odmora u 10:00h, a proizvodi se prodaju učenicima i odraslima. Pritom učenicima pomažu učiteljica, roditelji i seniori iz „Kuće međugeneracijskih susreta“. Prazni tuljci pokupe se u košare i odlože u perilicu za suđe. Utržak se zbroji i upiše u knjigu prihoda i rashoda na računalu. Zatim se novac pohranjuje u školskom trezoru. Na kraju mjeseca novac se uplati na račun školskog poduzeća te se istodobno u banci preuzmu izvodi s računa. Na početku nove školske godine učenici četvrtih razreda uvode u posao učenike trećih razreda.

Slika 3.6 Djeca dobro prihvaćaju tuljke s povrćem

Suradnja s izvanškolskim partnerima

Osobe starije životne dobi iz „Kuće međugeneracijskih susreta“ pomažu učeničkom poduzeću pri izradi i prodaji proizvoda od voća i povrća. Osim toga, poduzeće surađuje s različitim poljoprivrednim dobrima iz Bardowicka koja mu poklanjaju dio voća i povrća. „Kuhinjski miševi“ imaju također dobru suradnju s učeničkim poduzećem „ModaReMa“ iz obližnje srednje škole od kojega kupuju tuljke za povrće proizvedene od reciklabilnog materijala. Zauzvrat, poduzeće „ModaReMa“ u svojoj školi prodaje tuljke s povrćem koje su proizveli „Kuhinjski miševi“.

Prezentacija projekta, nagrade i odličja

Učeničko poduzeće „Kuhinjski miševi“ predstavilo je svoju poslovnu ideju na raznim sajmovima te sajmovima učeničkih poduzeća. O poduzeću su objavljeni mnogi članci u lokalnim novinama (Hamburger Abendblatt) i na web stranici Ministarstva kulture i Zavoda za školstvo. Osim toga, Ministarstvo prehrane, poljoprivrede i zaštite potrošača Donje Saske, u okviru akcije „Volimo svježe“, odlikovalo je „Kuhinjske miševe“ za voćne i povrtno tuljke, a Ministarstvo kulture i Zavod za školstvo dodijelio im je status održivog školskog poduzeća.

Doprinos zaštiti prirode i okoliša

Učeničko poduzeće „Kuhinjski miševi“ potiče zdravu prehranu djece u školi te za svoje zdrave proizvode koristi među ostalim voće i povrće lokalnih proizvođača. Tuljci za povrće proizvode se od reciklabilnog materijala. Osim toga, tuljci se nakon upotrebe ne bacaju nego sakupljaju i peru te se tako mogu ponovno upotrijebiti i do šest puta.

4. Edukacijski programi Udruge Sunce

Od samog osnutka, 1998. godine Udruga Sunce ističe važnost edukacije svih naraštaja o potrebi zaštite i očuvanja okoliša i prirode te principima održivog razvoja. Poticanje uvođenja promjena ponašanja i proaktivnog djelovanja pojedinca temeljna je sastavnica naših edukacijskih aktivnosti.

Jedan od zadataka Udruge Sunce je pružanje znanja i najnovijih informacija potrebnih za razumijevanje problematike zaštite okoliša i prirode te ključnih uzroka degradacije okoliša na lokalnoj i globalnoj razini. Novi naraštaji mogu i moraju izgraditi perspektivan odnos prema Zemlji, steći nova odgovarajuća znanja i uvide te razviti sposobnosti i vještine koje će im pomoći u rješavanju postojećih okolišnih problema kao i u sprječavanju novih. Kako bi se ovo postiglo nužno je u škole uvesti inovativne metode učenja i poučavanja. Od pasivnih primatelja informacija, učenici se trebaju razviti u aktivne sudionike procesa poučavanja te tako postati svjesni svojih prava i odgovornosti, mogućnosti i načina djelovanja u zajednici. Kod učenika je potrebno jačati motivaciju za primjenu stečenog znanja i vještina u svakodnevnom životu.

Cilj ponuđenih programa Udruge Sunce namijenjenih djeci i mladima je razviti svijest o međupovezanosti i međuovisnosti živog svijeta, potaknuti spremnost za aktivno i odgovorno sudjelovanje u zajednici te razviti vještine uočavanja problema u zajednici i njihovog rješavanja u suradnji s drugima. Kako bi doprinijela promjeni načina poučavanja te većem uključivanju tematike zaštite okoliša i održivog razvoja u odgojno-obrazovne procese, Udruga Sunce provodi edukacijske programe, aktivnosti i seminare kako za nastavnike tako i za učenike. U nastavku dajemo njihov kratak prikaz.

4.1. Radionica za nastavnike „Participativne metode učenja u zaštiti okoliša i održivom razvoju“

Radionica je namijenjena nastavnicima osnovnih i srednjih škola, visokoobrazovnih institucija te svima koji u obrazovnom području rade s djecom i mladima.

Primjenjujući participativne metode učenja i poučavanja, sudionici tijekom radionice stječu znanja o temama iz područja održivog razvoja, a osobito zaštite okoliša, kao npr. održivo gospodarenje otpadom, zaštita prirode i zaštićena područja, sudjelovanje javnosti i aktivno građanstvo u zaštiti okoliša i dr. Tako sudionici istovremeno dobivaju uvid u participativne metode učenja kao i u specifična područja zaštite okoliša i održivog razvoja. Sukladno motu *learning by doing* (učenje kroz rad), sudionici ne stječu teorijska znanja o participativnim metodama, nego te metode na radionici neposredno primjenjuju. Riječ je o metodama koje mogu dobro poslužiti u odgojno-obrazovnom radu nastavnika, poput metoda *Zapisivanje misli*, *Grupni intervju*, *World Café*.

Veličina grupe: 15 – 20 sudionika.

Trajanje: 1 – 2 dana.

Slika 4.1 Radionica za nastavnike: prikupljanje ideja za obrazovne projekte iz tematskog područja „Održivi grad“

4.2. Programi za djecu i mlade

Edukacijski program „Kompostiranje“

Zašto kompostirati u školama?

- Uspostavljamo prirodni kružni tok tvari u prirodi.
- Dajemo svoj doprinos zaštiti okoliša kroz smanjenje otpada koji odlažemo na odlagališta i smanjenje utjecaja na klimatske promjene izazvanog truljenjem biootpada i emitiranjem metana.
- Stvaramo humus i dajemo zemlji hranjive sastojke koji su potrebni za rast i razvoj biljaka, te održavamo i poboljšavamo plodnost zemlje.
- Smanjujemo potrebu za umjetnim gnojivima.
- Ostvarujemo uštedu na kupovanju umjetnog gnojiva ili zemlje za cvijeće.
- Školskim, praktičnim primjerom educiramo nove generacije o međusobnoj povezanosti, vrijednostima prirodnih resursa i odgovornom postupanju s biootpadom.

Edukacijski program „Kompostiranje“ namijenjen je školama koje su spremne uvesti kompostiranje kao ekološki najprihvatljiviji način postupanja s biootpadom te time doprinijeti zaštiti okoliša. Dobna skupina prikladna za članove grupe su učenici viših razreda osnovne škole, međutim program uključuje sudjelovanje učenika ostalih dobnih skupina putem vršnjačke edukacije.

Cilj vršnjačke edukacije je da mladi ljudi stečena znanja i vještine prenose svojim vršnjacima. Iskustvo je pokazalo da mladi lakše prihvaćaju savjete i informacije od svojih vršnjaka nego od odraslih.

Program se sastoji od 6 radionica (vidi prilog 4.1) u trajanju od 2 do 3 školska sata te se provodi za grupu učenika i njihove nastavnike. To mogu biti učenici jednog razrednog odjeljenja ili članovi ekološke sekcije; važno je da su učenici već u nastavi pokazali interes za ekološke teme. Program također uključuje i radionicu za nastavnike te završnu proslavu u školi za sve sudionike.

Cilj programa je svim uključenima ukazati na važnost kompostiranja kao i razlozima i prednostima pokretanja kompostiranja biootpada u školi putem školskog kompostišta. Zanimljivost programa je što uključena grupa učenika osmišljava promotivne i edukacijske aktivnosti za svoje vršnjake. Također, važna komponenta programa je i radionica na kojoj nastavnici izrađuju plan integriranja kompostiranja u buduću nastavu škole čime se osigurava njegova održivost. Tijekom edukacijskog programa koristi se cijeli niz participativnih metoda opisanih u poglavlju 1 ovog priručnika.

Slika 4.2 Radionica za učenike u okviru edukacijskog programa „Kompostiranje“

Slika 4.3 Radionica edukacijskog programa „Kompostiranje“ u OŠ Mejaši

Veličina grupe: idealna veličina grupe je 12 do 15 učenika, međutim program se može prilagoditi i za jedno razredno odjeljenje.

Trajanje: program (6 radionica za učenike, radionica za nastavnike i završna proslava) se provodi kroz 2 – 4 mjeseca, ovisno o razmaku održavanja dviju radionica (jedan do dva tjedna), a u dogovoru sa sudionicima. Svaka radionica traje 2 – 3 školska sata.

Edukacijski program „Zeleni reporteri“

Edukacijski program „Zeleni reporteri“ namijenjen je školama i nastavnicima koji kod svojih učenika žele razviti vještine uočavanja okolišnih problema u zajednici i njihovog rješavanja u suradnji s drugima te potaknuti aktivno i odgovorno sudjelovanje učenika u zajednici.

Program se sastoji od 6 radionica za učenike i nastavnike, radionice za nastavnike i završne proslave (vidi prilog 4.2). Kroz sudjelovanje u edukacijskom programu učenici

razvijaju vještine poput kritičkog razmišljanja, timskog rada i suradnje, pogotovo s ostalim učenicima. Dobivene vještine učenici trebaju isprobati u praksi prilikom istraživanja i osmišljavanja rješenja za različite okolišne probleme.

Zašto Zeleni reporteri?

- Educiramo i senzibiliziramo djecu o okolišnim problemima.
- Upoznajemo djecu s organizacijama koje se bave zaštitom okoliša.
- Upoznajemo i promičemo volonterski rad.
- Potičemo aktivno sudjelovanje učenika u zajednici.
- Potičemo djecu na sudjelovanje i brigu o zaštiti okoliša.
- Učimo djecu primijeniti stečena informatička znanja i vještine.
- Učimo djecu prezentacijskim vještinama.
- Doprinosimo rješavanju okolišnih problema.

Zašto okolišni problemi?

- Znanstvenici su utvrdili kako se izumiranje vrsta danas događa 100 – 1000 puta brže od prirodnog, što ugrožava i opstanak čovjeka na Zemlji.
- Danas je gotovo $\frac{1}{4}$ površine Zemlje zauzeta različitim poljoprivrednim zemljištima.
- Procjenjuje se da je ukupno 70% originalnih šuma umjerenih područja, travnjaka i mediteranskih šuma uništeno od 1950.
- Zbog onečišćenja 20% koraljnih grebena je uništeno, a dodatnih 20% degradirano.
- 90% velikih predatora u moru poput tuna i morskih pasa je nestalo zbog prekomjernog ribarstva.

Članove grupe bira i/ili predlaže nastavnik, imajući u vidu učenike koji već pokazuju interes za ekološke teme poput članova novinarske sekcije, eko grupe ili ekološke sekcije. Prikladna dobna skupina su učenici viših razreda osnovne škole.

Veličina grupe: idealna veličina grupe je 12 do 15 učenika, međutim program se može prilagoditi i za jedno razredno odjeljenje.

Trajanje: program (6 radionica za učenike, radionica za nastavnike i završna proslava) se provodi kroz 2 – 4 mjeseca, ovisno o razmaku održavanja dviju radionica (jedan do dva tjedna), a u dogovoru sa sudionicima. Svaka radionica traje 2 – 3 školska sata.

Slika 4.4 Radionica „Ja novinar“ za učenike OŠ Mejaši

Edukacijski program „Održiva učenička poduzeća/zadruge“

Zašto održiva učenička poduzeća/zadruge?

- Održiva učenička poduzeća/zadruge osim uspješnosti u gospodarskom pogledu, slijede i ekološke i socijalne ciljeve.
- Radom u održivim učeničkim poduzećima/zadrugama učenici se senzibiliziraju za okolišne probleme, potiču na promišljanje o utjecaju poduzetničke aktivnosti na čovjeka i prirodu te uče kako svoje poduzetničke odluke uskladiti s tim spoznajama.
- Baveći se utjecajem rada poduzeća odnosno zadruge, učenici postaju svjesni odnosa čovjek-priroda te stječu uvide o prostornim i ekološkim ograničenjima, poput dostupnih količina resursa i energije. Pritom razvijaju ideje kako prevladati izazove, npr. kako štedjeti resurse i energiju pri osmišljavanju i realizaciji novih poslovnih ideja. Time se potiče kreativnost učenika i proširuju njihove kompetencije u rješavanju problema.

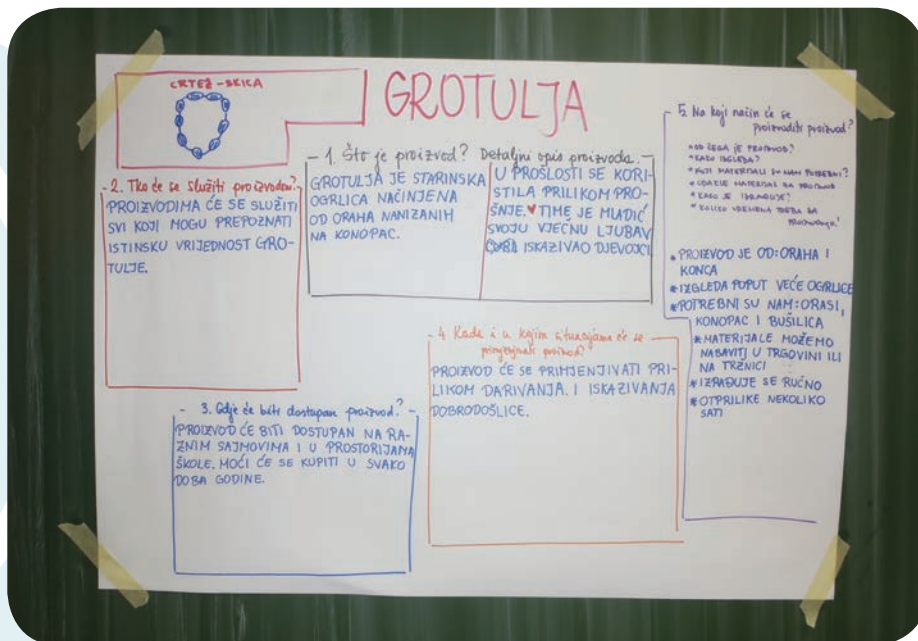
Edukacijski program „Održiva učenička poduzeća/zadruge“ osmišljen je za škole i nastavnike koji žele osnovati učeničko poduzeće odnosno zadrugu na principima održivog razvoja. Program je također namijenjen školama koje žele unaprijediti rad postojećeg učeničkog poduzeća/zadruge u pogledu ekoloških, socijalnih, lokalnih i globalnih posljedica tj. s aspekta utjecaja na okoliš, socijalnog zajedništva i gospodarskog poduzetništva te svoj rad ubuduće uskladiti s principima održivog razvoja. Sudjelovanjem u edukacijskom programu „Održiva učenička poduzeća/zadruge“ kod učenika se potiče razvoj poduzetničkog duha, čime oni stječu uvide u važnost planiranja poslovanja te razvijaju vještine poput kritičkog razmišljanja, timskog rada i suradnje.

Program se sastoji od više međusobno povezanih radionica za učenike i nastavnike. Program se prilagođava potrebama škole, a prilagodba sadržaja i broja radionica vrši se ovisno je li se učenička zadruga tek osniva, postoje li već ideje za rad ili se želi unaprijediti rad postojeće učeničke zadruge.

Članove grupe bira i/ili predlaže nastavnik, imajući u vidu učenike koji pokazuju interes za poduzetničke aktivnosti i zaštitu okoliša poput članova eko grupe ili ekološke sekcije. Prikladna dobna skupina su učenici viših razreda osnovne škole.

Veličina grupe: do 25 učenika i njihovi nastavnici.

Trajanje: od 1 – 3 mjeseca, ovisno o potrebama škole i broju radionica. Razmak održavanja dviju radionica je jedan do dva tjedna, a dogovora se sa sudionicima. Svaka radionica traje oko 2 školska sata.

Slika 4.5 Druga radionica „Koliko je naša poslovna ideja izvediva?“ za OŠ Trilj

Zeleni izleti

Zeleni izleti predstavljaju ponudu Udruge Sunce u okviru njezinog angažmana na području društvenog poduzetništva (vidi poglavlje 3).

Mali koraci za održivo društvo.

Kako bi učenici stekli znanja o vrijednostima ekosustava, upoznali se s ekološki odgovornim ponašanjem, te razumjeli prirodu i povezali se s njom, Udruga Sunce u suradnji s raznim turističkim agencijama organizira Zelene izlete. Svi Zeleni izleti izvode se na atraktivnim, prirodnim zaštićenim lokacijama koje najbolje predstavljaju ekosustave rijeka, mora, krša, šuma, močvara, izvora, travnjaka i planina. Lokacije Zelenih izleta su Izvor Žrnovnice, Omiš – poučna staza Leopolda Mandića, Imotski – Crveno i Modro jezero, Dva oka, Zelena katedrala, močvara Pantan, Izvor Krke i edukativni centar Krka-Knin, podnožje Mosora i Park šuma Marjan te se kontinuirano radi na razvoju programa za nove lokacije.

Zeleni izleti su namijenjeni i prilagođeni učenicima svih razreda osnovnih škola, a osmišljeni su tako da se uklapaju u plan i program za osnovne škole koji se temelji na Nacionalnom okvirnom kurikulumu (NOK). Tako Zeleni izleti prate i odlično dopunjavaju nastavu Prirode i društva, Prirode te Biologije, međupredmetne teme Zdravlje, sigurnost i zaštita okoliša te Građanskog odgoja i obrazovanja. Višesatnim aktivnim boravkom učenika u prirodi ostvaruju se ciljevi predmeta Tjelesna i zdravstvena kultura. Ovisno o izboru edukativnih vježbi, može se nadopuniti i nastava Matematike, Geografije, Povijesti, Hrvatskog jezika, Fizike, Glazbene kulture i Likovnog odgoja.

Zeleni izleti uključuju edukativne vježbe koje su osmišljene s ciljem poticanja iskustvenog učenja, učenja kroz zabavu, istraživanje te učenja rješavanjem problemskih zadataka. Edukativne vježbe se izvode u parovima ili u malim grupama kako bi učenici razvijali komunikacijske vještine i vještine timskog rada. Odabirom Zelenog izleta, nastava postaje raznolikija i sadržajnija, a učenici samostalniji, odgovorniji i kreativniji.

Slika 4.6 Zeleni izlet „Ekosustav rijeka i krš“ s OŠ Marjan

Zelene izlete vode zaposlenici edukatori Udruge Sunce, a uključuju se i volonteri edukatori. Više o Zelenim izletima moguće je saznati i putem Facebook stranice <https://facebook.com/zeleni.izleti>.

Seminar za mlade „Aktivno sudjelovanje mladih u zaštiti prirode i okoliša te održivom razvoju“

Seminar je namijenjen mladima s ciljem njihove edukacije u području zaštite okoliša i održivog razvoja i poticanja na ekološki odgovorno ponašanje i aktivno građanstvo. Tijekom seminara mladi stječu znanja i vještine potrebne za razumijevanje različitih tematika iz područja zaštite okoliša i prirode, ključnih uzroka degradacije okoliša na lokalnoj i globalnoj razini. Kako bi mogli primjereno djelovati, sudionici upoznaju nacionalne i međunarodne mehanizme zaštite okoliša i prirode, prepoznate „zelene alate“ za održivi razvoj i dr. Koristeći participativne metode učenja mlade se potiče na usvajanje vještina kritičkog promišljanja i proaktivnog djelovanja.

Seminar se sastoji od 3 jednodnevne i 1 dvodnevne radionice sa sljedećim temama (vidi prilog 4.3):

- Otpad i kompostiranje,
- Zdrava hrana-kemijsko onečišćenje hrane,
- Zaštita prirode,
- Upravljanje projektnim ciklusom i izrada projektnih prijedloga.

U prve tri radionice obrađuju se odabrane okolišne teme. Sudionici promišljaju na koji način sami mogu doprinijeti smanjenju pojedinih okolišnih problema, odnosno kako potaknuti sebe i druge na aktivan angažman. Okolišna tematika koja se obrađuje tijekom prvih triju radionica može se mijenjati ovisno o potrebama, interesima i predznanju mladih zainteresiranih za seminar. Na četvrtoj radionici mladi stječu uvid u osnovna znanja za pripremu i pisanje projektnog prijedloga, uče metodologiju izrade projektnog prijedloga te načine i alate za definiranje problema i potreba, aktivnosti, rezultata i ciljeva projekta. Potom u grupama izrađuju projektne prijedloge s ciljevima rješavanja pojedinih okolišnih problema uočenih tijekom prvih triju radionica.

Veličina grupe: 15 – 20 sudionika.

Trajanje: 5 dana (tri jednodnevne i jedna dvodnevna radionica). Svaka radionica traje 7 sati.

Slika 4.7 Radionica „Zdrava hrana-kemijsko onečišćenje hrane“

Program edukacije za volontere edukatore

Program je namijenjen mladim visokoobrazovanim osobama zainteresiranim za volontiranje u Udruzi Sunce na području edukacije djece i mladih o zaštiti prirode i okoliša te održivom razvoju. Program se sastoji od više radionica tijekom kojih se volonteri u praksi upoznaju s participativnim metodama učenja.

Zašto volontiramo?

Volontiranje će birati oni koji žele dati više od onog što se od njih očekuje, izvan zadanih društvenih uloga, odnosno onoga što se mora. Oni ljudi koji se žele isprobati u novim područjima, upoznati nove ljude, utjecati na društvenu promjenu, pomoći drugima, osjećati se korisnima i afirmirati vrijednosti u koje vjeruju⁶⁵.

Volontirati se može u cilju osobnog razvoja, radi određivanja osobnih interesa i povezivanja sa životnim ciljevima, te radi profesionalnog razvoja. Volontiranje se preporuča da bi se steklo praktično iskustvo na području zaštite okoliša i održivog razvoja, te radi doprinosa zaštiti okoliša i očuvanju prirode. Isto tako volontirati se može radi upoznavanja novih ljudi, kretanja u radnom okruženju kao i povećavanja mogućnosti zapošljavanja, ali i radi zabave, druženja i obogaćivanja slobodnog vremena.

Na zajedničkim radionicama volonteri osmišljavaju načine individualnih i zajedničkih uključivanja u rad Udruge Sunce, evaluiraju program te na temelju provedenih evaluacija osmišljavaju nove načine uključivanja. Ovisno o definiranim mogućnostima, željama i prethodnom obrazovanju volontera te potrebama Udruge Sunce, individualni planovi uključivanja volontera obuhvaćaju:

- sudjelovanje u pripremi i organizaciji izvođenja edukacijskih aktivnosti u osnovnim i srednjim školama,
- pružanje pomoći srednjoškolcima prilikom izrade maturalnih radova u okviru programa (*Service-Learninga*, vidi poglavlje 2),
- sudjelovanje u promociji edukacijskih aktivnosti Udruge Sunce,
- sudjelovanje u razvoju novih te unaprjeđivanju postojećih edukacijskih programa i informativnih materijala Udruge Sunce,
- sudjelovanje na radionicama i predavanjima vezanim uz specifične teme u zaštiti okoliša i prirode te razvoja civilnog društva,
- sudjelovanje na edukacijama nacionalnih i međunarodnih organizacija ukoliko se ukaže mogućnost odlaska na iste i dr.

Nakon ovog programa volonteri mogu samostalno održavati radionice, predavanja i biti angažirani za Zelene izlete, upoznati su s načinom rada i djelovanja Udruge Sunce i organizacija civilnoga društva općenito te posjeduju znanja i vještine potrebne za prakticiranje ekološki odgovornog ponašanja i aktivnog građanstva u svakodnevnom životu.

Po završetku programa volontiranja, pojedini volonteri nastavljaju svoj volonterski angažman u Udruzi Sunce, a s nekima se suradnja nastavlja u okviru njihovih radnih mjesta. Također, Udruga Sunce može, ukoliko se za to pruži prilika, volontere koji završe program angažirati, kao vanjske suradnike ili zaposlenike.

Veličina grupe: do 8 volontera.

Trajanje programa: 100 radnih sati tijekom jedne školske godine.

56 ⁶⁵ Vodič za organizatore volontiranja i volontere, Ministarstvo socijalne politike i mladih u suradnji s Nacionalnim odborom za razvoj volonterstva, Zagreb, prosinac 2013.

Slika 4.8 Zeleni izlet kao dio programa edukacije za volontera edukatora

Potvrda o kompetencijama stečenim kroz volontiranje

Svrha potvrde o kompetencijama stečenim kroz volontiranje čiji okvirni prijedlog sadržaja daje Ministarstvo socijalne politike i mladih (članak 34.a Zakona o volonterstvu) je pružiti podršku volonterima u prepoznavanju njihovih kompetencija (što uključuje znanja i vještine te pripadajuću samostalnost i odgovornost) stečenih kroz volonterska iskustva, radi cjelovitog predstavljanja bilo kojoj trećoj strani. Potvrda se izdaje na zahtjev volontera, za dugotrajno volontiranje te volonter svoj interes za potvrdom mora istaknuti organizatoru volontiranja na samom početku kako bi se unaprijed mogao napraviti plan za praćenje rada volontera i razvoja njegovih kompetencija. Potvrda daje podatke o organizatoru volontera, o volonteru, o opisu volonterske pozicije s poslovima, zadacima i odgovornostima.

Potvrda daje uvid i u eventualna dodatna osposobljavanja tijekom volontiranja poput naziva, vrste i trajanja kao i uvid u sve kompetencije stečene volontiranjem.

Za organizaciju i sudjelovanje na nekoj od gore navedenih aktivnosti javite se u Udrugu Sunce putem kontakata navedenih na početku i kraju priručnika.

Materijali za praktičan rad i prilozi

MATERIJALI ZA PRAKTIČAN RAD I PRILOZI

POGLAVLJE 1: Metode poticanja uključivanja učenika

1.1: Plan koraka za provedbu projekta	60
1.2: Pravila ponašanja u „kafiću“	61
1.3: Otisak stopala	62
1.4: Moje mišljenje	63
1.5: Anketni list o korištenju jednokratnih plastičnih čaša	64

POGLAVLJE 2: *Service-Learning* – povezivanje učenja s društvenim angažmanom

2.1: Planiranje projekta <i>Service-Learninga</i>	66
2.2: Razmišljanje o projektu <i>Service-Learninga</i>	68
2.3: Metode poticanja učenika na razmišljanje o projektu <i>Service-Learninga</i>	69
2.4: Potvrda	71
2.5: Tri faze <i>Service-Learninga</i>	72
2.6: Edukacijski program „ <i>Service-Learning</i> – Znanje za sudjelovanje“	73

POGLAVLJE 3: Održiva učenička poduzeća – poslovanje u skladu s ekološkim i socijalnim principima

3.1: Kontrolna lista za održiva učenička poduzeća	74
3.2: Primjer sporazuma između škole i učeničkog poduzeća u Njemačkoj	79
3.3: Poticajna pitanja o poslovnoj ideji	81
3.4: Poticajna pitanja o izvodivosti poslovne ideje	81
3.5: Poticajna pitanja za izradu plana poslovanja	82

POGLAVLJE 4: Edukacijski programi Udruge Sunce

4.1: Edukacijski program „Kompostiranje“	84
4.2: Edukacijski program „Zeleni reporteri“	85
4.3: Seminar za mlade „Aktivno sudjelovanje mladih u zaštiti prirode i okoliša te održivom razvoju“	86

Radni materijal 1.1: Plan koraka za provedbu projekta

Projekt:		
Sudionici:		
Što ćemo raditi?	Kada ćemo to uraditi (datum)?	Tko je odgovoran (ime i prezime učenika/učenice)?
Što nam je potrebno?		
Tko nam može pomoći?		

Radni materijal 1.2: Pravila ponašanja u „kafiću“

Pravila ponašanja u „kafiću“

- Usredotočite se na ono što je važno.
- Iznesite svoje mišljenje i svoj stav.
- Govorite i slušajte srcem i razumom.
- Slušajte pažljivo kako biste stvarno razumjeli.
- Povežite ideje.
- Usmjerite pažnju na otkrivanje novih spoznaja i temeljnih pitanja.
- Dopušteno je igranje, pisanje, skiciranje i crtanje po stolnjaku!!!!

Pravila ponašanja u „kafiću“

- Usredotočite se na ono što je važno.
- Iznesite svoje mišljenje i svoj stav.
- Govorite i slušajte srcem i razumom.
- Slušajte pažljivo kako biste stvarno razumjeli.
- Povežite ideje.
- Usmjerite pažnju na otkrivanje novih spoznaja i temeljnih pitanja.
- Dopušteno je igranje, pisanje, skiciranje i crtanje po stolnjaku!!!!

Pravila ponašanja u „kafiću“

- Usredotočite se na ono što je važno.
- Iznesite svoje mišljenje i svoj stav.
- Govorite i slušajte srcem i razumom.
- Slušajte pažljivo kako biste stvarno razumjeli.
- Povežite ideje.
- Usmjerite pažnju na otkrivanje novih spoznaja i temeljnih pitanja.
- Dopušteno je igranje, pisanje, skiciranje i crtanje po stolnjaku!!!!

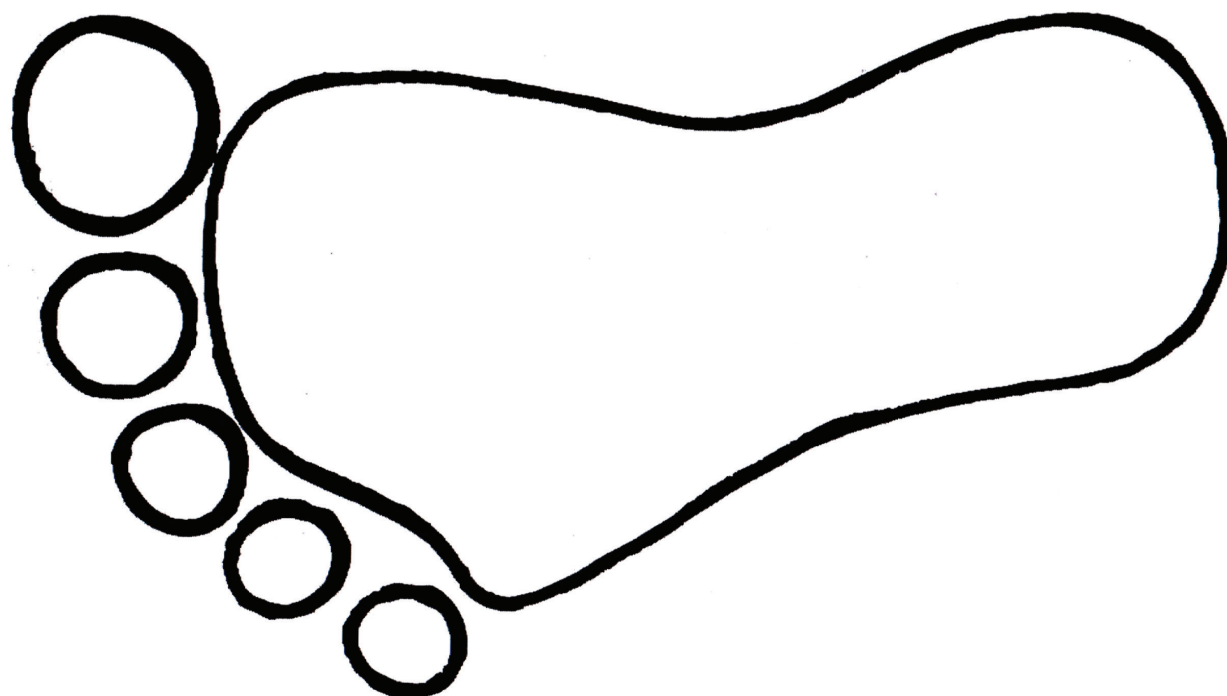
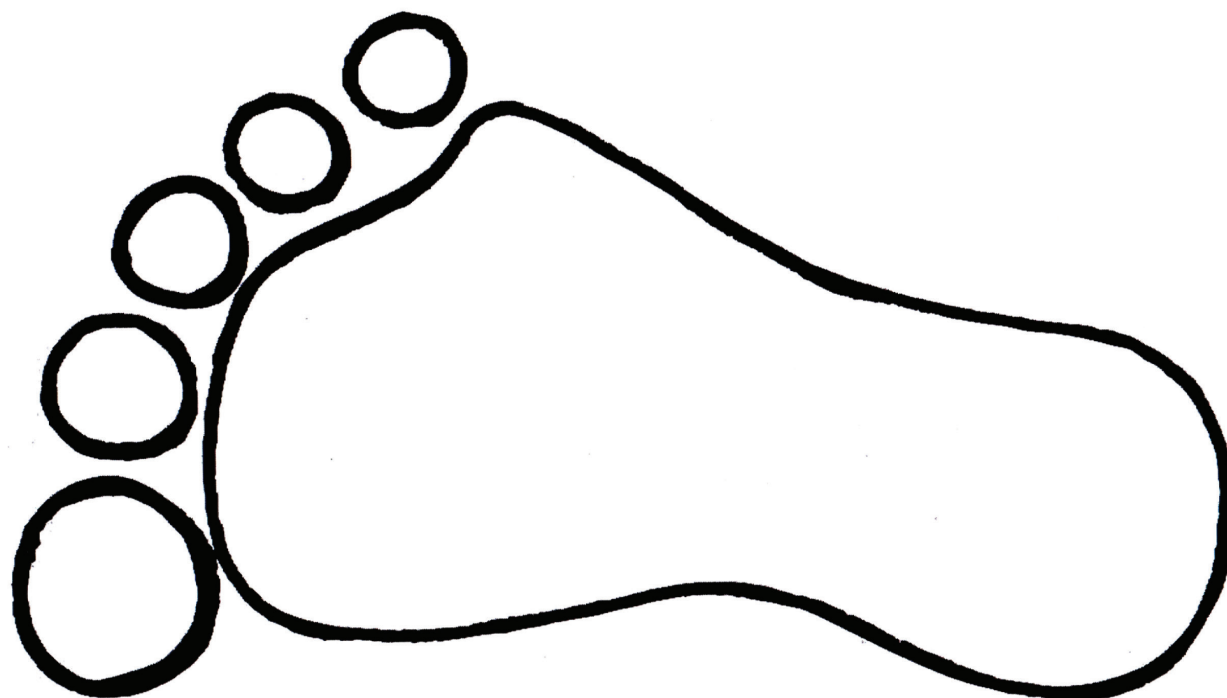

Pravila ponašanja u „kafiću“

- Usredotočite se na ono što je važno.
- Iznesite svoje mišljenje i svoj stav.
- Govorite i slušajte srcem i razumom.
- Slušajte pažljivo kako biste stvarno razumjeli.
- Povežite ideje.
- Usmjerite pažnju na otkrivanje novih spoznaja i temeljnih pitanja.
- Dopušteno je igranje, pisanje, skiciranje i crtanje po stolnjaku!!!!

Radni materijal 1.3: Otisak stopala

Radi materijal 1.4: Moje mišljenje

Radni materijal 1.5: Anketni list o korištenju jednokratnih plastičnih čaša

Učenik:

Škola:

ANKETA ZA RODITELJE O KORIŠTENJU JEDNOKRATNIH PLASTIČNIH ČAŠA U PREDŠKOLSKIM USTANOVAMA

Vrtić i grad:	
Dob (zaokružiti):	a) < 25 b) 25-30 c) 30-40 d) 40-50
Spol (zaokružiti):	Ž M
Zaposlen (zaokružiti):	DA NE
Stručna sprema (zaokružiti):	NKV, SSS, VŠS, VSS, ostalo

1. Jeste li upoznati koju vrstu čaša Vaše dijete u vrtiću koristi za potrebe konzumiranja vode i ostalih napitaka?

- a) da
- b) ne

Ukoliko ste upoznati molimo navedite vrstu čaša: _____

2. Ukoliko se u vrtiću Vašeg djeteta koriste jednokratne plastične čaše, možete li procijeniti koliko dnevno Vaše dijete potroši takvih čaša?

- a) 0-1
- b) 2-3
- c) 4-5
- d) neka druga količina, koja:

3. Smatrate li da korištenje jednokratnih plastičnih čaša doprinosi poboljšanju higijenskih uvjeta u vrtiću i smanjenju pojave bolesti kod Vašeg djeteta?

- a) da
- b) ne
- c) ne znam

Vaš komentar:

4. Jeste li upoznati s činjenicom da pojedina plastična ambalaža u sebi sadrži štetne tvari?

- a) da
- b) ne
- c) ne znam

Vaš komentar:

5. Smatrate li korištenje jednokratnih plastičnih čaša ekološki prihvatljivim?

- a) da
- b) ne
- c) ne znam

Vaš komentar:

6. Jeste li upoznati gdje se odlažu odbačene jednokratne plastične čaše? Molimo zaokružite odgovor za koji smatrate da je ispravan:

- a) zajedno s ostalim otpadom
- b) odvojeno u spremnike za plastiku
- c) nisam upoznat
- d) ostalo: _____

7. Koliko mjesečno izdvajate novaca za kupovinu jednokratnih plastičnih čaša koje Vaše dijete koristi u vrtiću?

- a) 5,00-10,00 kn
- b) 10,00-15,00 kn
- c) ne mogu procijeniti
- d) ostalo: _____

8. Smatrate li korištenje jednokratnih plastičnih čaša financijski prihvatljivim?

- a) da
- b) ne
- c) ne znam

Vaš komentar:

9. Možete li procijeniti koliko novaca godišnje roditelji izdvajaju za jednokratne plastične čaše koje se koriste u vrtićima grada Splita?

- a) oko 60.000,00 kn
- b) oko 240.000,00 kn
- c) oko 130.000,00 kn
- d) ostalo: _____

10. Molimo procijenite u kojoj se mjeri slažete s tvrdnjom:

Korištenje jednokratnih plastičnih čaša potiče razvoj potrošačkog mentaliteta kod mojeg djeteta:

- a) uopće se ne slažem
- b) ne slažem se
- c) niti se slažem, niti se ne slažem
- d) djelomično se slažem
- e) u potpunosti se slažem

Radni materijal 2.1: Planiranje projekta *Service-Learninga*

Prije nego što projekt započne, moraju se točno odrediti cilj, zadatci i vremenik. Pritom pomažu sljedeća pitanja:

Cilj projekta	
Ovo treba postići: Kako glasi projektna ideja? Koji su konkretni (mjerljivi) ciljevi projekta?	
Projekt pomaže drugima jer: Zašto je projekt važan (potreba za projektom)?	
Kroz projekt će učenici naučiti: Znanja, vještine, stavovi ...	
Zadaci	
Koje zadatke treba obaviti: Koje su velike skupine zadataka? Koji zadatci su laki, a koji stvaraju poteškoće? Kako bi se teške zadatke moglo učiniti lakšima?	
Tko preuzima koji zadatak? Tko je najsposobniji za određeni zadatak? Tko je za što odgovoran? Jesu li svi zadovoljni svojim zadatcima?	
Koja pravila o suradnji su dogovorena?	
Kako će se odvijati međusobna podrška? Koju vrstu podrške želimo i tko će je pružiti?	

Vremenik		
Kada?	Što?	Tko?
1. tjedan		
2. tjedan		
3. tjedan		
4. tjedan		
5. tjedan		
6. tjedan		
7. tjedan		
8. tjedan		
9. tjedan		
10. tjedan		

Radni materijal 2.2: Razmišljanje o projektu *Service-Learninga*

Pitanja za razmišljanje:

Razmišljanje o sebi

- a) **Prije odluke o angažiranju:** Za što sam nadaren? Što me zanima? Što očekujem od angažmana? Čemu se veselim? U čemu bih želio sudjelovati? Što partner u projektu očekuje od mene?
- b) **Tijekom angažmana:** Što mi se posebno dopada? Čime se ponosim? Što nije bilo dobro? S kojim izazovom sam se suočio? Što sam ovog tjedna naučio?
- c) **Po završetku angažmana:** Što sam novo naučio? Što sam naučio o sebi? Na što sam naročito ponosan? Što mi znači angažirati se za druge i za društvo? Kako ću se ponovno angažirati i gdje?

Razmišljanja o tijeku projekta

- a) **Prije odluke o angažiranju:** Gdje ćemo se angažirati i kako? Što time želimo postići? Kako ćemo postupiti? Kako ćemo pružiti najbolju podršku partneru u projektu? Kako ćemo ostvariti dobru suradnju i dobre međuljudske odnose?
- b) **Tijekom angažmana:** Što je u ovom tjednu bilo naročito dobro? Što sam konkretno postigao? Gdje je zapinjalo? Što bih sljedeći put uradio drugačije? Gdje mi je potrebna pomoć?
- c) **Po završetku angažmana:** Koji doživljaj mi je bio najljepši? U čemu se sastojao moj angažman? Kako je partner u projektu doživio naš angažman? Je li bio zadovoljan? Kakvu smo povratnu informaciju dobili? Je li u našem projektu bilo poteškoća/izazova? Kako smo ih svladali? Kakva je bila suradnja u timu? Kako bi se naš angažman mogao nastaviti?

Razmišljanja o povezanosti učenja i angažmana

- a) **Prije angažmana:** Koja znanja i vještine su mi potrebni da bi moj angažman bio kvalitetan? Što već sada znam, a što još moram naučiti? Što bih htio naučiti kroz angažman?
- b) **Tijekom angažmana:** Kako sam u praksi primijenio ono što sam ovaj tjedan naučio u školi? Koje ovotjedno iskustvo u angažmanu me potaknulo da proširim svoje znanje? Koja praktična iskustva u angažmanu mi pomažu da bolje razumijem teoretsko gradivo na nastavi?
- c) **Po završetku angažmana:** Jesam li u učenju postigao planirani cilj? Što sam u određenom nastavnom predmetu naučio kroz angažman? Koja praktična iskustva će mi ubuduće pomoći na nastavi?

Razmišljanje o angažmanu u društvenom kontekstu

- a) **Prije angažmana:** Što je građanski angažman i koju korist donosi društvu? Koju korist od angažmana ima angažirani pojedinac? Što mi znači život u demokraciji? Što znam o socijalnim ili ekološkim problemima i njihovim uzrocima u mojem gradu/u mojem okruženju? Koja su moguća rješenja?
- b) **Za vrijeme angažmana:** Kako svojim angažmanom pridonosim društvu? Što je uzrok društvenih/ekoloških problema na kojima se angažiram? Kako ovi problemi/izazovi utječu na društvo? Koji sustavi potpore postoje? Koja nova znanja i iskustva stječem svojim angažiranjem?
- c) **Po završetku angažmana:** Što se po mom mišljenju promijenilo mojim angažmanom? Što bi se bilo dogodilo da se nisam angažirao? Je li moj angažman svijet učinio malo "boljim"? Gdje je granica utjecaja pojedinca/grupe učenika? Što sam iskusio i naučio o temi moga angažmana? Koje tri želje imam za ljude/okoliš za koje sam se angažirao?

Radni materijal 2.3: Metode poticanja učenika na razmišljanje o projektu *Service-Learninga*

Detektivi pretražuju kurikulum

Na početku projekta *Service-Learninga* učenici pregledavaju nastavni plan i program određenog predmeta i poput detektiva idu u potragu za nastavnim sadržajima koji bi bili prikladni za projekt. Pritom se vode pitanjima: *Koji su nastavni sadržaji prikladni za planirani projekt? Što trebamo naučiti kako bismo mogli provesti naš projekt? Što ćemo morati sami naučiti?* Raspravljajte o tome i zamolite učenike da se dogovore oko najvažnijih kompetencija koje žele steći kroz projekt *Service-Learninga*. Neka to zapišu npr. na zidne novine koje vise u razredu i na koje će se tijekom projekta uvijek iznova vraćati: *Gdje smo sada? Što smo već postigli? Kako procjenjujem svoje trenutačne kompetencije? Što o tome misle drugi učenici? Što još želim naučiti i kakvu vrstu pomoći trebam? Kako smo općenito zadovoljni s našim rezultatima učenja?*

Čovjek s glavom, srcem, nogama i rukama

Svaki učenik nacрта čovjeka. Čovjek se bavi određenom temom (npr. *Service-Learning* općenito, Projekt na kojem sam angažiran, iskustvo u angažmanu...)

- Na glavu učenici trebaju upisati: Što **mislim** o ovoj temi?
- Na ruke zapisuju: Što **radim**/Što sam već učinio? Što smo učinili?
- Na srce zapišu: Kako sam se pritom **osjećao**?
- Noge predstavljaju sljedeće korake: Kamo bih htio stići s mojim projektom? **Kamo** me vodi... (moj projekt/konkretno iskustvo)

Učenici zatim u parovima razmjenjuju crteže i o njima raspravljaju.

Cilj: ispitati raspoloženje, osvijestiti razmišljanja, iskustva i djelovanje u projektu, razmišljati o sebi (i o mogućim promjenama kroz angažman).

Kuglični ležaj

Grupa učenika razdijeli se na dvije jednake podgrupe od kojih se formiraju dva kruga: unutarnji i vanjski (oko unutarnjeg). Pritom su učenici unutarnjeg i vanjskog kruga licem okrenuti jedni prema drugima i to tako da uvijek jedan stoji nasuprot drugome.

Cijela grupa dobije pitanje za razmišljanje o kojem će parovi razmijeniti mišljenja. Npr. *Što me u angažmanu najviše veseli? Koji doživljaj mi je u ovom tjednu bio najljepši? Što ću u projektu *Service-Learninga* posebno upamtiti?*

Najprije unutarnji krug odgovara na pitanje, a vanjski krug sluša i postavlja dodatna pitanja. Nakon nekoliko minuta na znak moderatora svi se pomaknu za tri mjesta, ali tako da se vanjski i unutarnji krug kreću u suprotnim smjeru. Tako svatko dobije novog partnera za razgovor. Sad vanjski krug odgovara na pitanja, a unutarnji sluša i postavlja dodatna pitanja. Postupak se ponovi u pravilu četiri do pet puta. Cilj: Vježbanje komunikacije, vježbanje nesputanog razgovora sa slučajnim sugovornikom.

Mišljenje – protumišljenje

Učenici čitaju knjige, članke, napise, novinske članke i sl. autora koji imaju različita mišljenja o kontroverznom činjenicama koje se tiču učeničkog angažmana. Npr. *Problematika zbrinjavanja otpada - Tko je odgovoran? Genetičko inženjerstvo – šanse i rizici. Što je ekološki odgovorno društvo?*

Zatim učenici diskutiraju (u malim grupama, u razredu, svatko za sebe napiše sastavak i sl...).

- Kako se ono što doživljavam u angažmanu slaže sa stajalištima u tekstovima koje sam pročitao? Koja moja iskustva odgovaraju stajalištu? Koja mu proturječe?
- Kako bi autori tekstova ocijenili i interpretirali ono što ja vidim i doživljavam u angažmanu?
- Koje mišljenje o kontroverznoj temi imaju ljudi s kojima se u angažmanu susrećem?
- Što ja mislim o temi? Temelji li se moje mišljenje na onome što doživljavam u angažmanu?
- Je li se moje mišljenje promijenilo zbog angažmana?

Predstava o *Service-Learningu*

Na kraju projekta *Service-Learninga* učenici osmišljavaju mali kazališni komad za učenike koji će sljedeće školske godine sudjelovati u projektu *Service-Learninga*. Skečevima, malim scenama, pantomimom... predstavljaju iskustva, doživljaje, emocije i postignuća u učenju koje žele podijeliti s „novima“. Salu u kojoj će se predstava održati učenici ukrašavaju fotografijama o angažmanu. Prije osmišljavanja predstave razred razmišlja o ovim pitanjima: *Što smo doživjeli u projektu Service-Learninga? Što je bilo naročito poticajno? Što nam se posebno sviđelo? Kako smo pomogli drugima? Što smo sami pritom naučili? S kojim preprekama i izazovima smo se u projektu Service-Learninga suočili i kako smo ih nadvladali? Što očekuju/ čega se možda boje novi učenici i kako ih naša predstava može pripremiti za projekt? Kako ih možemo potaknuti na radosno iščekivanje?*

Varijanta: Predstava se može održati kao dio završne proslave projekta *Service-Learninga*.

Prema: *Service-Learning* u srednjoj školi Heinz Brandt iz Berlina, koja sudjeluje u mreži *Service-Learninga*.

Drvo spoznaje

Učenici na velikom komadu papira nacrtaju stablo. Na njega će vješati plodove. U tu svrhu učenici dobivaju crvene, zelene, žute/smeđe kartice.

- **Crveni plodovi** (kartice) su zrelo ukusno voće: To su pozitivna iskustva i lijepi doživljaji za vrijeme angažmana, rečenica ohrabrenja koju je netko izrekao, cilj koji je ostvaren, postignuće u učenju...
- **Zeleni plodovi** (kartice) su nezreli plodovi na čijim nježnim pupoljcima još treba raditi, koje treba poboljšati: To su nerazjašnjene stvari, započeti procesi učenja koje treba nastaviti, želje za sljedeći put....
- **Žuti ili smeđi plodovi** (kartice) su otpalo voće: Oni predstavljaju sve što je pošlo ukrivo, iskustva i doživljaji u angažmanu koji nisu bili lijepi...

Učenici vješaju osobno voće na stablo spoznaje i iznose svoja iskustva.

Drvo je prigoda za razgovor i razmišljanje o projektu koja se može provesti tijekom angažmana, ali i kao završno razmišljanje o provedenom projektu.

Radni materijal 2.4: Potvrda

Logo Škole

Logo partnera na projektu

POTVRDA

YX je od _____ do _____ god. uspješno sudjelovao/la u projektu "**Service-Learninga - Veliki pokusi za male ljude**", škole _____.

Projekt se odvijao u okviru predmeta _____, a temeljio se na metodi *Service-Learninga* koja učenje kombinira s društvenim angažmanom učenica i učenika.

Mladi pritom proširuju svoja znanja i vještine, istodobno stječu iskustvo da se isplati raditi za opće dobro te vježbaju svoje socijalne i demokratske kompetencije.

XY je volontirao/la šest tjedana po jedan sat u cjelodnevnom vrtiću _____, u _____. Pritom je preuzeo/la odgovornost i **samostalno osmislio/la prirodoslovne pokuse za djecu predškolskog uzrasta**. Tako je djeci kroz igru približio/la prirodoslovne fenomene i pomogao/la odgajateljicama u njihovoj zadaći ranog dječjeg obrazovanja.

XY je među ostalim obavio/la sljedeće poslove:

- izbor i didaktička obrada (prilagodba dječjem uzrastu) pokusa na teme Zrak i Voda
- priprema i isprobavanje pokusa
- oblikovanje radnih listova primjereno dječjem uzrastu
- izvođenje pokusa u vrtiću (u ulozi moderatora i eksperta)
- dokumentiranje pokusa

XY je proširio/la i praktično primijenio/la svoje kompetencije u prirodoslovlju. Tijekom projekta *Service-Learninga* stekao/la je iskustva u ophođenju s djecom, dokazao/la je svoje komunikacijske sposobnosti i sposobnost za timski rad te u osobnom angažmanu doživio/jela važnost aktivnog građanstva za naše društvo.

Zahvaljujemo XY i odajemo mu/joj priznanje za njezin/njegov angažman.

Potpisi škole i partnera na projektu

Radni materijal 2.5: Tri faze *Service-Learninga*

Projekti *Service-Learninga* u prvoj fazi započinju utvrđivanjem postojećih problema i izazova u gradu/općini. S partnerom se razvijaju ideje za rješavanje jednog od problema. Zatim se metodama projektnog menadžmenta planira sadržaj i organizacija provođenja projekta.

Druga faza je faza provođenja projekta i njegovo praćenje u nastavi.

U trećoj fazi projekt završava zaključnim razmišljanjem o angažmanu i priznanjima za postignute rezultate.

1. faza: Prije angažmana – ustanoviti i konkretizirati potrebe:

- ustanoviti potrebe,
- konkretizirati ideju,
- razgovarati s partnerom,
- planirati sadržaj i organizaciju projekta,
- poduzeti pripremne radnje.

2. faza: Tijekom angažmana – ostvariti ideju projekta i razmišljati o angažmanu:

- provođenje projekta,
- prateće razmišljanje o projektu za vrijeme nastave.

3. faza: Nakon angažmana – angažman vrednovati i zaključiti ga:

- zaključno razmišljanje o projektu,
- predavljanje rezultata i završna svečanost.

Radni materijal 2.6: Edukacijski program „Service-Learning – Znanje za sudjelovanje“**Pregled programa „Service-Learning – Znanje za sudjelovanje“**

Service-Learning program „Znanje za sudjelovanje“ sastoji se od ukupno pet zajedničkih radionica učenika i mentora iz Udruge Sunce, samostalnog rada mentora iz Udruge Sunce s učenicima i individualnog rada učenika na praktičnim aktivnostima. Program se provodi za grupu od 5 do 8 učenika. Na kraju, kao dio programa, nakon predstavljanja završnog rada u školi, organizira se mala svečanost i daju se priznanja za sve uključene učenike, nastavnike i djelatnike Udruge Sunce. Prije početka programa, mentori Udruge Sunce, uključujući ostale djelatnike, na zajedničkoj, internoj radionici identificiraju potencijalne aktivnosti u koje bi se učenici mogli uključiti.

NAZIV RADIONICE	CILJ RADIONICE	KORIŠTENE METODE
Upoznajmo se i razjasnimo očekivanja	Međusobno upoznavanje svih sudionika programa <i>Service-Learninga</i> programa; učenika, edukatora mentora iz Udruge Sunce te nastavnika mentora iz škole, upoznavanje maturanata s programom <i>Service-Learninga</i> , predstavljanje mogućih sadržaja programa <i>Service-Learninga</i> , identificiranje očekivanja, dogovor o radu.	Intervjuiranje partnera Zapisivanje misli
Okolišni problemi u gradu Splitu i odabir završnih radova učenika	Odabir tema završnih radova učenika.	Zapisivanje misli Odlučivanje bodovanjem
Razrada praktičnog dijela završnih radova	Izrada pojedinačnih planova rada tijekom programa <i>Service-Learning</i> .	Oluja ideja Tko što radi i do kada?
Vršnjačka edukacija	Predstavljanje rezultata aktivnosti pojedinačnih učenika tijekom programa <i>Service-Learninga</i> i razmjena znanja o okolišnih temama obrađenim i predstavljenim kroz maturalne radove.	<i>PowerPoint</i> prezentacija rasprava
I, kako je bilo?	Evaluacija <i>Service-Learning</i> programa.	Moje mišljenje

Radni materijal 3.1: Kontrolna lista za održiva učenička poduzeća

Kontrolna lista – smjernice za rad učeničkih poduzeća na putu prema održivom poslovanju

Što je održivo učeničko poduzeće?

Održivo učeničko poduzeće ne teži isključivo ekonomskom uspjehu nego slijedi ekološke i socijalne ciljeve. Proizvod, proizvodnja i rad u poduzeću osmišljeni su tako da što manje utječu na prirodu te da se učenike jača u njihovim socijalne kompetencijama, uvježbava u međusobnoj komunikaciji i pritom upozna s društvenim problemima, npr. sa zajedničkim privređivanjem u jednom svijetu. Tako se uči i potiče umreženo razmišljanje koje uključuje ekonomske, ekološke, socijalne i kulturne aspekte (u globalnom kontekstu).

Održiva učenička poduzeća

- Teže prema poduzetničkom konceptu koji se temelji na principima održivosti, ugrađuju održivost u načela svog poslovanja, a s prihodom raspolažu odgovorno i u duhu održivog razvoja.
- Proizvode ekološki odgovorno (npr. štede energiju, izbjegavaju stvaranje otpada, smanjuju emisije CO₂).
- Pri kupnji ili prodaji proizvoda rukovode se kriterijima očuvanja resursa (npr. kratki transportni putovi, biološki razgradivo, bez štetnih sastojaka, reciklabilno).
- Podržavaju trgovanje proizvodima poštene trgovine te proizvodima iz organskog uzgoja lokalnih proizvođača (npr. ne trguju proizvodima koji su nastali izrabljivanjem dječjeg rada).
- Suraduju s regionalnim održivim poduzećima/organizacijama/udruženjima (npr. inovativna poduzeća, socijalne ustanove, ekološke udruge)
- Upošljavaju učenike različitih uzrasta i redovito obučavaju nove suradnike.
- Suraduju s drugim učeničkim poduzećima.
- Dio prihoda investiraju u druge održive projekte.
- U svom radu potiču sposobnost za dijalog, timski rad, sposobnost rješavanja konflikata, smisao za zajedništvo, toleranciju, angažiranje i sudjelovanje.
- Trude se oko dobrih odnosa s javnošću i predstavljanja svojeg održivog načina poslovanja (reklama, školski list...).

Čemu služi kontrolna lista?

Kontrolna lista služi kao podrška na putu do održivog učeničkog poduzeća. Put k održivom poduzeću koje ispunja sve kriterije (svi odgovori s 2 boda) uopće nije jednostavan. Ovdje se traže učeničke ideje: Na koji način će se poduzeće razviti u održivo učeničko poduzeće pri čemu bi trebali biti ispunjeni po mogućnosti svi kriteriji?

Kako koristiti kontrolnu listu?

Na pitanja svaki učenik može odgovoriti za sebe, a zatim se o odgovorima može raspravljati u grupi. Moguće je također pitanja razmatrati u grupi. Važno je da učenici pažljivo pročitaju pitanja/odgovore. Lista sadrži 25 pitanja s po tri odgovora. Svaki odgovor nosi određeni broj bodova koji pokazuju gdje se učeničko poduzeće trenutno nalazi. Odgovori s dva boda znače da učeničko poduzeće radi vrlo dobro. Kod odgovora s jednim bodom trebalo bi razmisliti kako rad poduzeća organizirati na održiviji način. Odgovori s nula bodova svakako bi trebali potaknuti promjene u radu kako bi učeničko poduzeće zaista poslovalo na održiv način.

A sada, dobra zabava!

ODRŽIVOST UČENIČKIH PODUZEĆA KONTROLNA LISTA

		BODOVI
O NAMA		
1.	U našem učeničkom poduzeću...	
	a) radimo kao tim	2
	b) samo neki rade u timu; ostali nisu uključeni	1
	c) svatko radi nešto svoje	0
2.	U našem učeničkom poduzeću rade...	
	a) učenici različitih uzrasta	2
	b) različiti razredi zajedno	1
	c) samo učenici jednog razreda	0
3.	Novi članovi učeničkog poduzeća...	
	a) vrbujemo ih pravovremeno te temeljito uvodimo u posao	2
	b) mogu bilo koga u učeničkom poduzeću pitati što god žele	1
	c) prepuštamo ih samima sebi	0
4.	Aktivno suodlučivanje u našem učeničkom poduzeću	
	a) o odlukama koje treba donijeti u našem učeničkom poduzeću svi ravnopravno suodlučuju	2
	b) o odlukama koje treba donijeti u našem učeničkom poduzeću učenici raspravljaju, ali konačnu odluku donosi učitelj	1
	c) učitelj donosi sve odluke bez sudjelovanja učenika	0
5.	Rješavanje problema	
	a) bez odgađanja razgovaramo o nesuglasicama i konfliktima te ih odmah pokušavamo riješiti	2
	b) ne razgovaramo često o međusobnim razmiricama, a rješenja pronalazimo zajedno s učiteljem	1
	c) nesuglasice i konflikte rješava naš učitelj	0
6.	Društvena angažiranost	
	a) naše poduzeće redovito podupire projekte održivog razvoja	2
	b) naše poduzeće samo ponekad podupire projekte održivog razvoja	1
	c) o tome još nismo razmišljali	0
PROIZVODNJA (NE ODNOSI SE NA PROIZVODNJU HRANE)		
7.	Naš proizvod je dugog vijeka trajanja.	
	a) potpuno točno	2
	b) djelomično točno	1
	c) još nismo razmišljali o tome	0

8.	Pri oblikovanju proizvoda i u procesu proizvodnje nastojimo koristiti ekološke sirovine i materijale iz regije.	
	a) potpuno točno	2
	b) djelomično točno	1
	c) rijetko ili nikad	0
9.	Pri oblikovanju proizvoda i u procesu proizvodnje vodimo računa o tome da korišteni materijali udovoljavaju zahtjevima poštene proizvodnje i trgovine	
	a) potpuno točno	2
	b) djelomično točno	1
	c) rijetko ili nikad	0
PROIZVODNJA (ODNOSI SE NA PROIZVODNJU HRANE)		
10.	Prerađujemo i nudimo proizvode iz organskog uzgoja.	
	a) potpuno točno	2
	b) djelomično točno	1
	c) rijetko ili nikad	0
11.	Prerađujemo i nudimo sezonske proizvode lokalnog proizvođača.	
	a) potpuno točno	2
	b) djelomično točno	1
	c) rijetko ili nikad	0
12.	Hranom koja nije iz naše regije trguje se sukladno principima poštene trgovine.	
	a) potpuno točno	2
	b) djelomično točno	1
	c) rijetko ili nikad	0
KUPI, UPOTRIJEBI, ODBACI. MI POSTUPAMO DRUGAČIJE.		
13.	Odvajamo otpad.	
	a) potpuno točno	2
	b) djelomično točno	1
	c) rijetko ili nikad	0
14.	U proizvodnji/trgovanju nastojimo spriječiti stvaranje otpada.	
	a) potpuno točno	2
	b) djelomično točno	1
	c) rijetko ili nikad	0
15.	Koristimo materijale koji se mogu reciklirati i reciklirane materijale. To vrijedi i za ambalažu pri dostavi naših proizvoda na kućnu adresu.	
	a) potpuno točno	2
	b) djelomično točno	1
	c) rijetko ili nikad	0

16.	Prije nego bacimo stvari i kupimo nove, provjerimo mogu li se popraviti.	
	a) potpuno točno	2
	b) djelomično točno	1
	c) rijetko ili nikad	0
17.	Pri proizvodnji naših proizvoda odnosno pružanju usluga pazimo na učinkovito korištenje energije, što nižu emisiju CO₂ te štedljivo korištenje resursa (npr. vode).	
	a) potpuno točno	2
	b) djelomično točno	1
	c) rijetko ili nikad	0
RASPOLAGANJE PRIHODOM		
18.	Naše učeničko poduzeće dio prihoda investira u unaprjeđenje održive proizvodnje pri čemu u kalkulaciju uključujemo ekološke i socijalne aspekte.	
	a) potpuno točno	2
	b) djelomično točno	1
	c) rijetko ili nikad	0
19.	Način na koji se prihodi raspoređuju...	
	a) svi razumijemo i smatramo poštenim	2
	b) ponekad ne razumijemo	1
	c) o tome odlučuje naš učitelj	0
KONCEPT ODRŽIVOSTI UČENIČKOG PODUZEĆA		
20.	Utvdili smo načela koja nas potiču da proizvodimo ekološki odgovorno i socijalno pravedno:	
	a) potpuno točno	2
	b) djelomično točno, ali proizvodimo na održivi način	1
	c) netočno	0
21.	Odgovorno smo se odlučili za poduzetnički koncept kratkih privrednih ciklusa	
	a) potpuno točno	2
	b) djelomično točno	1
	c) rijetko ili nikad	0
SURADNJA/ PARTNERI		
22.	Imamo lokalne partnere koji podupiru naš projekt	
	a) da, zaključili smo ugovor o suradnji	2
	b) ponekad surađujemo s lokalnim partnerima	1
	c) ne, nemamo partnere izvan škole	0

ODNOSI S JAVNOŠĆU (PR)		
23.	Naše učeničko poduzeće javno pokazuje da radi i proizvodi na održiv način:	
	a) da, redovito ističemo ovaj aspekt; npr. reklamom ili na našim proizvodima	2
	b) djelomično točno	1
	c) rijetko ili nikad	0
POGLED U BUDUĆNOST		
24.	Surađujemo s drugim učeničkim poduzećima:	
	a) potpuno točno, međusobno se pomažemo (razmjena iskustava, pomoć pri reklamiranju proizvoda i prodaji)	2
	b) djelomično točno, povremeno surađujemo s drugima	1
	c) rijetko ili nikad	0
25.	Razvojna perspektiva	
	Rezultati ove kontrolne liste:	
	a) pomažu nam da postavimo nove ciljeve za budućnost	2
	b) interesantni su i potaknuli su nas na razmišljanje	1
	c) uzeli smo ih na znanje, ali neće utjecati na naše buduće odluke	0

Poticaji za razmišljanje

BANKOVNI RAČUN, POSLOVNA IDEJA		
	Naše učeničko poduzeće ima račun:	
	a) kod socijalno i ekološki orijentirane banke (npr. VR Bank, EthikBank, Triodos Bank, Umweltbank, GLS Bank).	2
	b) kod obične banke	1
	c) nema bankovni račun	0
	Naša poslovna ideja je da od starih materijala proizvedemo nešto korisno (npr. popravak starih bicikli, proizvodnja torbi od starih materijala...)	
	a) potpuno točno	2
	b) djelomično točno	1
	c) netočno	0

Ova lista je napravljena uz potporu FairBindung e.V. (<http://www.fairbindung.org>).

78 **Izvor:** Listu je sastavila radna grupa „Održiva učenička poduzeća“ u Thüringenu: Anke Schröpfer, TMBJS; Marion Arnold, TMUEN, Josefine Pfletscher, DKJS; Ines Richter, GNT; Achim Franko, Fair Handels-Beratung Thüringen; Bernd Reuter, Senior Experten Service; René Gutjahr, IHK Erfurt; Jürgen Junker, Ratsgymnasium Erfurt; Peter Seyfarth, Stadtverwaltung Erfurt.

Radni materijal 3.2: Primjer sporazuma između škole i učeničkog poduzeća u Njemačkoj**Sporazum o suradnji između škole i održivog učeničkog poduzeća**

Sporazum o osnivanju i poslovanju održivog školskog poduzeća

(Predmet poslovanja: _____)

U školi _____

između

ravnatelja _____

i

školskog poduzeća (kojeg zastupa) _____

na snazi od _____

Sadržaj i načela

Uprava škole priznaje učeničko poduzeće školskim projektom. Sporazumom se regulira odnos između škole i školskog poduzeća za vrijeme provođenja projekta. Uključenim učenicima projekt omogućuje orijentaciju u izbora zanimanja te istovremeno potiče razvoj ključnih kompetencija i poduzetničkih sposobnosti kao i obrazovanje za održivi razvoj. Učeničko poduzeće u svom radu ravna se prema ekološkim i socijalnim načelima, pri čemu učenici uvježbaju odgovorno ophođenje resursima i timski rad.

Sporazum

1. Odgovornost za rad školskog poduzeća trebaju većim dijelom snositi uključeni učenici.
2. Učitelj/ica, gosp/gđa _____, savjetuje učenike, pruža im podršku i preuzima nadzor.
3. Pismena suglasnost roditelja/staratelja maloljetnih učenika uvjet je za sudjelovanje u radu učeničkog poduzeća.
4. Učeničkom poduzeću stoje besplatno na raspolaganju sljedeće prostorije:

Prostorije se koriste namjenski i za njih odgovaraju uglavnom sami učenici.

Korištenje prostorija podliježe sljedećim pravilima i uvjetima :

a) _____

b) _____

c) _____

Navedene prostorije čisti:

O prostorijama i opremi treba pažljivo skrbiti.

5. Sve djelatnike školskog poduzeća od početka rada treba uputiti u pravilno korištenje alata i strojeva. Treba strogo paziti na osobnu sigurnost i na sigurnost trećih osoba. Sve djelatnike učeničkog poduzeća treba od početka obavijestiti o zakonskim propisima koji se odnose na djelatnost poduzeća te upozoriti na to da ih se trebaju savjesno pridržavati.
6. Osim gore navedenog, škola učeničkom poduzeću stavlja na raspolaganje sljedeća materijalna i novčana sredstva (privremeno ili trajno): _____

7. Za prihode i rashode učeničkog poduzeća otvara se poseban žiro račun. Ovlašteni za raspolaganje žiro računom su:

 Gosp /gđa (učitelj/ica): _____

 Učenik: _____

 Učeničko poduzeće po ovom računu neće niti tražiti niti koristiti odobrenje prekoračenja.
8. Učeničko poduzeće pazi da ne prekorači maksimalni godišnji promet u iznosu od _____ kn (ako je jedino učeničko poduzeće u školi).
 Ako pri školi djeluje više učeničkih poduzeća srodnih djelatnosti, prometi se zbrajaju. U tom slučaju nužan je dogovor svih učeničkih poduzeća.
9. Ako učeničko poduzeće djeluje pri udruzi pokrovitelja škole, vrijedi pravilo da gospodarske aktivnosti učeničkog poduzeća ne smiju dovesti do povećanja gornje granice godišnjeg prihoda iz svih gospodarskih aktivnosti udruge pokrovitelja u iznosu od _____ kn.
 Prihod se mora uredno dokumentirati vođenjem odgovarajućih knjiga.
10. Web stranica učeničkog poduzeća može biti dostupna preko Web stranice škole.
11. Učeničko poduzeća u svom javnom predstavljanju i u komunikaciji s poslovnim partnerima jasno daje do znanja da se radi o učeničkom poduzeću, tj. o školskom projektu.
12. Učenicima koji su u učeničkom poduzeću radili najmanje _____ mjeseci, škola izdaje pismenu potvrdu.
13. Učeničko poduzeće mogu ugaziti njegovi djelatnici (učenici i učitelj) prema uputama ravnateljstva ili osnivača škole.
14. Izmjene ovog sporazuma vrijede samo u pisanom obliku.

Mjesto i datum

Ravnatelj

Predstavnik učeničkog poduzeća

Radni materijal 3.3: Poticajna pitanja o poslovnoj ideji

Razvijte svoju održivu poslovnu ideju!

Nabrojite ideje za poslovanje vašeg poduzeća. Sljedeća pitanja mogla bi vam poslužiti kao poticaj:

- Što vas ljuti kad idete u kupovinu?
- Koji proizvodi ili koje usluge nedostaju u vašoj školi ili u vašem kotaru?
- Što bi u vašoj školi ili u vašem kotaru trebalo promijeniti nabolje?
- Postoje li proizvodi ili usluge koji bi vaš život ili život u kotaru mogli učiniti kvalitetnijim u ekološkom ili socijalnom pogledu?
- Koje potrebe imaju učenici i učitelji u vašoj školi?
- Koji projekti se provode ili koje radne grupe već postoje u vašoj školi i može li se vaše učeničko poduzeće povezati s njima?
- Kako bi mogao izgledati vaš proizvod ili usluga, čemu bi mogao služiti?
- Koje su vaše sposobnosti i interesi?
- Koje mogućnosti (organizacijske i prostorne) pruža škola?

Na temelju odgovora oblikujte svoju poslovnu ideju.

Razmotrite svoju poslovnu ideju. Je li ona ekološki prihvatljiva i socijalno odgovorna? Ako jest, po čemu se to prepoznaje? Ako nije, kako bi se to moglo postići?

Radni materijal 3.4: Poticajna pitanja o izvodivosti poslovne ideje

Je li poslovna ideja realistična?

Razmotrite vaše poslovne ideje. Jesu li sve realistične? Koje od njih bi se moglo ostvariti? Izaberite nekoliko poslovnih ideja i preispitajte ih prema sljedećim aspektima:

- Koliko je novaca i vremena potrebno za ostvarenje vaše ideje?
- Možete li vi učenici samostalno ostvariti ideju?
- Koje sposobnosti, vještine i znanja možete uložiti u ostvarenje ideje?
- Može li netko od učitelja preuzeti odgovornost i podupirati vaš projekt?
- Hoće li klijenti imati stvarnu korist od vaše poslovne ideje? Koju?
- Je li cijena klijentima prihvatljiva? Hoćete li ostvariti dobit?
- Možete li ideju ostvariti u neposrednom okruženju?
- Možete li ideju ostvariti prije nego netko drugi otkrije istu poslovnu mogućnost?
- Pruža li škola mogućnost za osnivanje učeničkog poduzeća?

Radni materijal 3.5: Poticajna pitanja za izradu plana poslovanja

Sljedeća pitanja su podloga za vaš plan poslovanja. Odgovorite na njih pismeno, a o rezultatima raspravljajte.

1. Opći podatci o održivom učeničkom poduzeću

- Kako se zove vaše učeničko poduzeće?
- Kada je osnovano?
- Zašto vaša škola ima učeničko poduzeće?
- Koliko sati nastave ima vaše učeničko poduzeće?
- Gdje je (u školi) smješteno vaše učeničko poduzeće?
- Koliko djelatnika ima vaše učeničko poduzeće?
- Navedite ukratko koju poslovnu ideju ima vaše učeničko poduzeće.
- Zašto je vaše učeničko poduzeće „Održivo učeničko poduzeće“?
- Postoji li organizacijska struktura? Koja?
- Postoje li odjeli? Koji?
- Ima li vaše poduzeće pravnu formu? Koju?
- Suradujete li s partnerskim poduzećima? S kojim?
- Sudjelujete li u nekom programu ili radnoj grupi?
- Koje je uspjehe dosad imalo vaše učeničko poduzeće?

2. Tržišno orijentirana i održiva poslovna ideja

- Po čemu je vaša poslovna ideja posebna?
- Po čemu je vaša poslovna ideja održiva?
- Koji odjeli vašeg poduzeća obavezno moraju poslovati na održiv način?
- Po čemu se prepoznaje da je vaša ponuda (proizvod/usluga) održiva?
- Koga želite i koga možete zainteresirati za svoju poslovnu ideju (učenike, učitelje, roditelje, nepoznate)? Tko su vaši klijenti?
- Koju korist od vašeg učeničkog poduzeća mogu imati vaši klijenti?
- Koje zadatke mogu obavljati svi djelatnici u poduzeću?
- Koje sposobnosti i koje talente ima svaki pojedinac u vašem učeničkom poduzeću?
- Što ne možete postići sami jer nemate npr. opremu ili vam (naročito na početku) nedostaje iskustvo?

Sljedeća pitanja odnose se na ponudu (proizvod ili uslugu) održivog učeničkog poduzeća:

- Što točno nudite? Ovdje bi trebalo potanko opisati vašu poslovnu ideju.
- Postoje li još neka druga poslovna područja koja bi se mogla izvesti iz osnovne ideje? Koja?
- Koliko će koštati vaš proizvod/usluga?
- Koji poslovni ciljevi mogu proizaći iz toga?

3. Tržište

- Tko su vaši potencijalni kupci/korisnici usluga?
- Koliko je mogućih kupaca?
- Koje potrebe imaju vaši potencijalni kupci?
- Kolika je kupovna moć (plaća) vaših kupaca?
- Što vaš proizvod kupcima čini interesantnim?
- Postoji li konkurencija?

4. Marketing – strategija prodaje

- Tko su konkretno vaši kupci?
- Kojom vrstom promidžbe želite doći do kupaca?

- Koliko intenzivno ćete reklamirati svoju ponudu?
- Koje sirovine koristite u proizvodnji?
- Kako nastaje vaš proizvod?
- Kako je oblikovan i zapakiran vaš proizvod?
- Kako ćete kupcima objasniti korisnost vašeg proizvoda/usluge?
- Kako će vaš proizvod doći do kupaca?
- Koju cijenu možete postići (kalkulacija cijene, marža)?

5. Organizacija poduzeća i osoblje

- Koliko djelatnika ima vaše učeničko poduzeće?
- U koji razred idu djelatnici?
- Koje zadaće i funkcije imaju pojedini djelatnici?
- Moraju li djelatnici imati određene sposobnosti?
- Ima li smisla osnovati odjele u poduzeću, Koje?
- Jesu li vašem učeničkom poduzeću potrebni voditelji odjela? Jesu li poželjni?
- Tko preuzima koju odgovornost?
- Kako se donose odluke?
- Kako je regulirana komunikacija/protok informacija?
- Kako ćete pridobiti nove djelatnike (pomladak)?
- Koje radno vrijeme ima vaše poduzeće?
- Postoji li minimalno radno vrijeme? Koliko sati?
- Kakvu naknadu, potvrdu o radu u školskom poduzeću ili stručno usavršavanje dobivaju vaši djelatnici?

6. Potreba za kapitalom i plan financiranja

- Što morate nabaviti za vaše učeničko poduzeće?
- Koliko će to koštati?
- Raspolažete li svojim novcem?
- Koliko novaca nedostaje? Koje stvari nedostaju?
- Imate li manje novca nego što je potrebno?
- Kako bi se nedostatak novca mogao financirati?
- Koliki su stalni (fiksni) troškovi vašeg učeničkog poduzeća?
- Nastaju li fiksni troškovi dnevno, tjedno ili godišnje?
- Koje fiksne troškove ima vaše učeničko poduzeće?
- Kolika je prodajna cijena vašeg proizvoda/usluge?
- Koju dobit očekujete?
- Što se mora učiniti da bi se poslovalo s dobitkom?
- U što ćete uložiti dobitak?
- Koju banku ćete izabrati i prema kojim kriterijima?
- Kako ćete organizirati bankovne poslove?

Prilog 4.1: Edukacijski program „Kompostiranje“

Program „Kompostiranje“ sastoji se od zajedničkih radionica za odabrane učenike, nastavnika voditelja programa i mentora iz Udruge Sunce. Idealna veličina grupe je 12 do 15 učenika, međutim program se može prilagoditi i za jedno razredno odjeljenje. Na kraju, kao dio programa, sa zainteresiranim se nastavnicima održava radionica za integraciju programa u školski kurikulum, a na završnoj proslavi u školi podjele se priznanja svim uključenim sudionicima.

Pregled radionica

NAZIV RADIONICE	CILJ RADIONICE	KORIŠTENE METODE
Uvodna radionica i Što je to kompostiranje?	Upoznati učenike s problemom otpada s težištem na biootpadu.	PowerPoint prezentacija Intervjuiranje partnera Oluja ideja
Izrada kompostišta	Izrada kompostišta u dvorištu ili vrtu škole.	Učenje kroz praksu
Kompostište! Kako će ovo funkcionirati?	Pronaći način(e) funkcioniranja kompostišta u školi.	Tko što radi i do kada Ako..., onda... metoda
Kompostiraj i ti!	Osmisliti način(e) promocije kompostiranja u školi te izraditi plan promocije kompostiranja.	Zapisivanje misli Rad u malim grupama
Ja nastavnik	Izraditi plan vršnjačke edukacije.	Oluja ideja Rad u malim grupama Odlučivanje bodovanjem
I, kako je bilo?	Provesti evaluaciju programa kompostiranja od strane svih uključenih.	Moje mišljenje

Prilog 4.2: Edukacijski program „Zeleni reporteri“

Program „Zeleni reporteri“ sastoji se od zajedničkih radionica za odabrane učenike, nastavnika voditelja programa i mentora iz Udruge Sunce. Idealna veličina grupe je 12 do 15 učenika, međutim program se može prilagoditi i za jedno razredno odjeljenje.

Na kraju, kao dio programa, sa zainteresiranim se nastavnicima održava radionica za integraciju programa u školski kurikulum, a na završnoj proslavi u školi podjele se priznanja svim uključenim sudionicima.

Pregled radionica

NAZIV RADIONICE	CILJ RADIONICE	KORIŠTENE METODE
Identificiranje okolišnih problema u mom gradu	Upoznavanje učenika, nastavnika i voditelja radionice. Identificiranje okolišnih problema.	PowerPoint prezentacija Partner intervju Zapisivanje misli
Ja fotograf?	Stjecanje znanja o osnovama dokumentiranja putem fotografije.	PowerPoint prezentacija Praktičan rad na terenu- fotografiranje Edukativna vježba
Kako riješiti okolišni problem u mom gradu?	Upoznati se s alatima i mogućnostima za aktivan angažman i sudjelovanje u rješavanju pojedinih okolišnih problema.	PowerPoint prezentacija Igra Memory Grupni intervju
Ja novinar?	Upoznati pravila pisanja novinske vijesti/izvještaja i vježbati kroz pisanje o okolišnom problemu.	PowerPoint prezentacija Metoda rada na postajama Pisanje članka.
Zeleni reporteri izvješćuju o okolišnim problemima	Upoznati javnost/ciljane skupine s okolišnim problemima na kojima su radili kao Zeleni reporteri kako bi pridonijeli njihovu rješavanju ili prevenciji.	Zapisivanje misli Oluja ideja Rad u malim grupama
I, kako je bilo?	Provesti evaluaciju edukacijskog programa.	Moje mišljenje

Prilog 4.3: Seminar za mlade „Aktivno sudjelovanje mladih u zaštiti prirode i okoliša te održivom razvoju“

Program Seminara za mlade sastoji se od 4 radionice za 15 - 20 studenata i mladih nezaposlenih osoba.

Pregled radionica

NAZIV RADIONICE	CILJ RADIONICE	KORIŠTENE METODE
Zaštita hrane i kemijsko onečišćenje hrane i aktivno sudjelovanje	Pružanje informacija o ulozi i značenju aditiva u hrani. Poticanje na kritičko razmišljanje o nužnosti i opravdanosti dodavanja aditiva hrani.	Partner intervju Igra Tajni prijatelj Vrtuljak ideja, <i>PowerPoint</i> prezentacija Edukativna igra Vreća iznenađenja Rad u malim grupama Ophodnja i promatranje/ istraživanje World Café
Zaštita prirode i aktivno sudjelovanje	Pružanje informacija o zaštiti prirode s posebnim naglaskom na zaštićena područja RH te Natura 2000 područja i važnosti provedbe održivog turizma u ovim područjima. Poticanje na aktivno sudjelovanje u zaštiti prirode.	Poučavanje putem medija (film) <i>PowerPoint</i> prezentacija Dizanje energije Zapisivanje misli Odlučivanje bodovanjem Predstavljanje iskustava aktivnog sudjelovanja
Otpad i kompostiranje i aktivno sudjelovanje	Pružanje informacija o zbrinjavanju otpada općenito. Pokazati mogućnosti i granice odvojenog prikupljanja otpada i recikliranja. Identificiranje ključnih uzroka gomilanja otpada i mogućih rješenja.	Zapisivanje misli Edukativna igra Ne dvoji odvoji <i>PowerPoint</i> prezentacija Grupni intervju Predstavljanje iskustava aktivnog sudjelovanja
Upravljanje projektnim ciklusom i izrada projektnih prijedloga	Pružiti osnovna znanja o upravljanju projektnim ciklusom i izradi projektnih prijedloga. Steći iskustva i predodžbu o načinu izrade pojedinih elemenata projektnog prijedloga. Izraditi okvire za projektne prijedloge s ciljevima iz područja zaštite okoliša.	Bljesak <i>PowerPoint</i> prezentacije Dizanje energije Rad u malim grupama Odlučivanje bodovanjem

Literatura & poveznice

Uvod

Bastian, J. (2009): Schülerbeteiligung lernen. Lern- und Schulkultur gemeinsam entwickeln. In: Pädagogik, Heft 7-8/2009.

BMU (Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit) (Hrsg.) (o.J.): Konferenz der Vereinten Nationen für Umwelt und Entwicklung im Juni 1992 in Rio de Janeiro – Dokumente – Agenda 21. Bonn.

Programm Transfer-21 (Hrsg.) (o.J.) a: Herzlich Willkommen in der Schule. Was erwartet mich in der Schule? Tipps, Tricks und Kniffe, Berlin.

Poticanje odgoja za održivi razvoj u osnovnoj školi - Priručnik za stručne suradnike:

www.institutfutur.de/transfer-21/daten/materialien/T21_ganztag2.pdf (pristupljeno 19.01.2015.).

Programm Transfer-21 (Hrsg.) (o.J.) b: Zukunft gestalten lernen durch Bildung für nachhaltige Entwicklung. Didaktischer Leitfaden zur Veränderung der Unterrichts im Primarbereich. Berlin.:

Poticanje odgoja za održivi razvoj - Didaktički priručnik za promjene u osnovnoškolskom obrazovanju: www.transfer-21.de/daten/grundschule/Didaktik_Leifaden.pdf (pristupljeno 19.01.2015.).

UNESCO (Hrsg.) (2014): Roadmap for implementing the Global Action Programme on Education for Sustainable Development. Paris.

UNESCO-v Akcijski plan implementiranja globalnog programa obrazovanja za održivi razvoj:

<http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002305/230514e.pdf> (pristupljeno 17.06.2015.).

WBGU (Wissenschaftlicher Beirat der Bundesregierung Globale Umweltveränderungen) (2011): Hauptgutachten. Welt im Wandel. Gesellschaftsvertrag für eine Große Transformation. Berlin.

Ekspertiza znanstvenog gremija njemačke vlade o globalnim promjenama okoliša:

www.wbgu.de/fileadmin/templates/dateien/veroeffentlichungen/hauptgutachten/jg2011/wbgu_jg2011.pdf (pristupljeno 17.06.2015.).

Program "Učiti i živjeti demokraciju" (Rheinland Pfalz):

www.demokratielernenundleben.rlp.de (pristupljeno 19.01.2015.).

UN-ovo Desetljeće obrazovanja za održivi razvoj, Njemačka:

www.bne-portal.de/un-dekade/un-dekade-deutschland (pristupljeno 04.02.2015.).

UN-ovo Desetljeće obrazovanja za održivi razvoj, internacionalno:

www.desd.org (pristupljeno 04.02.2015.).

Akcijski plan obrazovanja za održivi razvoj:

www.odraz.hr/media/96820/akcijski_plan_za_odrzivi_razvitak.pdf (pristupljeno 04.02.2015.).

Obrazovanje za održivi razvoj – priručnik za osnovne i srednje škole:

www.azoo.hr/images/izdanja/OOR_2011_web.pdf (pristupljeno 04.02.2015.).

Poglavlje 1: Metode poticanja uključivanja učenika

Albers, O. / Broux, A. (1999): Zukunftswerkstatt und Szenariotechnik. Ein Methodenbuch für Schule und Hochschule. Weinheim/Basel: Beltz-Verlag.

Deutsche Kinder- und Jugendstiftung (Hrsg.) (2009): Methodensammlung: Lernorte der Demokratie im Vor- und Grundschulalter. Dresden.

Teršelič V. / Mladineo M. (2006): Moć suradnje, Priručnik za suvođenje. Centar za ženske studije. Zagreb.

Vinković Vrček, I./Lerotić, D. (2010): Aditivi u hrani: Vodič kroz E-brojeve. Školska knjiga. Zagreb.

NESST studija izvedivosti u okviru programa društveno korisnog poduzetništva. Zagreb, Zagrebačka škola ekonomije, 2011. Voditelji radionice Roxana Damaschin, Peter Varga, Andreja Rosandić.

Promicanje dječjih prava:
www.kinderpolitik.de (pristupljeno 27.05.2014.).

Program "Učiti i živjeti demokraciju" (Rheinland Pfalz):
www.demokratielernenundleben.rlp.de (pristupljeno 19.1.2015.).

Aktivno sudjelovanje i održivi razvoj u Europi, World Café:
www.partizipation.at/worldcafe.html (pristupljeno 28.07.2014.).

Savjetovalište za E-brojeve:
www.e-brojevi.udd.hr (pristupljeno 16.07.2014.).

Poglavlje 2: Service-Learning – povezivanje učenja s društvenim angažmanom

Školski projekt škole Eduarda Sprangera iz Reutlingena (2012): www.servicelearning.de/fileadmin/user_upload/dokumente/Jahrestagung_2012/LdE-Schulbeispiel_SchulHof_LdE-JT_2012.pdf (pristupljeno 07.08.2014.).

Seifert, A./Zentner, S./Nagy, F. (2012): Praxisbuch Service-Learning. 'Lernen durch Engagement'an Schulen. Weinheim/Basel.

Frank, S. (2005): „Civic education“ – was ist das?
Građanski odgoj – Što je to?:
www.blk-demokratie.de, Demokratie-Baustein „Civic education-was ist das?“, BLK-Programm „Demokratie lernen & leben“ (pristupljeno 21.07.2014.).

Zentner, S/Nagy, F. (2014): Lernen durch Engagement. Gastbeitrag im Newsletter des BBE (Bundesnetzwerk bürgerschaftliches Engagement).
Učenje kroz angažman:
www.b-b-e.de/themen/bildung-qualifizierung1/einzelmeldung/22064-zentner-nagy-lernen-durch-engagement/4/ (pristupljeno 17.06.2015.).

Zaklada Freudenberg:
www.freudenbergstiftung.de/en/home/home.html (pristupljeno 21.07.2014.).

Mreža *Service-Learninga*:
www.service-learning.de (pristupljeno 21.07.2014.).

Poglavlje 3: Održiva učenička poduzeća - poslovanje u skladu s ekološkim i socijalnim principima

Berger, S./Pröpsting, S. (2013): Jetzt geht's los?! Wir gründen eine Nachhaltige Schülerfirma (Band 2). In: de Haan, G. (Hrsg.): Handreichung – Nachhaltige Schülerfirmen. Gründen-Umsetzen-Gestalten. Berlin.

de Haan, G./Grundmann, D./Plesse, M. (2009): Nachhaltige Schülerfirmen – Eine Explorationsstudie. Berlin.

Deutsche Kinder- und Jugendstiftung (Hrsg.) (2014): Firmensitz 9b. In zehn Schritten zum Schülerfirma. Berlin.

Henze, C. (2013): Lernen und Gestalten in Nachhaltigen Schülerfirmen (Band 1). In: de Haan, G. (Hrsg.): Handreichung – Nachhaltige Schülerfirmen. Gründen-Umsetzen-Gestalten. Berlin.

Landeshauptstadt Stadt Hannover (Hrsg.) (2008): Alles was Recht ist! Rechtliche Grundlagen für Nachhaltige Schülerfirmen in Hannover. Hannover.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH (2010):

Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, Zagreb.

Hrvatska udruga učeničkog zadrugarstva:
www.huuz.hr (pristupljeno 12.11.2014.).

Hrvatska udruga učeničkog zadrugarstva:
www.huuz.hr/Ucenicke-zadruge-S7857 (pristupljeno 12.11.2014.).

NESst u Hrvatskoj:
www.nesst.org/croatia/ (pristupljeno 12.11.2014.).

Projekt „Iskaznica za zdravu prehranu“:
www.aid.de/lernen/ernaehrungsfuehrerschein.php (pristupljeno 10.02.2015.).

Projekt „Kuće međugeneracijskih susreta“:
www.mehrgenerationenhaeuser.de/923 (pristupljeno 10.02.2015.).

Učeničko poduzeće „Kuhinjski miševi“ osnovne škole Bardowick iz Bardowicka:
www.grundschule-bardowick.de/index.php?option=com_content&view=article&id=498&Itemid=168
(pristupljeno 30.10.2014.).

Učeničko poduzeće „Suncokret“ srednje škole Hanstedt iz Hanstedta:
www.sunbags.de (pristupljeno 24.09.2014.).

Poglavlje 4: Edukacijski programi Udruge Sunce

Ministarstvo socijalne politike i mladih u suradnji s Nacionalnim odborom za razvoj volonterstva (2013):, Vodič za organizatore volontiranja i volontere, Zagreb.

Zeleni izleti:
<https://facebook.com/zeleni.izleti> (pristupljeno 12.11.2014.).

O autoricama i organizacijama

Udruga za prirodu, okoliš i održivi razvoj Sunce osnovana je 1998. godine u Splitu kao odgovor na rastuću potrebu društva za neovisnim i stručnim tijelom koje će ponuditi rješenja u pitanjima zaštite okoliša i prirode. Danas je Udruga Sunce prisutna na nacionalnoj i međunarodnoj razini kao jedna od vodećih organizacija za zaštitu prirode i okoliša u Hrvatskoj. Udruga Sunce zauzima se za povećanje standarda i unapređenje sustava zaštite okoliša i prirode, potiče uključivanje i sudjelovanje javnosti te zagovara stvaranje odgovornog društva svjesnog povezanosti ljudi i prirode. Isto tako štiti interes i pravo javnosti na zdrav okoliš, te stvara rješenja za očuvanje prirode i razumno korištenje prirodnih resursa na dobrobit svih građana. Važnost edukacije svih naraštaja o potrebi zaštite okoliša, očuvanja prirode i principima održivog razvoja ističe se od samog osnutka Udruge. Edukaciju učenika osnovnih i srednjih škola, Udruga Sunce provodi kroz različite projekte koji su usmjereni samo na edukaciju ili edukacija predstavlja jedan dio projekta. U suradnji s ostalim programima Udruge Sunce do danas je izrađen cijeli niz edukacijskih materijala namijenjenih učenicima i nastavnicima.

Gabrijela Medunić-Orlić, izvršna direktorica, voditeljica programa za zaštitu okoliša i održivi razvoj, Udruga za prirodu, okoliš i održivi razvoj Sunce, rođena je 1974. godine u Zagrebu gdje je i diplomirala kemiju na Prirodoslovno matematičkom fakultetu 1998. godine. U potrazi za nastavkom obrazovanja u zaštiti okoliša završila je Međunarodni studij znanosti i tehnologije okoliša koji se eksperimentalno provodio pri Prirodoslovnom matematičkom fakultetu u Splitu, a u suradnji sa Sveučilištem u Molisu. U Suncu je od 2001. godine prošavši sve uloge od volonterke, suradnice i zaposlenice, a od 2012. godine izvršna je direktorica te voditeljica programa Zaštite okoliša i održivog razvoja. Od samog početka uključena je u osmišljavanje i provedbu brojnih edukacijskih aktivnosti Udruge Sunce kroz koje se znanja i iskustva stečena kroz program Zaštita okoliša i održivog razvoja te program Zaštita prirode pretaču u radionice/predavanja i edukacijske programe i to osobito za učenike osnovnih i srednjih škola. Koautorica je i urednica edukacijskih materijala za nastavnike CD-ROM Otpad i CD ROM Bioraznolikost. Podizanje svijesti o ulozi i moći svakog pojedinca u stvaranju održivog svijeta i pokretanju promjena trajno ju motivira za iniciranje, stvaranje i sudjelovanje u programima neformalnog obrazovanja djece i mladih.

Margita Radman, suradnica edukatorica, Udruga za prirodu, okoliš i održivi razvoj Sunce, rođena je 1987. godine u Splitu gdje je magistrirala biologiju i ekologiju mora pri Centru za studije mora Sveučilišta u Splitu 2010. godine, a nakon jednogodišnjeg stručnog usavršavanja u Prirodoslovnom muzeju Split na mjestu muzejskog pedagoga vježbenika položila je ispit za muzejskog pedagoga. Istodobno se angažirala u Udruzi Sunce, najprije kao volonter, uglavnom na programu Zaštite prirode i međuprogramu Edukacije i informiranja, a od 2012. je zaposlena na poziciji suradnice edukatorice. Sudjeluje u osmišljavanju, pripremi i provedbi različitih edukacijskih aktivnosti, prvenstveno u sklopu društvenog poduzetništva Udruge; Zelenih izleta, provođenju edukacijskih programa za učenike osnovnih škola kao i programa stručne prakse za srednjoškolce te aktivnostima vezanim uz volontere Udruge. Također asistira u projektima programa Zaštite prirode vezanim uz očuvanje morskog okoliša. 2015. završila je program pedagoško – psihološko – didaktičko – metodičkog obrazovanja pri Filozofskom fakultetu u Splitu, a u sklopu Centra za istraživanje i razvoj cjeloživotnog obrazovanja.

Josipa Banić, prof. biologije i kemije, nastavnica u Osnovnoj školi Mejaši, rođena je 1979. u Splitu gdje je 2005. diplomirala na Prirodoslovno–matematičkom fakultetu. Od 2006. članica je Udruge Sunce, gdje se najprije angažirala kao volonter na programima edukacije i obrazovanja za okoliš te pri provedbi raznih javnih događanja. Jedna je od koautorica edukacijskog materijala Otpad u izdanju Udruge Sunce. Od 2008. stalno je zaposlena u OŠ Mejaši u Splitu kao učitelj prirode, biologije i kemije te od tada s učenicima provodi razne ekološke projekte, a kao voditeljica učeničke zadruge „Lavanda“ sudjeluje na smotrama i izložbama učeničkog stvaralaštva. U više navrata bila je mentor učenicima koji su sudjelovanjem na županijskim i državnim natjecanjima i smotrama postigli zapažene rezultate. Tako je 2012. godine s učenicima osvojila 1. mjesto na državnom natjecanju Ekološki kviz „Lijepa naša“ gdje su predstavili projekt „Čime hranimo našu kožu?!“

Od srpnja 2011. voditeljica je Međužupanijskog stručnog vijeća za Učeničko zadrugarstvo za četiri dalmatinske županije. Redovito organizira stručne skupove te održava predavanja i metodičke radionice

za voditelje učeničkih zadruga.

Dada Lerotić, suradnica Udruge za prirodu, okoliš i održivi razvoj Sunce, rođena je 1950. god. u Splitu. Studirala je ekonomiju na Višoj ekonomskoj školi u Splitu i njemački jezik na sveučilištu Christian Albrecht u Kielu. Suosnivačica je prve hrvatske građanske inicijative za zaštitu okoliša, splitske Zelene akcije (1988.). Od 2004. do 2007. vodi projekt „Štiti okoliš“ UDD, Zagreb. Projekt se temeljio na istoimenoj brošuri koju je za UDD priredila 2001. godine, a bio je namijenjen dodatnom obrazovanju učitelja hrvatskih osnovnih škola o temama zaštite okoliša i održivog razvoja.

2007. i 2008. vodi projekt „Savjetovalište za E-brojeve“ (www.e-brojevi.udd.hr) Udruge za demokratsko društvo (UDD), Zagreb utemeljen na knjizi o aditivima u hrani *Što se krije iza E-brojeva?*, koju je 2004. godine objavila zajedno dr. Ivanom Vinković Vrček. U okviru tog projekta organizirane su, među ostalim, radionice o zdravoj prehrani za nastavnike osnovnih škola, odgojiteljice iz predškolskih ustanova te predškolske i školske kuharice grada Zagreba. Od 2009. do 2013. u suradnji s Udrugom Sunce u osnovnim i srednjim školama na području Splitsko-dalmatinske županije vodi edukacijske radionice o odgovornom postupanju s otpadom, o kompostiranju biootpada u školi te o zdravoj prehrani.

Njemačko društvo za okolišni odgoj (DGU), osnovano 1983. godine, podupire okolišni odgoj i obrazovanje za održivi razvoj (OOR) kao pedagoški i znanstveno utemeljeno proučavanje prirodnog, izgrađenog i socijalnog okoliša. Svoje djelovanje DGU ostvaruje prvenstveno intenziviranjem neposrednih okolišnih iskustava djece, mladih i odraslih. DGU podupire izobrazbu i stručno usavršavanje u okolišnom odgoju u duhu obrazovanja za održiv razvoj te potiče međunarodnu suradnju, naročito sa Zakladom za okolišni odgoj (*Foundation for Environmental Education, FEE*). DGU ima bogato iskustvo u implementiranju sadržaja i metoda odgoja za održivi razvoj te, među ostalim, u suradnji sa Zakladom za održivi razvoj (FEE) od 1994. god u Njemačkoj provodi program „Eko škola“, odnosno „Europska škola za okoliš“. DGU je dodatno razvio kriterije natječaja za dodjelu oznake „Europska škola za okoliš“ u program „Europska škola za okoliš/Škola za internacionalnu Agendu 21“. Taj program omogućuje sustavno promatranje i unaprjeđenje cijele škole sukladno principima odgoja za održivi razvoj. Osim toga, DGU provodi različite projekte s ciljem stručnog usavršavanja školskih i izvanškolskih pedagoških radnika koji učenicima nude stručne i metodički primjerene sadržaje, a teme održivog razvoja oblikuju u konkretne projekte po modelu učenja činjenjem.

Stephanie Pröpsting, Društvo za okolišni razvoj (DGU), rođena je 1973. godine u Ochtrupu u Njemačkoj. Studirala je pedagogiju na Sveučilištu u Münsteru. Za vrijeme studija i po njegovu završetku radi na raznim projektima u području obrazovanja za održivi razvoj. Kao voditeljica projekta „Pravac 21 - Škole čine budućnost“ organizira obrazovna partnerstva između škola i poduzeća, s naglaskom na održivom poslovanju. Od 2005. godine radi kao znanstveni suradnik na Institutu Futur Slobodnog sveučilišta u Berlinu baveći se među ostalim organizacijom mjera stručnog usavršavanja, radom s javnošću te koncipiranjem obrazovnih materijala i to u okviru programu „Transfer-21 Obrazovanje za održivi razvoj u školama“ i projekta „Izobrazba multiplikatora za održiva učenička poduzeća“. Na Institutu Futur trenutno koordinira izradu mrežne platforme za održiva učenička poduzeća. Od 2009. godine radi za DGU na projektima suradnje s organizacijama za zaštitu okoliša iz drugih europskih zemalja. Od 2009. do 2011. vodi projekt „Eko-škole – Upravljanje okolišem uz učeničko sudjelovanje“ u suradnji sa Slovačkom udrugom za zaštitu okoliša Živica, a od 2013. do 2015. vodi projekt „Sudjeluj u održivom razvoju“ u suradnji s hrvatskom Udrugom Sunce.

Zahvale

Zahvaljujemo svima koji su nas pratili i podržavali tijekom trajanja projekta „Sudjeluj u održivom razvoju“ i pri izradi ovog priručnika.

Osobito zahvaljujemo svim nastavnicima i obrazovnim institucijama koji su svojim zalaganjem i oduševljenjem omogućili realizaciju projekta i priručnika. Hvala i svim mladim, aktivnim volonterima Udruge Sunce koji su pomagali u uspješnom provođenju edukacijskih aktivnosti.

Napose zahvaljujemo sljedećim hrvatskim obrazovnim institucijama i nastavnicima koji su aktivno sudjelovali u projektu kao i institucijama/organizacijama koje su podržale projekt:

- OŠ Mejaši, Split, Josipa Banić
- OŠ Pujanki, Split, Mila Bulić
- OŠ Žrnovnica, Split, Paula Podrug
- OŠ Trilj, Trilj, Ivana Marić Zerdun
- Prirodoslovno-tehnička škola, Split, Jasna Slišković, Zrinka Lončar, Vera Mičić i Ana Zamberlin
- Filozofski fakultet, Split, doc. dr.sc. Vesna Kostović-Vranješ
- Kemijsko-tehnološki fakultet, Split, Ivana Carev
- Sveučilišni odjel za studije mora, Split, doc. dr. sc. Mirela Petrić
- Hrvatski zavod za zapošljavanje, Split, Miroslav Delić i Renato Jerončić
- Centar za regionalne aktivnosti programa prioriternih akcija (PAP/RAC), Split, Željka Škaričić i Lada Jakelić

Za korisne primjere, iskustva i poticaje srdačno zahvaljujemo sljedećim njemačkim organizacijama i obrazovnim institucijama:

- Deutsche Kinder- und Jugendstiftung (DKJS), Berlin, Juliane Winkler
- ASHOKA Deutschland, Berlin, Christin Heuer
- Network for teaching entrepreneurship (NFTE), Berlin, Prof. Wolf-Dieter Hasenclever
- Unabhängiges Institut für Umweltfragen (UfU), Berlin, Florian Kliche
- Grundschule im Beerwinkel, Berlin-Spandau, Ulla Ondratschek
- Kastanienbaum Grundschule, Berlin, Marko Schmicker
- Freudenbergstiftung, Berlin, Carla Gellert
- Pfefferwerk, Berlin, Claudia Dell
- Eduard-Spranger-Schule, Reutlingen, Irene Mutschler
- Werner-Heisenberg-Gymnasium, Weinheim, Gerald Kiefer
- Oberschule Hanstedt, Hanstedt, Gertrud Trieb
- Grundschule Badrowick, Bardowick, Iris Pottek

Naposljetku, osobito zahvaljujemo njemačkoj zakladi Deutsche Bundesstiftung Umwelt (DBU), Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske te Fondu za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost za financijsku potporu u provedbi projekta „Sudjeluj u održivom razvoju“ u okviru kojeg je nastao ovaj priručnik kao i Nacionalnoj zakladi za razvoj civilnoga društva koja podupire organizacijski razvoj Udruge Sunce.

Projektini tim

**Deutsche Gesellschaft für Umwelterziehung
Hagenower Straße 73, 19061 Schwerin, Deutschland**

 www.umwelterziehung.de

 umwelterziehung-schwerin@sn.imv.de

 0049 (0)385 3993184

 0049 (0)385 3993185

UDRUGA ZA PRIRODU, OKOLIŠ I ODRŽIVI RAZVOJ

sunce

**Udruga za prirodu, okoliš i održivi razvoj Sunce
Obala hrvatskog narodnog preporoda 7/III, 21000 Split, Hrvatska**

 www.sunce-st.org

 info@sunce-st.org

 00385 (0)21 360779

 00385 (0)91 3607790

 00385 (0)21 317254

Zeleni telefon: 072 123456

metode poticanja uključivanja učenika
service-learning-povezivanje učenja s društvenim angažmanom
održiva učenička poduzeća-poslovanje u skladu s ekološkim i socijalnim principima
edukacijski programi Udruga Sunce

Priručnik je izrađen u okviru projekta osposobljavanja i uključivanja djece i mladih u Hrvatskoj „Sudjeluj u održivom razvoju“ kojeg je financirala njemačka zaklada Deutsche Bundesstiftung Umwelt (DBU), Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta te Fond za zaštitu okoliša i energetska učinkovitost.

Republika Hrvatska
Ministarstvo znanosti,
obrazovanja i sporta

Udruga Sunce korisnica je institucionalne podrške Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva.

